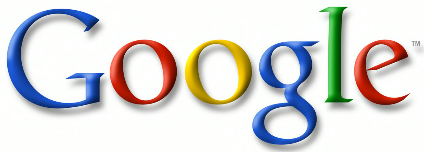
Google

ИСТОРИЈА ВОЈНИЧКЕ КРАЈИНЕ

или

историја васцелог српског народа са ове и оне стране Дунава, Саве, Уне, Врбаса и приморја.

(од 1538 до 1873 — 335 година.)

ПО ИЗВОРИМА И ИЗВОРНИМ ДЕЛИМА

написао

ФР. ВАНИЧЕК,

гимназијски управитељ у миру.

с немачког превео

ЈУСТИН МИЛАН ШИМИЋ.

ПРВА КЊИГА.

СВЕСКА I.

У НОВОМ САДУ.

ШТАМПАРИЈА А. ПАЈЕВИЋА

[redacted].

Ово дело написано је у 4 књиге и изаћи ће у 16 свезака.

Излази ће сваки 6 недеља по једна свеска на 9 штампаних табака.

ЦЕНА ЈЕ ОВО:

I. За обичне купце и предбројнике.

Једна свеска стаје 80 новч. (за Србију 10 гроша).

II. За претплатнике т. ј. оне, који претплату у напред положе:

за сви	**16 свезака**	**12 фор.**	**(за Србују 132 гроша)**
за	**8 свезака**	**6 „**	**(за Србију 66 гроша)**
за	**4 свеске**	**3 „**	**(за Србију 33 гроша)**

Растуривачи књига и скупљачи претплате добијају 20 по сто рабат.

Имена претплатника штампаће се у идућој свесци.

ИСТОРИЈА ВОЈНИЧКЕ КРАЈИНЕ

или

историја васцелог српског народа са ове и оне стране Дунава, Саве, Уне, Врбаса тако и приморја

(од 1538 до 1873 = 335 година.)

ПО ИЗВОРИМА И ИЗВОРНИМ ДЕЛИМА

НАПИСАО

ФР. ВАНИЧЕК,

ГИМНАЗИЈСКИ УПРАВИТЕЉ У МИРУ.

С НЕМАЧКОГ ПРЕВЕО

ЈУСТИН МИЛАН ШИМИЋ.

ПРВА КЊИГА.

У НОВОМ САДУ.
ШТАМПАРИЈА А. ПАЈЕВИЋА
1878.

ПРЕДГОВОР.

Писати историју Војничке Крајине значи, већим делом, писати историју српскога народа, у данашњој аустро-угарској монархији.

Истина, Срби су још у 7-мом веку, кад су населили Мезију (потоње српске земље) прешли у неком броју и преко Саве и Дунава, у Срем, Славонију доњу и тамишки Банат (овде су дакле били готово 3 века пре Маџара), који је број после нарастао придоласком насељеника у време угарске краљице Јелене, родом Српкиње и у време српских краљева Драгутина, Вукашина и цара Лазара. На југу Дубровник беше свој, а приморје которско саставни део српске државе. Али повеће сеобе српске настају тек после пропасти српскога царства (1389), после пропасти Србије као самосталне државе (1459), пошто пропаде босанско краљевство (1463), пошто Турци освојише Београд (1521), тада већ угарски град и поразише Угре на Мухачком пољу (1526). У то доба Срби се досељаваху уклањајући се испред грозног непријатеља, тражећи просто гостопримства и уточишта.

Али од кад Срби почеше насељавати Крањску (1535) и Горњу Славонију, данашњу провинцијалну Хрватску (1538), од тада се на расељеној, а од Турака непритиснутој, или доцније отетој земљи, о трошку сабора Унутарње-Аустрије *) поче оснивати нова војничка држава, којој становници беху већином Срби ускоци или дошљаци и староседиоци из Доње

*) Innerösterreich. Разумевају се славенске земље Штирска, Корушка, Крањска, Горица, Трст и Истрија.

Славоније, и којима за њихове војничке услуге и заслуге, аустро-немачки цареви а угарски и хрватски краљеви, већ у другој четвртини 16-ога века, даваху повластице за слободу вероисповести, самоуправу и опроштење од различних давања.

За тим, тек на крају 17-ога века, долази велика сеоба под патријархом Арсенијем III (од породице Црнојевића) са особитим и многим повластицама, и сеобе 18 и 19 века, у разним приликама.

Тако постаде најпре Вараждинска Крајина (Windische Grenze), за тим Горњо-Карловачка, по примеру којих доцније бише установљене и Доњо-Славонска, Сремска, Бачка, Керешка, Моришка, Тамишко-Дунавска и Ердељска.

Због важности Горње Крајине за постање и развитак целокупне Границе, од Зрмање на граници далматинској до Бистрице на граници буковинској, „Матица српска“ више година је расписивала и расписује награду за историју Крајине вараждинске и горњо-карловачке, али без успеха, кад извори за то не беху приступачни.

То би суђено први да напише један честит Чех, који је служећи 28 година у нашем народу (последње време беше у Винковцима директор гимназије), научио га ценити, љубити и поштовати, па за то се на позив ратног министарства у Бечу, и примио труднога посла, да приликом развојачења границе, дакле на крају те ванредне и необичне установе, покуша да напише прво дело о развитку целе Крајине, како по простору тако и по времену.

Писац је радио по изворима и држао се најстрожије објективности, без борбе за политична начела, или вероисповести. Он се трудио да најпре констатује (утврди) чињенице, шта је и како је било, па онда да суди, а у томе је показао да има она својства, која одликују повесника, а то је: љубав к истини, смисао за правду и слободоумље.

Дело ово тек ће преводом на српски да буде познато. У немачком оригиналу штампано је у одређеном броју егземплара, па разаслано властима, а није никако давано у трговину с књигама.

И ако су Граничари многим проливањем крви извојевали себи заслуге за хришћанство, слободу, културу и сваковрсни напредак других народа, за престо и монархију, особито кад су са свим несаразмерно њих 1 милијун давали 100,000 војске а 36 милијуна других држављана 500,000, — опет ни један саставни део ове државе није био тако мало или рђаво познат, као баш тај војнички народ. Тим ће се дакле делом знатно попунити не само српска историја на по се, него и аустро-угарске монархије у опште. Оно је занимљиво и за статистичаре, што сличних установа, као што беше војничка крајина има данас на југу Русије, и на северу и југу Африке (у Алжиру и Капленду); а важно је и за државнике у опште, у којој год земљи има народне војске, јер Крајина и не беше друго до јевтина, а добро уређена и до савршенства регуларне војске доведена милиција (народна војска.)

Ја мислим, да лепши дар неби ни могао принети моме роду, него што издајем на матерњем језику историју његове, истина с једне стране кобне, ал за то с друге стране славе и ловорових венаца пуне прошлости. Сваки народ треба да сазна своју прошлост, а највише српски, јер његовој нема равне ни један народ васцеле Европе.

Прва свеска требала је изаћи још пре неколико месеци; но у томе спречише ме многе непогоде, међу овима и оскудица материјалних средстава. Али врла српкиња племенита госпођа Марија рођ. Шутари пређе супруга ц. кр. мајора и витеза гвоздене круне III. реда Петра Јовановића сада Пешићка упази моју борбу и колебање, као она граничарка, још и из родољубља притече ми у помоћ да издам ову

прву свеску. Са тим она даде израза нади, да ће ово моје дело и народ прихватити и осигурати ми могућност даљег издавања. У тој нади отпочињем издавати ову нашу најновију историју, а уздам се у заузимање свију родољуба наиме свећеника, и других научењака, да се ово дело по народу у што већем броју растури.

У Земуну на Павлов дан 1877.

Преводилац.

ПРЕДГОВОР ПИСЦА ПРВОЈ КЊИЗИ.

Предавајући читаоцу прву књигу специјалне повеснице војене крајине, осећам потребу, да у напред изложим неке приметбе своје како на сам предмет, тако и на становиште које сам при томе заузео, у једно да означим и изворе из којих сам грађу црпео.

Најособенији зглавак у зглобу аустро-угарског државног организма сачињава без сумње војена крајина. Та особеност не изражава се само у особитости устава јој, него и у томе како је овај постао, и како се у изнимним околностима развијао.

Из три капетаната са 600 бораца на горњо-славонском земљишту створи се једна војничка земља, која обухвати јужни руб монархије, захватив дужином својом од изданка Зрмање, у њеном току к' јадранском мору, до низина златне Бистрице, на међи Буковинској.

Од неколико хиљада Срба ускока, који вођени својим капетанима и војводама понудише своје услуге хрватском краљу Фердинанду, разви се од половине 16-ог века приараштајем и насеобином један наоружан народ, који све до год. 1872. с пушком о рамену дању ноћу стражу чуваше од крвног непријатеља вере и покушаваше да смртоносном задаху куге, спречи улаз у монархију.

Шта више, тај војнички народ са пожртвовањем и успешно захвати и у сам удес највишег царског дома, кад се оно Ракоција маши руком освећене Стеванове круне, кад последњи мушки огранак аустријских хабсбурговаца умре и кад 1848. револуција преплави средњу Европу.

Али без обзира на крвљу стечене заслуге за хришћанство, највиши престо и монархију, не остаде ни један део породице аустро-угарских народа тако не познат и ни један не беше тако непризнаван и тако занемараван, као баш овај

народ војнички. И у самим оним слојевима државног грађанства, у којима се виша образованост тражила и налазила, застало се при томе: да се за претпоставку узму традицијонално наслеђени изгреди Тренкових пандура и преступи огорчених крајишника у рату, те да се отуда црпљени суд примене на војено организовани и управљани део српско-хрватског народа. А ипак би била дужност благодарности, занимати се са историчким удесом оних насељеника, који налазећи у Аустрији заклона од варварства османлијског, касније сами својим грудма и крвљу срца свога, пре свега Аустрију заштићаваху од истога варварства.

Као што изузетни положај војене крајине беше самосвојан, тако настрано протече и хисторични развитак њезин. И ако се неда порећи, да је стање, које се нарочито у генералату вараждинском развило при завршетку нередовног времена, скрмило организацији Крајине, то се ипак у целини узео, не могу из самог тока развитка народног живота изводити хисторични одељци (Aere), који наступајућој периоди ударају печат другог времена. Војена управа искључаваше сваки самосталан развитак. Напротив, политичан положај монархије и развитак њене убојне снаге, узеше одлучног уплива на измене у обранбеним одношајима тога војничког народа. У државно-грађанском правцу, у пркос неким добронамерним покушајима, напредова развитак народа само онолико, колико то допуштаху војени интереси. Творац те војничке земље, као што она постоја у своме највећем пространству до год. 1850. беше духовита и јуначна царица и краљица Марија Терезија, која је установила крајишке војене пуковније и шајкашки батаљон.

Ова специјална повесница, првенче је не само као мој спис, него и погледом на сам предмет, јер дела Штопфера, Хицингера и Хостинека*) о статистичним и административним одношајима војене крајине или не захватају у историју пре год. 1807 ни мало, или ако и захватају, то није довољно специјално.

*) Stopfer, Hitzinger und Hostinek.

Кратко хисторичко упутство, које Хицингер стави на чело својој статистици, до душе има вредности, али је врло површно, летимично и више је скица, нацрт, него да би могло послужити потребама повеснице.

Што се тиче становишта на које се ја ставих са овим радом, могло би се из њега самог спазити да сам тежио строгој објективности и да се нисам уклањао с пута никаквој појави, која беше од уплива каквог на развитак војене крајине и на стварање њенога стања.

Државо-правно питање и тако не подпадаше ни каквој сумњи, а од политично-начелне или религијозне политике чувао сам се. Није требало да буде брушира са израженом тенденцијом дело, што ми га повери високо државно ратно министарство да израдим.

Грађу сам разделио на троје: на војено-политичну, ратно и културно-хисторичну.

Тешкоће при израђивању првог перијода беху необичне, нарочито у прва два одсека.

Делом на запустелом и на културу ишчекујућем, делом на лоше култивираном земљишту, поникоше на територији хрватске круне у опсегу грађанске јурисдикције, као нека острва милитарне насеобине, и касније читави дистрикти (окрузи) са чисто војеном администрацијом. И саме оне становнике њихове, који не отправљаху војничке дужности, судски и полицајно руководише под- и оборкнезови. О каквој војеној администрацији (управи) у свима државо-грађанским раскрајцима, не беше ни трага.

Један пуковник и под његовим заповедништвом два подпуковника сачињаваху врхове, бројно још незнатне милиције и немачких посада. Остали чланови војене администрације појавише се тек мало по мало, појединце и по околностима, кад је то захтевала потреба уређења. Сваки чиновник делаше по датом му упутству, које је истицало из потребе и за исте било удешено. Сад, ако ће читалац да схвати те одношаје, може то постићи само саопштењем упутстава, у којима су изражене потребе и оне околности, које овима служе за основ. Због тога добише први одсеци облик једног на актама удешеног, монотоног, фрагментарног дела, као што беху у ствари и почетци ове, касније војничке земље, без икакве унутарње свезе.

Слично је било и са питањем издржавања, које као мрка пруга досиже до у други период, и преко нередовног времена. Унутарње-аустријски сталешки сабори принели су војној крајини, а тим и целој држави, велике жртве. Али се неда затајати ни то, да им се по кад-кад досадило носити то тешко бреме, и да тежише да га у корист своје деце исцрпе. Догоди се то у 16 и 17-ом веку, а у новчаној невољи унутарње-аустријских кнезова. Опасност од Турака не беше такође увек једнака.

У ратно-хисторичном одељку испречише се препреке друге врсте. Аустријске војничке новине и монографије, са којима бродска пуковнијска команда с особитом готовошћу подпомагаше моје дело, садрже истина списе који су црпљени из ратних аката; али у тим актама све до завршетка аустро-баварског рата због насљедства, називају се Крајишници само овим именима: „Ајдуци, Карловчани, Славонци, Посавци или Хрвати. И у самом седмогодишњем рату врло се ретко спомињу имена крајишких пуковнија. Шта више често означавах у Крајишнике у опште само са именом „Хрвати“. По томе не оста ништа друго, до да се задржи име „Крајишник“ јер повеснице појединих пуковнија, које ми беху стављене на расположење — ма да су неке од њих врло драгоцене — не дадоше до горе означеног времена, довољно обавештења. Другу сметњу, наиме да би се могло тачно забележити све, што је која поједина пуковнија учинила — сачињава склапање батаљона од год. 1792. до кампоформијског мира.

Као извори служише ми: Акта из регистратуре ц. кр. државног ратног министарства, из архиве негдашњих крајишки заповедништва у Загребу, Варадину и Темишвару; додатак Херцега Хилдбургсхаузенског са актама снабдевен; Хауеров, из акта црпљени „Кратки преглед системалних наредаба“, који беше састављен за надвојводу Лудовика, кад је овај примао управу војене крајине; Оставина акта надвојводе Лудовика из доба делања комисије за нацрт крајишког устава од год. 1807. Инштрументи за омеђашење монархије иза мира карловачког, пожаревачког, београдског и шиштовског (свиштовског), из ц. кр. тајне домаће, дворске и државне архиве; четир велике све-

ске хронолошких извора из акта; драгоцена збирка нормала (уредаба) г. управног подпуковника Клиске; о војевању од год. 1792 до год. 1815. изводи из извештаја и ратних аката ц. кр. ратне архиве, повеснице пуковнија и друга дела која ће се означити онде, где су употребљена.

Најпосле немогу а да се не захвалим вис. ц. кр. државном ратном министарству, високим земаљским властима (главном заповедништву у Загребу и дивизијоним заповедништвима у Варадину и Темишвару), управи ц. кр. ратне архиве као и слав. пуковнијским управама, а нарочито управи бродске пуковније, господину писцу извода из ратних аката и извештаја и свима онима, који иначе како год потпомогоше ово моје дело.

Кад се ја у 60 години свога живота прихватих налога вис. државног ратног министарства да напишем ову повесницу, бејах свестан тешкоће постављене ми задаће и утицаја околности, под теретом којих ваљаде ми је решити; али тежња, да оставим спомена земљи у којој сам 28 година живио у службеним одношајима, и чије ме особености у часовима одмора тако многострано занимаху, принуди ме, да се латим покушаја, који са обе стране: и као први подхват и као предмет по себи, беше скопчан са необичним тешкоћама, а може да послужи за не маловажну допуну аустријској повесници.

Андријевци, Јула 1872.

Писац.

I. ПРВО ДОБА.

§. 1. Увод.

Ц. кр. војничка Крајина у своме првом основу беше створ обране (Nothwehr) од нападаја Османлија. Ови, подстакнути религиозним фанатизмом, прегазив развалине српске државе, продреше у великим гомилама дунавском долином и угарским равницама, до под бечке шанчеве. Вандалски разоравајући и пустошећи све, више пута завитлали су грозну буктињу ратних страхота према срцу Европе. Многе хиљаде Кршћана подлегоше њиховом беснилу или беху одвучени у ропство.

Први плен им беше славонско-сремска Месопотамија, са пожешким висовима и банатском равницом.

Под притиском ових јада, положила је унутарње-аустријска грана Хабсбурга темељ за установљене земаљске обране, на међи државе. Она је у расељеним или мало насељеним јужним пределима (који се Турском граниче) Хрватске и Горње-Славоније установила једну војску из оних Кршћана, што су се уклонили испред турске обести, и из староседиоца, што се нису разбегли. Првобитно подељена у мало неуређених крајишничких дистрикта (округа), ширила се та војска после пут истока у оној мери, у којој је фанатички непријатељ бивао потискиван натраг, преко Саве и Дунава.

Кад се ова наоружана земаљска стража и у крвавим бојевма за хабсбуршки престо Карла VI. и изван земље показала као поуздана и ваљана за ратовање, удесише је војнички, а према томе и државо-грађански. Мало по мало она беше претворена у једну војничку државу и онда државној војсци придружена. Уз то већ од свога постанка беше војничка Крајина уточиште турских Кршћана, чега ради доби велики део свога становништва.

Прво доба војничке Крајине је оно време, кад она беше поседнута са не хрватском војском, до устројена прве народне војске у горњој Славонији, која сачињава праву излазну тачку њезинога постанка.

§. 2. Хисторичко земљиште.

У почетку 16-ог столећа постојаху ове жупаније на земљишту војничке Крајине:

Личка	са седиштем у	Госпићу;
Крбавска	„ „ „	Крбави;
Сењска	„ „ „	Сењу;
Модрушка.	„ „ „	Модрушу;
Слуњска	„ „ „	Слуњу;
Зрињска	„ „ „	Зрињу;
Крижевачка	„ „ „	Крижевцу;
Вараждинска.	„ „ „	Вараждину[1])

и ове у целини, или као ове две последње, делом, беху увучене у војничку област. Изнимак чини жумберачки (Sichelburger) и маријодолски (Marienthaler) део слуњске пуковније, који подпадаху у духовноме погледу прво акилејској патријаршији, после горичкоме надбискупату, а у политичноме погледу крањскоме надвојводству[2])

У садашњу крижевачку жупанију спадаше цела крижевачка и од прилике половина св. ђурђевачке пуковније; друга половина ове, сачињаваше саставни део вараждинске жупаније.

У славонској крајини беше градишканска пуковнија излучена из пожешке, бродска и четир западне кумпаније петроварадинске пуковније из валковачке (ваљда валповачке? Прев.) жупаније. Остали део петроварадинске пуковније беше саставни део сремске жупаније[3]). Тителски (пређе шајкашки) батаљон, немачко, српско и романско-банатске пуковније беху делови западно лежећих жупанија, пре турскога господарства. После освојења Баната сачињаваху оне камералне дистрикте.

§. 3. Спољашње стање монархије односно Угарске.

Султан Мухамед упадне у Босну са 150.000 људи, и уђе у њену престоницу, Јајац (1462). Босански краљ, коме се живот заклетвом ујемчио, паде од џелатове руке[4]) У навали таких опа-

---

[1]) Утјешеновић: Војничка Крајина и сустав; карта старе Хрватске од Кружића,

[2]) Извештаји седнице царске академије знаности 19 књ. стр. 856, филос. ист: класе.

[3]) Као 1,

[4]) Хамер-Пургстал у историји Османлија. 2, књ.

сности на Угарску круну, лати се мача и угарски краљ Матија. Док су његове војсковође код Футога и Темишвара успешно војевале, он сам после тромесечне посаде заузе Јајац (16 Декембра 1463) и ослободи 18.000 Кршћана од ропства. При своме узмаку из Јајца, даде уточишта многим кршћанским бегунцима у личкој и крбавској жупанији, чије земљиште са свога пластичког облика за природну тврђаву развијено, даваше овим насељеницима згодна средства за четнички бој и обрану. У једно им ујамчи 3. и 4. зак. чланком слободу вероисповести, ослободи их од десетка уз дужност да бране земљу, и подчини их сењскоме капетанату којег је још краљ Лудовик I. установио.[1])

Највероватније је, да су ову насеобину највише сачињавали они, у Јајцу ослобођени Кршћани, да избегну тешке ланце ропства, и краљ је могао ступити у своје будимске дворе умирен у уверењу, да је границу у томе пределу добро сачувао, јер изван природних обранбених средстава још и нагон самоодржања и освете, морао је подстицати ове насељенике на очајну борбу, у случају непријатељског нападаја.

У овој, за сво кршћанство средње Европе наступајућој и уништењем грозећој опасности беху само два владара, који беху са својом делателношћу и душевном даровитошћу позвани, да заједничким радом стану на пут османлијском фанатизму. То беше римски папа Пиус II. и угарски краљ Матија. Али ови, у место да су купили кршћанске борце под своје заставе, и још за времена борили се са непријатељем на Сави и Дунаву, трошише сваки на свој начин згодно време и најбољу снагу, на земљишту чешке круне. После смрти краља Матије малакса Угарска усљед олигарске партајске борбе, а кад се Јован Запољац отворено маши руком за Стевановом круном, она се поче и изнутра распадати. На Лудовиковом двору, поред свега тога што земаљске благајне беху исцрпљене, владаше развратност и раскош.

Цар Карло V. делом занимаше се са расколом цркве у Немачкој, делом трошио је немачку крв на то, да у Италији потуче свога супарника француског краља Фрању I. Тако наступи зла коб, да Београд и Шабац (1561.) падоше у непријатељске руке. Узалуд се прослави Кеглевић, Черија и Франкопан код Јајца (1525)[2])

---

[1]) Енгл. истор. 2. књ. стр. 298.

[2]) Енгл. историја 2. књ. стр. 298. и Мајлат ист. Угара 2. књ. стр. 342.

Угарску судбу реши Мухачка катастрофа (24. Августа 1526.) 10. Септембра стајаше Сулејман под угарском престоницом, чије кључеве у знак предаје однеше пред њега чак до Дуна. Фелдвара,[1]) те ову земљу вандалски опљени и попали.

Док је Сулејман у центруму своје операцијоне основе победно корачао напред к' срцу Европе, дотле босански наместник Хосрев-бег и наместник смедеревски Јајаоглија успешно војеваху против хрватских и далматинских тврђава. Јајац предаде његов кукавички заповедник Стеван Грбоног, Радонић Бањалуку без капи крви.[2]) Са овим градовима падоше и хрватске и далматинске тврђаве. Разпршта се насеобина личких и крбавских висова. Падоше и бискупије Модрушка на Малој Капели и Пожешка у Славонији. Нестаде бискупије књинске и крбавске. Пожега постаде седиште турског санџака. (провинције[3])

§. 4. Прве посаде надвојводе Фердинанда.

Унутарње-аустријски надвојвода Фердинанд, још после пада Београда (28. августа 1521.), који за собом повуче и заузеће тврђаве и места Кулпенице (ваљда Купинова? Прев), Барића, Перкаса (Беркасова? Прев.) Сланкамена, Митровице, и Илока; — посео је тврђаве Сењ, Клишу, Крупу, Јајац и др. (1523.). Бан Бериславић обратио се био на папу, не би л' овај испосредовао помоћи за самој себи остављену Хрватску. Овај је дотерао код угарског краља Лудовика и његови саветника дотле, да се је са својим шураком надвојводом Фердинандом, 22. децембра 1522. споразумео због посаде тврђава на западноме бојишту и овоме самом беше поверена обрана лички и крбавски висова.[4]) Али кад гдекоје тврђаве падоше у непријатељске руке, обрати се Фердинанд писмено своме царском брату са изјавом, да после Бога у овој невољи само од њега ишчекује помоћи, гоњаше га на брзе одлуке и представи му нужду, коју створише наступеле околности, а које захтеваху брзу и преку помоћ. Но пошто цар не хтеде слабити своје војске, која

---

[1]) Печевић, стр. 37. у Сулејмановом дневнику, Хамер Пургстал 2. књ. стр. 54.

[2]) Тај исти 2. књ. стр. 61.

[3]) Иштванфи на крају 9. књ., Керчелић ист. Загреба, Фарлати 4. књ. стр. 112 и Хаммер-Пургстал 2. књ. стр. 61.

[4]) Ex arch. bell. — из ратне арх. бр. 459.

му требаше у борби с краљем француским Фрањом, то му само посла неколико препорука на неке чешке и угарске велможе, што подупираху његов избор за краља Чешке и Угарске, и још уз то 100,000 дуката.[1])

§ 5. Избор Фердинанда за хрватског краља и запољчева странка.

1. Јануара 1527. састадоше се хрватске велможе у тврђави Цетину, и изабраше Фердинанда за хрватског краља.[2]) Још истога дана саставише Фердинандови пуномоћници: Павле Оберштајнер, бечки прота, кисешки барон Никола Јуришић, Јован Кацијанер и бечки грађанин Јован Пихлер један спис, са којим се обвеза Фердинанд, да ће поставити известан број војске (1000 пешака и 200 коњаника) како у Хрватској тако и у Крањској за обрану земље против Турака, хрватске градове у добро обранбено стање ставити, најпосле земљу уопште, као и поособ, у њеноме старом праву бранити.[3]) Са овим Фердинандове обранбене мере не само што добише оправдања, него му се управо ставише у дужност.

Али Фердинандов избор не оста и у Хрватској недотакнут, јер Запољац и тамо имађаше својих присталица, на челу којих стајаше гроф Криштоф Франкопан. Овај порицаше Фердинанду хрватску круну, те скупи на Драви до 1000 пешака — које војника које сељака — и 3000 коњаника.

Док је он рушио Бекријне дворе, скупише се под заставом Бана Фр. Баћањије и Фардинандове присталице, међу овима мужеви хисторичко-славнога имена, као: Зрињски, Кеглевић и Јован Карловић — последњи члан своје славне породице. — Овима се придружи и знатни број немачке војске из Штирске, Корушке и Крањске. Но пошто се Баћањија не хтеде упуштати у борбу, као што му противници желише, него још пође узмицати на траг, то се обезхрабри Фердинандова странка. Вараждин посла и не позван Франкопану кључеве својих капија.

Само Павле Кекеш (Köhkös) заповедник тврђаве не хтеде пристати на предају града. Смрт Франкопанова, кога рани смртно

---

[1]) Мајлат. 3. књ. с р. 44.

[2]) При избору у скупштини 1. јануара беху присутни: Андрија кнински бискуп, грофови: Јован Торкват од Крбаве, Никола Зрињски, Волфганг (Вукашин) Франкопан од Бриња, Ђорђе од Слуња и Цетина, Стеван пл Благај и Андр. Феслер, у њ. историји.

[3]) Мајлат о књ. стр. 44.

зрно[1]) док се бавио припремом око опсаде истога, обрну Фердинандову ствар повољнијим правцем. Још исте ноћи у којој Франкопан на смртној постељи позиваше војсковође да верно истрају уз Запољца, и да узму за главног војсковођу Јована Тахију, који се беше у ратовању с Турцима опробао — разпршта му се војска. Млоги одпадоше од Запољца, па и сама Франкопанова невеста, Канижина удовица Катарина, поклони се краљу. На крижевачком сабору пређоше и друге запољчеве присталице на фердинандову страну, изузимајући Банфија[2]). Кад још гроф Салм потуче запољчеву војску, тада беше Фердинанду осигуран посед Хрватске у нутри.

Напротив, спољашња опасност од стране Турака биваше све грознија. 10. Маја 1529. крену се Сулејман са грдном војском из Цариграда. Већ са бурама равнодневице појавише се прве чете ових крволока под Бечом, крстарећи по целој околини; 27. септембра стиже и сам Сулејман. Ал пошто је гроф Салм, уз кога се борио, у првим редовма и Јован Кацијанер, снажно и јуначки Беч бранио, то је 16. октобра осујећен главни нападај Турака; пошто уз ово још наступи зима и оскудица ухрани, Сулејман остави Беч, и узмаче натраг не учинив ништа. У повратку грозно беснише ови дивљаци, и мноштво људи одвукоше у ропство. Запољац би потврђен за угарског краља.

У оваковом стању налажаху се ове, турској обести већином изложене земље, кад Фердинанд поче смишљати да против њих устроји нове обранбене мере.

§ 6. Географско омеђашење Хрватске против Турске у време прве опсаде Беча 1529.

Са звонимировом круном доби Фердинанд само остатак старе Хрватске. Год. 1529. пружаше се међа ове краљевине западно од Рјеке (Fiume, St. Veit am Pflaumb) дуж јадранског мора до Сења,

[1]) Зермег (Zérmegh) који суделоваше у томе боју пише као очевидац: Exploduntur ex arce duae quas barbatas vocant tertia manualia paulo post exploditur (Избацише се из града две лубарде, тако зване „репаче“ а трећа, „метеризњача“ избаци се мало после)“ у Швандтнеру.

[2]) Тај исти говори даље: „Tere omnes in partes Ferdinandi concessere, unico Joanne Bánfy. viro incomparabilis animi constatiae excepto.“ Готово све пређе на Фердинандову страну, осим једног Јована Банфије, човека несравњиве душевне сталности). Мајлат 3. књ. стр. 52.

повлачила се западним гребеном горе Велебита, на граничке међе сада већ турскога личког и крбавског виса (Hochplatten), дуж овога, преко Мутнице (сада турски Мутник) на Уну, уз коју Бишће, Крупа, Нови, Костајница, Дубица и Јасеновац још осташе у опсегу хрватске краљевине. Од Саве и Лоње настави се источно до Драве тако, да Вировитица остаде са ове стране граничке линије. Ал ова не беше стално углављена између Драве и Уне, јер у сљед непрекидних бојева на скоро паде Дубица, Петриња и Вировитица под турски јарам. [1])

§ 7. Војништво Аустрије и Угарске под Фердинандом.

Пре но што би се прешло на прве основе војничке крајине, није довољно просто обележити тадашње стање државе с поља, које захтеваше да се устроји војничка крајина. Да би читалац добио чистији појам, и да би могао боље пресудити појаве с којима ће се срести, нужно је бацити поглед и на обранбене околности, које онда постојаху у аустријским земљама и у Угарској, јер се само тако могу спречити неоправдане пресуде. Уз ово нужно је вратити се и на време Максимилијана I., јер од њега почиње сав преображај у војништву.

Проналазак барута стави на место племићког коњаништва народну војску, састављену од извежбаних људи из народа. Том установом рат доби облик опште-народне мисли. Максимилијан осети и схвати прве потресе овога снажног обрта, и употреби га као најзгоднији моменат на то, да вршће свеже своје насљедне земље. Обранбено питање требало је да послужи и за политичке цели. Пред смрт му пође још за руком, да са инсбрушким указом (Innsbrucker Libel) оснује један војени сустав, који основом узајмичности између аустријских земаља створи неку врсту удружења за узајамну испомоћ, и њих, мимо саме цели самоодржања, још и неком тесном везом скопча, те тако у неку руку замени надокнади, стајаћу војску. Од овога доба морадоше на „војску позвани“ (die Aufgebothe, или они, који према реченом суставу беху војници) у случају нужде и преко уговоренога времена од 6 месеци служити; но тада беху непосредно плаћени. Овим начином

---

[1]) Др. Рачки у „Књижевнику“ за год. 1866. стр. 51.

беше утрвен пут установљењу стајаће војске. [1]) Но ипак тај, премда сувремени и земаљским околностима одговарајући војени сустав беше само за унутарњу обрану опредељен. Још не беше војске, која би се могла употребити против непријатеља с поља, и за освојачке ратове.

Кад је услед тога поникла разлика између домаћег војеног сустава и онога у немачкој царевини, Максимилијан се брзо реши, да систему „врбовања својевољаца", која је већ постојала, у великој размери развије, и тако да постави једну велику немачку војску, која би заменила непоуздане најамнике Швајцарске, који се од царства одметуше. Преко капетана, који примаху својевољце (Werbshauptleute) позва он народ из аустријских наследних земаља под своју заставу, даде им плату, и наоружа их на швајцарски начин са копљем од 18 стопа, џидама (Hellebarden) и дугим мачевима. Тако из чета поругљивих скиталица, названих „Јараца" (Böcke) створи он ваљане најамнике, који до душе после рата полазише својим кућама, но на другу „врбонку" опет се брзо прикупљаху. Беше то нека врста стајаће војске за време рата, која се на брзо раширила и употребила у целој Европи. Ови најамници беху страшни и познати под именом „Немачки ратници" (Deutsche Knechte).

Система врбонке, беше уведена не само за пешаке већ и за коњанике и ови подељени на чете. Било је и резерве, јер коњанике узимаху донекле и под капару, (Wartgeld) т. ј. обвезиваху се ови да ће извесно време, док рат не букне, спремни чекати; но у том случају мораде им се плаћати месечно по 2 или 3 талира за издржавање коња. „Аркебузири на коњи", називаху се „лаки коњанички стрелци", јер они уз два пиштоља носише и кратке пушке назване „Аркебузе", — или другче „Петринале". — Аркебуза беше немачка „пушка-сикирача" (Hackenbüchse.) — (Аркебуза је пушка са сикиром на цеви, да би се дала боље утврдити на грудобрану или другом чему ради сигурнијег гађања. Превод: Обични коњанички стрелци беху наоружани добром пушком.[2]

Под Фердинандом I. разви се војнички сустав у унутарњости Аустрије сасвим на чисто народној основи. Поред пешачке војске и коњаничких чета још је постајао и „Позив" (Aufgeboth). Али

---

[1]) Др. Мајнерт у истор. ц. кр. војске. 2. књ. стр. 30.

[2]) Овде је по др. Мајнерту наведена само она врста војске, која беше раздељена у крајинске градове и тврђаве.

само такав, који је био спремљен и удешен за општу домобрану, у случају нужде. У фердинандовом обртничком реду од год. 1552. стоји: да ако непријатељ грози варошима, варошицама и селима „обртници тамо међусобно да остану, за пристојну плату да служе, и да се даду верно употребити под теретом каштиге, глобе и изгнања из наших земаља. („die Handwerker daselbst vnder andern plaiben vnd vmb gepürlichen Sold dienen, vnd sich treulichen gebreuchen lassen bei straff vnd peen vnd verpiettung vnserer Lande“)

После прве опсаде Беча, позва Фердинанд земаљске сталеже својих верних провинција, да спреме све за обрану земље. Већ 14. марта 1530. закључи горњо-аустријски сталешки сабор, да устроји, 5 месеци издржи и краљу на расположење стави, једну редовну војску. Према томе се установи: „да сваки велможа, спахија у земљи, позове пред-а се за војнике способне своје поданике без изузетка, и да сваког десетог и петог човека у војску упише. Они што остану код куће, дужни су постарати се за издржавање „на војску позваних“. Сталешки сабор одма изабра над-капетана или земаљског пуковника (Oberfeldhauptmann oder Landesobristen) и среске капетане (Viertelhauptleute). Даље би углављено: „да срески капетани определе у својим срезовма места за скуп, на које ће се скупљати сви на војску позвани, кад им се пуцњавом топова, звоном или другим знаком пожара да знак, да се непријатељ приближава. Ако би овај био сувише многобројан, онда су дужни сви способни латити се оружја“.

„Поседници дужни су од сваких 100 фуната прихода 1 коња опремити. Сваки човек од 12 и преко 12 година плаћа 4 нов. као ратни прилог, свећеници од сваке фунте прихода 6 нов.“ Напослетку беху опредељена места за уточиште стараца, жена и деце, и то за сваки срез по једно.

Али због учестане потребе позивања војске у 16 столећу биваху све ређе, пређе уобичајене одштетнице, и ниже племство не могаше сносити бремена земаљске обране, за то се дужност суделовања у војеним обвезама (позивања у војску) разрезала на племство по њиховоме приходу.

Особите обранбене околности постојаху у Угарској. Сва угарска добра беху првобитно подарци (Lehen) круне. Из ове подарничке обвезе проистицаху све установе војене дужности угарског насљеднога племства. Домобранство беше и у Угарској једна на опште државном праву основаља поданичка ду-

жност. Све друге врсте законом одређеног наоружања, оснивах у се делом на подарничкој системи, а делом на наређењу доцнијих закона. Лична војена дужност: да је сваки самосталан племић и свећеник у случају ратне потребе дужан био лично и о своме трошку полазити на бојиште, сачињаваше само саставни део те војене дужности. Друга и значајнија беше „Вратарска (капијашка) војска“ (Portalmilitz) [1]. Племићки поседници беху дужни на дворовима и тврђавама држати сталне посаде за обрану краљевине. У овим дворовима и њиховим посадама (чете и бандерије) састајало се стање угарске војене снаге у мирно доба. Бојни поход (Feldzug) појединих чета ових, и у мирно доба, за сталну домобрану опредељених бандерија, звао се: делимично војевање или четовање (Particular Heerfahrt).

У овој „вратарској милицији лежала је сва снага извршне моћи. Пренебрегнуће ове дужности, од стране племства, навуче делом мухачку катастрофу. Али претрпљени пораз овде освестио их је и пробудио у њима патриотско пожртвовање. Одмах после Фердинандовог крунисања понудише новоме краљу припомоћ (Supsidium) од 2 фор., за свака врата (капију) и половину одмах положише.

На сваки начин због тога, што наступи невоља у земљи беше могуће племићким поседницима, због малога поседа да према уставу издржавају само осмину чете (Achtel-Banier).

Под овим околностима показа се, и то успешно, на делу Фердинандов велики административни дар, да у складу са земаљским установама и обичајима преобрази некадашњу угарску убојну снагу, у једно знатно и уређено обранбено тело. Под његовом владом подржавала се како за обрану земље, тако и за случај рата стална каваљерија, и њено издржавање разрезивало се по броју поданика. Год. 1528. би једним декретом наређено, да прелати (црквени великодостојници), барони и племићи морају бити спремни за обрану земље, и тога ради определи 8. члан. исте године на сваки 20 сељачких кућа по једнога човека. Уз ово још за хитне случајеве задржа Фердинанд и „позив“ (Ону из народа састаљену војску Aufgeboth) по пређашњем опредељењу. [2]

---

[1]) Кад се установљаваху формална села у Угарској, онда се поче опсег сељацима уступљених земаља, на број капија (Portale) опредељавати. Једна цела капија беше једна паорска (сељачка) сесија.

[2]) Др. Мајнерт, 2. књ. стр. 163—165.

§. 8 Фердинандове обранбене мере на хрватској крајини 1530. под Кацијанеровим заповедништвом.

У време прве опсаде Беча, већином у турским рукама беху оне тврђаве, које су пређе поседи Фердинандови најамници. За то краљ би принуђен нове мере предузети, једно да одговори својој, на цетинском сабору примљеној обвези, друго да сачува своје унутарње-аустријске алпске земље од турских вандалских нападаја. С тога даде у унутарњој Аустрији купити (врбовати) добровољце, наименова Јована Кацијанера за унутарње-аустријског главног капетана (Generalhauptmann), са седиштем у Љубљани, и стави под његово заповедништво и крајишничку војску. [1].)

Чим Турци дознаше за ове припреме, одмах се и они почеше спремати и за нападај и за обрану тако, да их ништа не би могло задесити из ненада. Паша и заповедник освојеног дела Хрватске између Врбаса и јадранског мора, премести свој главни стан, у Гливну (Ливну). Ибрахим паша, заповедник год. 1528. освојене личке и крбавске жупаније, укопа се у Удбини, утврди и поседе Мерзин и друга места, да из ових упада у Хрватску. Пешаци и коњаници спремни беху да нападају на бискупску варош Засин [2])

---

[1]) Фердинанд писа 17. марта 1530. из Прага Андрији, книнскоме бискупу ..... commisimus item, ut cum provinciarum nostrarum: Stiriae, Carinthiae, Carnioliae et Tyrolis Statibus agant et tractent, ut aliquae gentes conducantur et confinia praedicti Regni (Croatiae) ad avertendum et praecavendum Turcarum insultum disponant, quorum capitaneus erit, egregius, fidelis, nobis dilectus Joanes Katzianer, qui ut speramus difficultates et pericula, in eodem regno vigilantia in melius reducet et fideles illius subditos ab invasione custodiet et in pace et tranquilitate pristina convigilantia conservabit. In adventu vero Majestatis Caesareae .... bonam peditum Hispaniorum Archus.riorum partem exspectamus. (Исто тако смо наредили: да са сталежима наших покрајина Штирске, Корушке, Крањске и Тиролске раде и настоје, како би се нека племена сакупила и због одбијања и осујећења турског нападаја расположе крајишнике споменуте краљевине (хрватске), којих ће капетан бити изврсни, верни, нама драги Јован Кацијанер, који ће као што се надамо, тегобе и опасности у истој краљевини својом опрезношћу на боље обрнути, и који ће његове верне поданике бранити од нападаја, и својом старом пажњом држати их у миру и спокојству. При доласку пак царског Величанства.... очекујемо добар део пешака шпањолских Арбушана.) Сладовић, повест бискупије сен. модруш. Трст. стр. 27.

[2]) Бискуп Андрија црта генералном капетану Кацијанеру турске опреме из Топуског (свога прибежишта) овако .... Cum. a Sp. M. vestra repedavimus, homo quidem, quem Dazdar (Dizdar) de Udivina (Udbina) vocant, pro quodam captivo nostro huc ad nos miserat, qui quidem homo nobis cum fide retulit, quod, post-

И Сењу грозише код Клисе усредсређени Турци. Због ове опасности, и недовољних средстава за обрану решише се становници да се иселе, ако би им Кацијанер нужну помоћ одрекао. [1].)

§ 9. Кацијанеров поход (Feldzug) на Осек 1537.

Док се Фердинандова војска у Угарској против запољчеве странке променљивом срећом борила, дотле су — супрот мира са Сулејманом углављенога — оба Заповедника границе у Горњој Славонији, тако рећи непрекидно ратовали. Хосрев-бег босански

---

quam Turci Sp. Mag. Vram in hac parte pro defensione istorum regnorum deputatum intellexerunt, Bassa in Glyvno habitare et has partes devastare voluit. Ibrayn vero, Vojvoda in Udina (Údbina) curiam sibi aedificare et ibi manere proposuit. Castrum Merzyn munire et reformare hominesque in eum ponere decreverunt, caeteraque castra ibidem munire et exinde has partes, haec regna destruere praetendunt..... deinde firmavit, quod Chatta (Četa, eine Abtheilung) equitum et peditum in paratu sit, que ibi ad civitatem seu oppidum nostrum Czaceyn (Zasin, südlich von Bić) destruendum exspectat..... (Кад смо се вратили од ваше Узвишености, човек неки, кога зову „Удбинским диздарем" беше зарад неког нашег заробљеника овамо к нама послао човека, који нам је поверљиво саопштио ово: Пошто су Турци дознали, да је В. Узв. одређена у овом крају за обрану истих краљевина, то је наумио паша да у Ливну станује и пустоши ове крајеве. А Ибрахим, војвода у Удбини, предузе да сагради себи двор и да ту остане. Тврђаву Мерзин одлучише оправити, утврдити и у њу посаду ставити; а ишту, да се и остале тврђаве утврде, и да одатле униште све крајеве ове краљевине.... За тим је тврдио: да је једна чета коњаника и пешака спремна, која ту чека да уништи општину, нашу варошицу Засин) Сладовић. Повјести бискуп. Сењ. Модр. стр. 270—271.

[1]) ..... hostis autem passim vagatur nihilque aliud studet, nisi ut nos hauriret, prout nuperrime nobis a fide dignis personis relatum est: illum exercitum, qui sub Klissio adunatus fuit, contra construendi castrum ad obsidionem hujus civitatis tam per mare quam terram procul dubio venturum esse. Nos autem pauperes cives, qui fere omnem spem ammissimus, congregati, constitutique coram magnifico Capitaneo nostro omnes unanimiter et concorditer ab eo petitam licentiam discedendi a ea civitate accepimus quem ad modum a Mag. Vra per nuntium nostrum Dom. Hieronimum de Blasiolis ultimate ad Magnif. Vram per nos missum, qui a nos non sumus idonei tales tantosque hostiles impetus sustinere. (Непријатељ пак лута раштркан, и ништа друго не гледи, до ли да нас изнури, као што нам је скорице јављено од вередостојних особа: да ће она војска, што је под Клисом била уједињена, и морем и сувим без сумње доћи, зарад опсаде ове вароши, не би ли тврђаву порушили. Ми пак сиромашни грађани, који смо готово сву наду изгубили, сабрани и постављени узв. капетаном нашим, једнодушно и сложно од њега искани допуст за сеобу из те вароши добисмо, као што преко нашег весника госп. Хијеронима од. Блазијолис јависмо, којега скоро посласмо к Вашој Узвишености, будући да нисмо кадри издржати таке и толике непријатељске нападаје.) — Тај исти. стр. 274—274.

и Мухамед паша Јајаоглија, смедеревачки намесник, често прелажаху границе и нападаху поједине куле близу Пожеге и Осека. Да би се учинио крај лелеку и кукању у земљи, скупи се 1. маја 1537. под Кацијанеровим заповедништвом код Копривнице, на десној обали Драве, војска од 24.000 људи — 16.000 пешака и 8.000 коњаника. Ова беше скупљена из разних области Фердинандових земаља. Угре је предводио Лудовик Пекрија, Павле Бакић, и помиловани ајдучки арамбаша Море. Главној војсци придружи се после и загребачки бискуп Ердедија — чија верност краљу беше врло сумњива [1]) Чехе је предводио њихов заповедник Адалберт Шлик, Аустријанце гроф Јулије Хардек, Штирце Јован Унгнад, Корушћане Ерасмус Мајер, Тиролце гроф Лодрон, Крањце сам главни заповедник, коме беше подчињена и војска крајишке посаде. Осим обране Беча одликовао се Кацијанер и у другим бојевима. Но његова способност, да предводи оваке војничке снаге мораде се најпре окушати. Он беше човек немирнога духа, жустар до пренагљења и не свакад трезвен. Оваке особине обећаваху мало успеха у предвођењу ове неједнаке и на брзу руку састављене војске. [2])

Чим Мухамед паша Јајаоглија дознаде да се код Копривнице купи ова војска, одмах брзогласником (штафетално) позва у

---

[1]) У овоме погледу писа бискуп Андрија из Топуског Кацијанеру . . . . Episcopus Zagrabiensis, Simeon Erdeudius, jam binics in Turciam venerat petere subsidium, quod sibi hucusque dare renuunt. Nunc iterum duos nuntios ad Bassam et Turcarum imperatorem mittit, puto filium illegitimum seu bastardum comitis condam Bernardi (Frankopan) et alterum Math. Mathasyth (Matasić) pro impetrando subsidio. Idem episcopus item vires accumbat et omnia castra munire facit . . . . . spectabili Mag. Vrae resistere vult. (Загребачки бискуп Симеон Ердеди ишао је већ два пута у Турску, да иште помоћи, коју му све до сада не дају. Сад опет шаље два весника паши и турском цару, мислим незаконитог сина или копиле негдашњег грофа Бернардија (Франкопан) а другог Маташића, не би ли добио помоћи. Исто тако прикупља тај бискуп силу, и даје утврђивати све тврђаве. Вашој Узвиш. хоће да се одупре.) Сладовић у ист. стр. 271.

[2]) Is erat Joannes Kazzianer, genere Croatus (!) quem multis exercitatum bellis et defensae nuper Vienna fama inclitum rex Ferdinandus impigri pugnacisque hominis ingenio captus ad summum militaris imperii decus evexerat, quamquam eum plerique a turbida parumque sobria mente praecipitem esse contenderent. (То беше Јован Кацијанер, родом Хрват (!) који се одликова у многим бојевима и прослави скорашњом обраном Беча, и чијом усталачношћу и ратоборношћу краљ Фердинанд би тако очаран, да га је подигао до највише војничке части, и ако су иначе многи тврдили, да је немирне и слабо трезне нарави, и да с тога много шта преухитри). (Јовиус књ. 36. стр. 29.) У Мајлат. књ. 3. стр. 86. примет. 21.

Вуковар босанског наместника Хосрефа, зворничког бега Џафера, свога брата, Абаџанисарског бега, Ахмеда, и клисанског бега, Мурада. [1])

Кацијанер беше са својом војском, 8 великих и 40 малих топова допрьо преко речице Карашице у Валпово и стао под Осек да га лубарда, но у том га спречи Мухамед паша, који га непрекидно узнемираваше са језгром своје војске. Власи (Срби), Цигани, Шајкаши, Насавци (дунавски лађари) и Мартолози (српски крајишки војници) на Мухамедову заповест покрадоше коње и волове, што вукоше Кацијанерову артиљерију и потукоше које поједине војнике, које пак и мале чете, што се од стана удалише. [2]) Нужда порасте у кршћанском стану и с тим, што нестаде хране. Лукави и дволични загребачки бискуп Ердедија понуди се сам да набави хране за војску. Влада од своје стране одреди на ту цељ Јодока од Лилијенберга. Али све учињене мере беху тако неудесне и непоуздане, да је војска већ при наступању похода оскудицу трпела. И оно мало довоза ухватише Турци. У овако невољноме стању предложи Валтазар Банфија, да се на брзу руку заузме Ердут; тамо беше турских жена, деце и блага, дакле биће и хране.

Ердут је лежао на једном брегу десне дунавске обале. Кацијанер усвоји тај предлог. Посада тврђаве, свега 70 људи, храбро се бранила. 50 их паде које мртвих које рањених. Кад посада мораде уступити сили, нашло се до душе неколико жена и деце, но у храни само два бурета шенична брашна и толико проје, а то једва беше доста и за два дана за осечку војску.

Услед тога војсковође закључише у ратном савету да узмакну натраг, те то и учине. Али кад почеше вући топове мостом преко Вуке, овај се провали, и топови осташе у дубоком блату те мочарне речице. Тада привезаше лаку артиљерију и кола с џебаном у два реда једно за другим, а између ових као у некој покретној тврдињици (Wagenburg) настави војска свој повратак даље.

У Ђакову сусрете их Јајаоглија, и освојач Клисе Мурат бег са језгром Мортолоза. У трајној мећави узмицаше војска гребеном Ортице. У равној долини дочека је турска коњица. У суботу 1. децембра 1537. судари се коњица. Ту у киши од танади са својим најхрабријим капетанима паде отац коњаника Павле Бакић, овај

---

[1] Печевић стр. 69.

[2]) Печевић и Иштванфи код Хаммера и Пургстала 2. књ. стр. 143.

јунак, који се тако прослави у боју код Беча и Кисега, што је са својим коњаницима испод бечких капија узмичуће Турке као плеву развејавао[1]) и на равници код Најштадта Кацим-војводине крволоке сатрьо.

Пред вече наступи одмор на равници између Горјана и Широког поља, и држао се ратни савет. Само два пута беху остала отворена, кроз која се могло извући из ове опасности, један у Валпово преко једне, 2 миље дугачке а просечене шуме, други лево од Горјана у планину, на Јелисаветин замак, својину ајдучког арамбаше Мора. Савет по дужој препирци усвоји први пут. Исте ноћи побеже Море са својим коњаницима у свој замак. За њим Јован Унгнад и бискуп Ердедија са својом војском. У зору оставише стан Пекрија и Кацијанер.

Кад се гроф Лодрон пробуди и виде да га Угри (Маћари), Ердедија са хрватском чеťом, па и сам главни заповедник са Крањци и крајишком посадном војском тако срамно оставише, одлучи, да се са својим Тиролцима, Корушћанима, Аустријанцима и Чесима до последњег човека брани [2]), па, или да победи или падне. Кад он ту своју одлуку саопшти војсци, која му још остаде, и ову позва на дурашну истрајност, и кад јој поче ватреним речма цртати срамоту бегања, поругљиво му прекиде један војник реч подвикнув: „Лако је теби говорити Лодроне, на шест ногу ти ћеш лакше побећи него ми на две“. На ово пребацивање Лодрон скочи с коња, прободе мачем тога продрзљивца и повиче: „Браћо! бориһу се пешице с вама заједно“!

Но тек што је овај одважни остатак војске изишао из свога стана, нападе га турска коњица. Корушћански капетан, Магер, са својим светлим шлемом и перјаницом, први на се привуче пажњу непријатеља и паде јуначком смрћу. Аустријанци беху сасечени, пошто њихов капетан Кунцингер са Ђорђем Тајфлом и Гебхардом Ламбергом паде у ропство, од кога се само рањени гроф Турн избави. Најгрозније страдаше Чеси. Одмах у почетку борбе побеже Шлик. Лодрона ранише у главу и у груди, па га тако заједно са његовим Тиролцима натераше Турци на једно језеро, и на позив Мурат бега — јунака, који је и ценио јунаштво — он му се предаде са три чете (Rotten). Ове задрже у ропству, а Лод-

---

[1]) Песел опсада Беча.

[2]) Иштванфи књ. 13. Феслер, Хаммер Пургстал, књ. 2. стр. 144.

рона убише на Мухамедову заповест зато, што се видело да не ће моћи ране преболети. Цео стан са оружјем и џебаном паде као плен Турцима у руке; највећи топ, доцније, играо је улогу као „Кацијанер“. Бакићеву, лодронову и магерову главу послаше Турци у Цариград као „трофеје“, знак победе. Пекрију и Кацијанера у Бечу бацише у тавницу због кукавичлука. Први је ослепио у затвору и пустише га тек после 7 година. Кацијанер утече из затвора; но њега уби гроф Зрињија у Костајници на једној части зато, што се ухватило, да води издајничке преговоре са Мухамед-бегом босанским. [1]

§ 10. Обранбене мере хрватских сталежа.

Осечки злокобни поход, као и горјанска катастрофа уплаши хрватске зем. сталеже и увери их, да против наступајућих великих опасности пре свега потраже спаса сами у себи, развијајући своју сопствену снагу. Зато на крижевачком сабору 1537. и 1538. организоваше сопствено домобранство, које би барабар стајало уз краљеве наредбе. У Крижевци би још закључено: „да сваки хрватски велможа и племић, не изузимајући ни бана и подбана, од сваких 30 огњишта (Fumi), на граници краљевине има ставити и за 1 годину издржати по једног оружаног човека. Изван тога би наређено, да сваки велможа, племић и великопоседник мора спреман бити, да у свако доба са петином, а услучају нужде, [1] ако би непријатељ са великом силом у земљу упао, коју варош или град освојио, и са пуним бројем својих поданика лично оружја се латити. Али ово народно „ополченије“ (Insurrectionsarmee) не беше довољно за успешну одбрану, за то се закључи, још да се најми и за одбрану земље издржава 100 коњаника и 200 пешака. Ови последњи могоше се у повољним околностима и отпустити.

Заповедник хрватске народне војске „ополченија“ по праву беше бан, који је опет зависио од саборских закључака. Уз њега беше један наткапетан, и овај обично обављаше то заповедништво. [2])

---

[1]) Тај исти Зрињија беше после 30 година погубљен пред Сигетом, после јуначкога боја, на „Кацијанеру.“ (топу),

[2]) Jura regni u s. w. II. 34... quibus juxta regni consuetudinem e medio universitatis nobilium capitaneus eligi debebat. (Права краљевине и т. д. II. 34.... по којима се, према обичају краљевине, морађаше бирати капетан из средине свију племића.) Др. Рачки у Књижевнику од 1866. стр, 515.

Кад год се је појавила нужда, да се покрене општа војена снага (Allgemeiner Aufgeboth), на банову заповест позвао би надкапетан кнеза, да овај у своме срезу пописане људе на оружје позове, који би тада бивали на опредељена места разређивани. Упадање Турака у земљу морадоше велможе и племићи са пуцњавом топова и знаком пожара обзнанити. Тада би се народна (позвана) војска кретала по потреби, на заповест банову, у правцу наступајуће опасности. Ову војску изван племића и свештенства, мораде сваки у конак примити. За њено издржавање старао се магазинар (Vepflegsmeister). Уз то још дужни беху племићи од сваких 20 подарских кућа једна, са храном натоварена кола тамо одаслати, куда је то комесар над храном (Proviantmeister) наредио. За олакшицу довоза хране, саградише се кошеви на згодним местима.

Да би се вароши на земаљској граници довољно храном снабделе, дужни беху велможе и капитоли 20-ти део своје жетве (жита, ражи и проје) уступити и о своме трошку на опредељено место однети.[1])

Да би се могао сносити терет опреме тврђава, увео се порез под именом „припомоћ“ (Subsidium). Цифру овога опредељаваше земаљски сабор, на који се за тај случај обраћало. Тако Фердинанд на крижевачком сабору захте, да му се упути припомоћ за сваког подарника 200 динара, која беше опредељена на банову плату, на издржавање његових коњаника и наплаћање најамника. [2])

Са заједничког владаоца беше тада Хрватска са унутарњеаустријским земљама у одношају персоналне уније. Изван тога, и ради истоветне опасности, беху узајмно упућене једна на другу.

Овај нацрт политичкога стања, државних обранбених одношаја и заједничке опасности, нуждан је не само да се добије темељито сеђење, него и да се констатује и спољашња и унутарња потреба дујнога таковог створа, као што је Крајина.

§ 11. Мњења о постању војничке крајине.

Пре него што се пређе на хисторичку расправу војничке крајине, би ће оправдано да се испиту подвргну мњења неких историчара о постању војничке крајине.

---

[1]) Горњи нацрт у изводу види у књижевнику од 1866. из једне расправе Дра Рачког стр. 515. и т. д.

[2]) Jura II. 35. Др. Рачки у књижевнику стр. 516.

Енгл и Феслер означавају као заметак војничке крајине, насеобине Матије краља у личке и крбавске крајеве. Ове као и доцнија војничка населења, на сваки начин имађаху за основ подарску систему, уз дужност домобранства..

Али ова сеоба не да се доводити у хисторички склад са војничком крајином, јер нестаде траг покушаја. Много мање може се узети, по Керчелићу, да је Сењ излазна тачка војничке крајине. Истина, да је још угарски краљ, велики Лудовик. схватио Сењ као једну важну стратегичну пошту, те овај доби од њега год. 1310. у особи Драгутина Драчког свога првог капетана, који тек год. 1471. у особи Блажа Мађара са намесником капетанске части, поткапетаном Фроднаром стече насљедника; но та капетанија нема свога корена у народу и основ јој не беше подарска система. Она се састајала из најамника, а овима не делише земаља, ма да и настањени ускоци касније постадоше страшна убојна снага. Посадом Сења са Фердинандовом војском (1523.) и потчињењем овога капетаната главноме заповедништву у Љубљани (1530), не наступи никаква промена у овоме погледу.

§ 12. Подељење историје војничке крајине.

Историјска стања једне државе, или главне честице њенога организма, налазе се у непрекидном процесу, на којега површини појављују се разноврсни преображаји. Они стоје у најближем, узајмице условљеном складу тако, да једно стање ствара оно друго, које непосредно за њим долази. Веза сродних стања добијо особити облик и сачињава један одсек времена (Zeitabschnitt). Али пре него што се завршава, развије се у њему и из њега један моменат, који сачињава прву црту у карактеру новог одсека времена.

Такови моменти дакле, што у процесу државног развића низ сродних стања заокруже, наступање новога времена означе и овоме нов карактер дају, сачињавају основе подељења у повремене одсеке и периоде, према томе, како се кад развије у њима преображај или противност. Овакови моменти називају се и „епохе“, које обично носи делотворна снага каквог великог талента.

Што се тиче војничке крајине, то је јасно: да се из безусловне послушности војничком суставу и из оних, војничким цељма потчињених одношаја у војску неуписаних, није ни могао створити и развити какав ваљан државнограђански живот. Напротив, баш

је војена цељ крајине захтевала, да при честим организаторским преображајима, потребе и организам државне војске буду меродавни. Премда је државограђанска и култиваторска страна народног живота, поред оне чисто војничке, такође била негована, ипак она, до у најновије време, беше главној цељи подвргнута и њојзи је служила.

На овоме становишту сусретају се у повесници војничке крајине 3 главна момента, који у периодама чине основе подели:

1. Уређење пуковнија.

2. Једнолично организовање свију пуковнија — изузимајући ердељске — са кантонском системом, и,

3. Укидање подарске системе.

По самоме материјалу морају се међу собом разлучити одношаји војничко-политичкога устава, ратно-историчка делања крајишника и одношаји културски.

Услед тога дели се историја војничке крајине у 4 периоде.

I. периода почиње се са установљењем прва 3 војничка капетаната, а свршава се са првим организовним чином херцога Хилдбургхаузенског за организовање и формисање вараждинских пуковнија (1737.)

II. периода излази из овога формисања, а допире до општег уведења кантонске системе, у свих 13 уређених пуковнија (1787.)

III. периода почиње се кантонском системом, а свршава се укинућем подарске везе (Lehensverbande) 1850.

IV. периода обухвата време од 1850. године.

Ове периоде деле се у одсеке, за које сачињавају окружавајући оквир: примање крајишничке администрације од надвојводе Карла, карловачки мир, уведење права војничке крајине, устројење васцелог војничког земљишта (војничке државе), од Зрмање до златне Бистрице, основни закон крајине (Grenzgrundgesetz) од 1807. и уведење реформе 1872.

I. ПЕРИОД ОД ГОДИНЕ 1538—1737

(ВРЕМЕ НЕУРЕЂЕНЕ ВОЈНИЧКЕ КРАЈИНЕ).

Преглед: У време прве периоде спада поступно установлење народне војске у Горњој Славонији (windische Grenze), и на хрватској земљи јужно од Купе (Хрватска, после названа горњо-карловачка крајина.), из које произиђоше вараждински и горњо-карло-

вачки генералати. Унутарње-аустријски зем. сталежи (штирски, корушки и крањски) у почетку приносише за издржавање ових области годишње одређиване прирезе, најпосле пак узеше на се све њихово издржавање. У почетку не беше војничко-политичкога сустава, јер главни пуковници имађаху у рукама само војничку администрацију и ову вршише по нарочитом упутству. Исто тако добише и други поступно умножени часници војничке администрације нарочита упутства за свој делокруг. Онај део народа, који не беше под оружјем, подпадао је под власт кнезова. Њихови интереси беху заступљени на сабору. Тек године 1630. уредише се односи вараждинске крајине. У ову периоду спада и установљење покупске, посавске, подунавске, потиске и поморишке крајине, банатске милиције, тако и личког и крбавског наткапетаната. Она се свршава пропашћу кордуиног покушаја да оргаиизује вараждински генералат. Истина, у овој периоди већ је било крајишки срезова са народном војском; но не беше организоване војничке Крајине.

I. ОДСЕК.

Од установлења прве народне војске до предаје администрације крајине надвојводи Карлу (Брушки указ — Brucker Libell) 1538—1578.

§. 1. Устројење три капетаната у Горњој-Славонији 1538.

Још пре мухачке битке доселише се у 15. столећу неколико хиљада Срба из Босне и Маћедоније у Горњу-Славонију и саградише манастир Марчу. Али после Мухачке битке (1526) разорише Турци тај манастир и опустошише сав предео, који још и онда беше пуст, кад је Кацијанер унутарње-аустријски главни капетан примио заповедништво над крајинском посадом (1530.[1])

После Кацијанера беше главним заповедником у унутарњој Аустрији и над крајишком посадом Кисешки барон Никола Јуришић, јуначки бранилац Кисега.

Под овим је била прва стална српска сеоба у Горњој-Славонији (1538) и ова сачињава излазну тачку историје војничке крајине. Ови насељеници дођоше под

[1]) Чапловић, Славонија и делом Хрватска 2. књ. стр. 18 и 19.

предвођењем својих капетана и војвода из Србије (Расције) с том намером, да уз ујамчење своје непоколебљиве оданости римско-немачкоме цару понуде своје услуге и у томе да истрају. У признање ове њихове намере закључи Фердинанд да их обдари особитом повластицом[1]) и то

1. Да они са својом својтом за 20 година слободно, без икаква пореза и терета уживају све оне опустошене земље, које им је главни капетан барон Јуришић (између доње-Чазме и Драве) дао.

2. Да њихови капетани или војводе самостално заповедају над 200 људи; за то

3. Да добијају годишње 50 рајнских форината.

4. У начелу призната им беше пљачка коју отму од Турака. Од овога изузимаху се непријатељска места, тврђаве, заробљени капетани и одличнији Турци, што је цар задржао да сам располаже.

5. Од онога што се од непријатеља одузме за време, у које им тече царска плата, даваху једну трећину цар. благајнику (Zahlmeister). Ову трећину определи Фердинанд у корист насељеника; н. пр. на одкуп њихових заробљених капетана и за награду отличних бораца.

Из ове сеобе посташе прва три покрајинска капетаната. Копривнички, Крижевачки и Иванићки са 600 људи.

§. 2. Насеље жумберачког округа (Sichelburger District), његов капетанат и његове повластице.

Пре ове сеобе на три године (1535) склонише се 600 босанских породица у Крањску, где им земаљски сталежи за насеље определише онај од Турака опустошени жумберачки спахилук, за једно са целом планином (ускочке планине) и дубравама које изменуше манастир Ландштрас и тадањи завод Плетерје. Пошто они дођоше као бегунци, за то добише име „Ускоци“, које се употребљавало не само у народу већ и званично.

У почетку живеше они под својим слободно бираним кнезовима и зависише од крањског сталешког сабора. Али како их ови

[1] Фердинанд отпочиње повластицу, коју им из Линца 5. септембра 1538. даде овако: Nos Ferdinandus .... accognoscimus et notum facimus .... cum nobilis nobis dilectus Nicolaus Jurisić, Baro in Güns Generalis Capitaneus noster nobis significaverit esse nonnullos Capitaneos et Vojvodas Servianos, seu Rascianos, qui una cum hominibus et personis cum Vojvodatibus suis existentibus in eisdemqe ac de-

не могоше у реду и строгости држати, даде им цар Карло V. 15. октобра 1540. првог капетана у особи крањског намесника Вартоломије Раубера. Тако постаде други војнички округ.

votione fideque erga nos inconcussa perpetuo manere et preseverare decreverint. Quod nos ideirco volentes eosque Vojvodas et Capitanos Servianorum seu Rascianorum eorumque homines et personas seu adherentes predictos aliquo Regiae benevolentie et liberalitatis uberrimo munere prosequi. Eisdemque pro suo erga nos Remque publicam Christianam pio animo et instituto, ut illum eo diligentius re ipsa comprobare studeant, infra scriptum privilegium, exemptionem prerogativam atque liberalitatem promittendam, dandam, donandam et procedendam duximus, pront damus, donamus, procedimus, elargimur atque promitimus presentium per tenorem videlicet, quod postquam ipsi Vojvodae et Capitanei Serviam seu Rasciam hominenesque persone eis subdite et adherentes predicte devotionem et fidem nobis inconcusse servandam amplexe fuerint, unaquaque familia, que scilicet in una domo et sub uno tecto et super uno fundo habitaverit, debeat, possit atque valeat per viginti annorum spatium continue libere et hinc aliqua sensuum et affectuum quorumcumque in dominiis nostris et locis per dictum Generalem Capitaneum eisque assignandis degere et fundos colere seu coli facere fructusque et emolumenta quecumque exinde percipere omni impedimento et contradictione cessante, deinde quod unicuique Capitaneo vel Vojvode eorumdem Servianorum seu Rascianorum, qui semper sub suoductu sine regimine ducentos homines habebit, singulis annis, quamdiu sese bene fideliterque iu servitiis nostris geret et exhibebit 50 florenorum Rhonens, in moneta provisionem dari, solvi et numerari faciemus. Preterea quod, quidquid ipsi ex infidelium et perpetuorum fidei cristiane hostium Turcarum manibus suis in potestatem suam redigerint et lucrifecerint, id omnes preter civitates, oppida, castra, arces, Capitanos insignesque personas, que omnia dispositioni nostre reservamus, ipsorum Rascianorum esse debeat. Ea tamen adjecta etiam conidtione, quodsi a nobis stipendia habuerint et sub hujusmodi stipendiis nostris ipsis infidelibus aliqua ad merint, ultra dictam reservationem tertiam etiam partem hujusmodi lucri et prede ad manus nostri solutionis magistri dare et consignare teneantur, quod quidem lucrum sive pecuniam nobis ex hujusmodi tertia parte cessuram non recusabimus. Imo volumus cum opus fuerit iterum in ipsorum Servianorum seu Rascianorum commodum atque utilitatem exponere et convertere, velut in redempttonem Capitaneorum, si qui fortasse ex eis in hostium manus et potestatem inciderint atque ad remunerandos eos et benificio aliquo afficiendos, qui pro ceteris aliquod egregium et laudabile facinus pro republica christiana contra perpetuos ejus hostes ediderint. Quando quidem plane confidimus, quod prefati Vojvode eorumque homines ét adherentes ita se pro bono nostro totiusqe reipublicae christiane gerent atque demonstrabunt, ut non solum hoc uno eis concesso Privilegio merito gaudeant, sed etiam majorem et ampliorem favorem et gratiam tam apud nos quamtotam Christianitatem inire possint. Hoc autem nostrum Privilegium eisdem firmiter manutere spondemus atque promitimus et omnibus illud observari volumus et mandamus. Harum testimonis manu uostra Datum in oppido nostro Lintii die 5. Mensis septembris, an. Dom. 1538, regnorum nostrorum 8, aliorum vero 12.

(Архива загребачке генерал команде. Призог уз решкрипт од 24. јануара 1721, Бр. 11. потврда од 22. фебра.)

Али ове суре и делом кршне ускочке планине неиздаваху толико плода, колико би довољно било да их храни. За то им Фердинанд I. 16. јула 1544. даде повластицу, којом их ослободи од свакога терета на њихове земље, од земаљских пореза, царине и т. д. Ова слобода простираше се само на њихове домаће потребе, међу којима беше и бесплатан увоз соли.[1]) Ови имунитети беху им на ново потврђени и још и пооширени.[2])

§. 3. Посадна снага крајишких кула, под првим самосталним крајишким пуковником, Иваном Ленковићем.

Фердинанд I., коме беше јако до тога стало, да се моћно заштите државне границе на југу, излучи народну војску, која се тек поче стварати, тако и градску посаду, која се састојала скоро сасвим из странаца, испод власти унутарње-аустријског главног заповедништва, учини их самосталнима и постави (1559.) Ивана Ленковића за самосталног пуковника крајине.[3]) У ово време поче се разликовати горњо-славонска и хрватска крајина, над којима заповедаху засебни, пуковнику Ленковићу подчињени подпуковници.

Кад пуковник Ленковић прими заповедништво крајине, допаде му задаћа да прегледа све куле и тврђаве у крајини; пријави њихово стање и учини предлоге за њихове оправке. Последица његових предлога беше: да је 1563. састављена комисија, која, пространом пуномоћи снабдевена. имађаше да предузме оправку истих, а изван тога још по потреби да учини и друге наредбе. У овој комисији беху заступљени и унутарње-аустријски сталежи, које Фердинанд хтеде приволети да одобре припомоћ (subsidium).

Чланови те комисије беху царски саветници Јаков Ламберг, земаљски капетан у Крањској, Ерасмус Мајер од Фуксштата и Фрања Попендорф, којима беху додата и три сталешка заступника. Овој комисији издато упутство, потпуно карактерише тадања об-

[1]) Описање горњо-карловачког генералата у фасц. 31 као прилог уз бр 38 од 1777. у архиви загребачке генерал команде.

[2]) Оваку потврду даде им Фердинанд II, III, цар Карло VI, тако и надвојвода Ернест и Максимилијан. У истомо акту потврде надвојводе Ернеста од 22. фебруара 1716. Прилог броју 11, 1721, прилог III.

[3]) Инструкција од 1 јула 1559. Регистр. бр. 86. и Унут. Ауст. војн. експед. засебних аката. (d. Ö. kriegs exp. extra acten.)

ранбена средства у оној области, у којој се поче развијати војничка држава. По томе упутству беху:

1. Сењ и тврђава, коју сагради Ленковић, поседнута са 293 момка.

2. Оточац, запуштена четвороугла кула на сред места, са 60 момака и 2 заповедника тврђаве (Burggrafen).

3. Брињ, градић са 4 момка и 2 заповедника тврђаве.

4. Брлог, чардак, (Wartthurm), са 6 момака.

5. Трсат, градић са 6 момака, међу овима један пушкар (Büchsenmeister)[1])

6. Река, (St. Veit am Pflaumb, Fiume) са 12 момака.

7. Леденица са 4 диздара (Thorschützen).

8. Вихић, са 337 хусара, немачким и хрватским пешацима.

9. Ревић, најкрајна пошта, са 47 момака и 1 заповедником тврђаве.

10. Сокол, са 12 момака, међу овима 1 заповедник тврђаве.

11. Изачић, градић код Вихића, са 1 запов. тврђаве и 20 мом.

12. Брековић, градић заједно са топличким чардаком, са 19 коњаника и пешака.

13. Трзац, јаки градић и својина трзацког грофа, са 12 момака и 1 заповедником тврђаве.

14. Дрежњик, градић са 20 пешака и 1 четовођом (Rottenmeister).

15. Стрлић, градић, са 8 момака.

16. Слуњ, градић са 12 момака као стражом.

17. Фужине, чардак, тада без посаде.

18. Кремничка кула, без посаде. Ову и онај први, ваљало је или посести или порушити.

19. Огулин, градић и кључ за Крањску, са 1 капетаном, 1 пушкарем и 18 момака.

20. Модруш, са 18 момака и 2 заповедника тврђаве.

21. Јасеница са 2 запов. тврђаве и 38 момака.

22. Кључ, чардак са 2 момка.

23. Острошић са 38 момака.

24. Засин, са 22 момка и 1 заповед. тврђаве.

---

[1]) Büchsenmeister или пушкари у оно доба, људи који служе око топова, и за то морадоше пре ступања у службу исказати своју вештину за то. Превод.

25. Стјена, са 4 стрељача, (Scharfschützen у крајини названи „шицари" превод.)

26. Вучин, градић, са 2 момка.

27. Вруман, градић, са 10 момка

28. Војна, градић са 14 момака и 1 заповедником тврђаве.

29. Ајтић, градић са 14 момака. (Ленковић је предлагао да се овај градић поруши).

30. Винодол, градић са 15 момака.

31. Дуги Сима, стражара, са 4 стрељача (на Глини преко од сисачког острва).

32. Глина, са 2 заповед. тврђаве и 40 момака.

33. Храстовица и 2 градића, са 2 војводе и 90 четника.

34. Позвезд, градић са 10 момака; међу њима 1 четовођа.

35. Хресно, са 10 момака.

36. Перно, тада без посаде.

37. Пећ, градић са 12 момака.

38. Цетин, градић са 10 момака.

39. Клокоћ, градић са 4 момка.

Угорњо-славонској крајини.

40 Вараждин, (неозначава се посада. Трошак за ову износи месечно 332 фр.);

41. Лудбрег, градић, са 25 пешака и 1 заповедн. тврђаве.

42. Рашинг, мали градић, са 20 момака и 1 заповед. тврђаве.

43. Ришминце, утврђена дрвена стражара, пређе са 12 момака имала се опет посести, а за то четнике употребити.

44. Копривница (инструкција неозначава снагу посаде већ само месечни трошак од 523 фр).

45. Св. Ђурђево, градић; не означава се посада. Месечни трошак износи 1000 фр. Предлагала се јача посада, за што да се употребе 40 од они 1000 четника, које је имала крајина.

46. Визвар, градић, са 32 момка.

47. Крижевци (трошак посаде износи месечно 462 фор.).

48. Тополовац, стажара, са 1 запов. тврђаве и 20 момака.

49. Робања, мали утврђени градић, са 10 момака.

50. Црквена, градић, са 1 запов. тврђаве и 20 момака.

51. Лоречина, са 12 момака.

52. Иванић, (ништа се не нарећује).

53. Вишак, са 10 четника и 20 катана (замак.)

54. Чајново, градић, са 15 момака и 1. четовођом.

55. Загреб. Овде се издржавала посада са месечним трошком од 446 фор. 30 нов.

Овај исказ сведочи, да се у горњо-славонској крајини из тамошње српске насеобине развио један контингенат од 6000 војника, да се како у купанској или петрињској крајини, тако и на приморским кршевима (Karstboden) већ предузело установлење народне војске (пешака и коњице), и да се ова употребљавала и за посаде. Географски положај поседнутих градића сведочи јасно такође и то: да су ови градићи и поседнута места уједно сачињавали основне стубове, међу којима се спровело установлење народне војске.

Она комисија, која имађаше да прегледа означених 55 поседнутих места, беше опуномоћена да умножи или умали посаде — како кад то буде захтевала сигурност земље, — да премешта војнике, да нареди нове посаде, да повиси плату неколицине заповедника тврђава, да нареди нове и да поправи старе грађевине, да поруши не потребне поште и у опште да учини друге мере, с којима би се постигла јача обранбена снага, а наиме оне, које у интересу земље не трпише одлагања [1].

§. 4. Први органи војничке администрације у крајини.

Са постављењем самосталног заповедништва крајине наступи и моменат самосталног организовања војничке администрације. У први мах беше ова удешена према чисто војничким и војничко-економским интересима и могаше се развијати само у томе правцу. Цео строј (Aparat) у овоме првом основу беше прост, као што беху прости и сами одношаји. Као што се спомену, главно заповедништво у обе крајишке области (горњо-славонској или тако званој „виндишкој“ и хрватској) обављаше од 1559. пуковник Иван Ленковић. Под њиме заповедаше од 1560. у свакој области по један подпуковник. Како главноме заповеднику крајине, тако и сваком подпуковнику беше додан и један унутарње-аустријски војени саветник [2]). Ленковићев главни стан беше у крижанићевој

[1]) Инструкција од 4 августа 1563. Регистр. бр. 26. и као горе.

[2]) Цар говори у својој инструкцији од 4. августа: „Dieweil auch vnser Rat vnnd obrister derWindischen vund Crabbatischen Gränizen Hanns Lenkovitsch zumfreien Thurn an der Kulp in vnnterthänigster bith. . . und am Schluss dan das Jndes Landt, Steyer, Kärndten vnnd Crain seine Khriegsräth verordne

кули на Корани (не на Купи). Осим тога би заповедницима додељен 1 војени благајник, 1 живежар (Proviantmeister), 1 војени повереник (Mustermeister) и 1 писар, којих званичан делокруг беше опредељен издатим упутствима. Онај народ, који не беше у војничкој служби, би потчињен кнезовима, над којима стајаше један у свакоме капетанату изабрани оборкнез (надкнез).

§. 5. Умножење народне војске новим сеобама. Прве припомоћи (subsidien) из Крањске.

На скоро после насељења горњо-славонске и жумберачке пустиње, дођоше и они Срби у Сењ, који се склонише у Клису, пошто беше погубљен и последњи краљ босански. А кад и ову тврђаву (Клису) освоји Мурат-бег, они одоше у Сењ (1537) где их прими Франкопан, под којим се ужасно почеше светити својим зверским тиранима, где год их стигоше. [1])

Године 1562 би смештена једна гомила Срба, са 600 за бој способних глава, у Подравље. Али пошто овај предео не беше згодан за војничку насеобину, то комисија од г. 1563 (за обилажење крајине) доби налог, да пресели ове насељенике на земљиште православног манастира Лепавине (лепа вина) у горњо-славонској крајини [2]).

У исто доба дођоше (Срби) Моровласи са јадранског приморја у горњо-славонску и хрватску крајину, којима се дадоше земље у мочарима реке Глоговице уз услов, да бране своју нову отачбину. Они добише и повластицу (неколико дана пре цареве смрти, 12. јуна 1564. писану, којом се опраштају од свакога пореза, ђумрука и царине [3]).

И из Мале Влашке дођоше бегунци у ову крајишку област [4]).

---

vnnd an der Grännizen erhalte, haben wir vnns hieruer gnediglich wohlgefallen lassen. Darüber sollen nun vnsere Commissari verfügen, damit eines-Landts Kriegsrath bey vnnseren Obristen aes andern bey vnnseren Leutnant der windischen vnnd des dritten bey vnnseren Leutnant der Crabbatischen Grännizen sey, vnnd ihr Yeder seinen Dienst wie sich gebüert vnnd die notturfft wollerfordert beywohne. . . . (као горе)

[1]) Кукуљевић, Град Сењ (Лептир.)

[2]). Хауер. Преглед свију систем. наредаба 1. део. 2. књ. стр. 2. м. р. 6. и инструкција од 4. августа 1563.

[3]). Као горе.

[4]). Под „Малом влашком" разумевао се западни део Славоније од Вировитице до преко Пожеге, Пакраца, Кутиње Соботске на Лоњи, који беху насељени са Србима или Власима као што их називају (из више акта слав. сремске генерал команде.

Насељавањем беху знатно умножени за бој способни људи у крајишкој области, особито у Горњој-Славонији и битно беше унапређено даље устројење народне војске, која се наскоро подели у плаћену и неплаћену.

Због велике важности, коју имађаху немачке посаде и ова, тако брзо напредујућа обранбена снага народне војске, за сигурност унутарње-аустријске алпске земље, беше цар Фердинанд не само овлашћен, него и дужан употребити и суделовање ових земаља у погледу својих мера за обрану. То беше тим више оправдано, што Турци заузеше најплоднији део Хрватске, због чега јако осиромаши хрватско племство и своја мала сретства употреби за своју обрану.

За то нареди он 1560. да у Крањској, за случај нужде сваки десети и пети, па још и трећи за војну способан човек мора стати под оружје. Год. 1561. заиска од крањскога земаљског заступништва деветомесечну плату за краишку војску, а он сам даде на то 20.000 форината [1]).

У оваком стању беху крајине онда, кад њихов и аустријске монархије оснивач умре. (25. јула 1564.)

§. 6. Деоба монархије и старање надвојводе Карла за сретства којима да се издржава крајина.

После Фердинандове смрти предузеше по његовоме домаћем реду (штатуту) од год. 1534. царски принчеви деобу аустријских земаља.

Максимилијан II. сљедова оцу по старешинскоме праву (Senioratsrechte) те узе земље чешке и угарске круне и доње Аустрије. Уз то још му припаде и царска круна.

Надвојвода Фердинанд доби Горњо-аустријске земље, Тиролску и Форарлбершку.

Надвојвода Карло доби унутарње-аустријске алпске земље, Штирску, Корушку, Крањску Горицу, Трст и Истрију.

Од ове деобе лежала је обранбеност хрватске и горњо-славонск· крајине у заједничком интересу цара, као хрватског краља и надвојводе Карла, због одржања својих сопствених земаља.

Турски рат, који тада наступи, сврши се миром од год. 1568. (са Селимон II 17 фебруара), но надвојвода није сметао с ума, да

[1]) Др. Хуртер. Историја Фердинанда II. 2. књ. стр. 288.

се не може много полагати на савесно одржање уговора мира, од стране Турака. Својим провиђавним духом измери он замашај обранбености хрватске и горњо-славонске крајине, те положи сву своју делотворну снагу на то, да набави потребних средстава да би је осигурао. То његово старање беше у толико хитније, што му долажаху из крајине сумњиви гласови. Посадне војске беху остале дуже времена без плате и без сваке неге. Како оскудица најнужнијих потреба деморализује сваку војску, то и овде неизосташе таке последице. Зачуше се претње да ће војска да остави поште. Већ почеше војници и мирне поданике да пљачкају. О дисциплини каквој не беше ни спомена [1]).

У оваковим околностима и под притиском политички-несигурнога стања ступи надвојвода у погодбу с царем, који као хрватски краљ имађаше да чува интерес ове земље. После дужег преговарања изјави се цар, да ће дати припомоћ од 50.000 фр. и да ће издржавати крајишке тврђаве. У погледу овога последњега, ставило се у изглед и устмено споразумлење.

На надвојводино потстицање скупише се унутарње-аустријски земаљски сталежи и прорачунаше трошак за обе крајишке области.

Горњо-славонска крајина имала је онда:

2788 коњаника } хајдука
3118 пешака }

2216 страних војника (Knechte) свега 8122 момка.

Трошак на то беше одређен са 112.344 форинте.

Трошак за хрватску крајину досеже суму од 164.400 фор. Најпосле реши се и сам надвојвода да даде прилог од 200.000 ф. те тако најпосле заједно са царским прилогом би сума прилога за издржавање ове две крајине одређена са 250 000 фор. Иначе мењаше се стање војске, а тим и сума за издржавање њено. Тако год. 1573. беше снага горњо-славонских посада ова:

1597 пешака,
448 коњаника,
1118 хајдука;

свега 3163 момка. А хрватске

2219 пешака и
531 коњаник;

свега 2750 момака.

[1] Др Рачки у Књижевнику 1866. стр. 523.

Из овога се види не само да је обранбена снага ове две крајишке области год 1573. износила само 5913 људи, него и то, да досада само у горњо-славонској крајини — из које у опште произиђе образовање народне војске — беше плаћене народне војске. Трошак је износио ове године у горњо-славонској крајини 148.988 фор. У хрватској 103.614 фор. дакле свега 252.602 фор. [1]).

Положај крајине, а особито жалосно стање хрватске, захтеваше радикалне мере и полагање тврдог основа [2]).

Скоро у исто време захтеваху хрватски сталежи умножење обранбених средстава у купској (Петрињској) крајини, ма да их је то стајало големих материјалних жртава. На сабору год. 1567 закључише утврдити Копривницу, Иванић, Врбовце, Сисак, Храстовицу, Цетин и Трсат; уз то још закључише да подигну нов град код Просека на Глини [3]).

Али ове добре намере растопише се делом због недовољних средстава. Као оно цару Фердинанду дозволише они и Максимилиану II. припомоћ и димнички порез. [4])

§. 7. Брушки указ од 1. марта 1578.

Брушки указ (Brucker Libell) беше од великог замашаја за развитак ове две војничке крајине, ма да се и неиспунише наде које се положише на њега, јер његова определења одводише на странпутице, што изроди и по неко зло. Пошто саветовања унутарње-аустријских сталежа не доведоше до жељенога успеха (1574), то сазва надвојвода год. 1574. један сабор у Брук на Мури, да коначном решењу приведе финансијално питање ове две крајишке области. Али саветовања ни ове, ни друге идуће две године не доведоше к цељи.

Међу тим умре цар (12. октобра 1576). Његов наследник Рудолф II. позва писмом од 16. јануара 1577. надвојводу Карла, да још једанпут сазове одборе унутарње-алпских земаља да се споразуму и приме, односно да одобре трошак за крајине. Скупштина беше

---

[1]) Др. Хуртер. Фердинанд II.

[2]) „Was dann die krabbatischen Graniczen betrifft" – стоји у расправним списима сталежа — ist dieselbe also beschaffen, dass da wir das ganze krabbatische Granicz-Kriegswesen für unns nehmen, im Herzen darob erschrecken und unns darüber entsetzen müssen" Др. Хуртер стр. 612.

[3]) Саборски списи и владарска права С. II. 40. 50. 55. 59.

[4]) Опширно расправља Др Рачки у књижевнику 1866. стр. 5р4.

отворена у Бечу, у присуству пуномоћника оба владара. Пуномоћници тужише се на пљачкање војника, на штету која је тим нанесена народу и на мали број војске.

Овај беше у горњо-славонској крајини, урачунав амо 1807 хајдука, спао на 3058, а у хрватској на 1972 момка.

Унутарње-аустријски сталежи због овога жалосног стања, што је заузет Сигет и Бабоча на источној, тако исто и унска област на јужној граници, видеше своје алпске земље у опасности од Турака. Погледом на ову, обратише се на цара и мољаху га за годишњи прилог од 140.000 фор. из државних сретстава. Цар им показа јадно стање финансија државних, и одрече сваки прилог, јер приходи износише само 595.492 фр. Немачка одобри само 600.000 фор. припомоћи, а трошкови за обрану Угарске, Хрватске и Горње-Славоније износише 1.067.789 фор.

Овим поводом унут. аустријски сталежи саветоваху надвојводи, да он сам у своје руке прими обрану хрватске и горњославонске крајине. Најглавнији услови под којима би се он тога могао примити беху: пуномоћ за администрацију обе крајине, одговорност официра надвојводи и подчињеност бана, што се војништва тиче, под његово заповедништво. [1] 1. јануара 1578, сазвани сабор реши ово животно питање крајине; јер овај 1. марта формулиса коначно решење „да унутарње аустријски сталежи за војничку крајину дозвољавају 548.205 фор. и то: за хрватску крајину 159.858 фор. за горњо-славонску 152.496 фор. на грађевине 135.400 фор. на артиљерију 50.000 фор. за храну 25.000 ф. и за издржавање дворског војеног савета 25.451 фор. Од овога по првобитноме поравнању имала би плаћати једну половину Штирска, а другу Корушка, Крањска и Горица са 274.102 ф. 20 н. [2])

Крањски сталежи хтедоше покренути ново поделење; но штирски преговорише им да по гласу 42. чланка и њихов доса-

---

[1]) Већ из овога писменог доказа види се, шта вреди гатка монаха Винковића, који још цару Максимилијану преписа установлење једног маркграфства у војничкој крајини и која нађе толико послједователља. У овим описима не налази се ни траг тога плана, а још мање у инструкцији коју цар Рудолф II. даде надвојводи, кад га наименова за администратора крајине и коју ћемо у почетку идућег отсека саопштити.

[2]) Др. Хуртер стр. 311 и 317 и прилог броју 1. Препис извода из брушког указа код херцога хилдбургсхаузеншког. „Прилог за крајишнички устав горњо-карловачке и вараждинске крајине“ са прилозима списова.

дашњи улог није саразмеран на спрам других земаља. Ако би се дакле расправљала ова неједнака подела, онда би се морало предузети саветовање и због овог неједнаког улога. Корушка хтеде ово узети на промишљење, али изјави уједно, да у томе једна земља другој не треба да прописује, шта јој ваља да чини.

Крањска беше на све готова ако се корушки и крањски сталежи на ново поравнају. Сад опет захту Штирци, да се и њима један део опрости за то, што је Корушкој суделовање у плаћању царскога дуга за крајину опроштено било. Даље, да се оне новчане своте, које не беху употребљене за издржавање крајине, при овој подели по ратама, као предујам урачунају, и то: од 140000 фор. државне помоћи 78.750 фор.; од 60.000 фор. обећане напиме помоћи 33.750 фор. и т. д. [1].

На наплату и стање војске ове, тако занемарене хрватске крајине, установише заступници 1. марта ово:

Наплаћених	хајдука	са 1315	момака:
„	катана	„ 500	„
„	аркебузира	300	„
„	немачких пешака	320	„
	свега	2435	„

У горњо-славонској крајини задржа се број војске од 1573 главе. Али суму од 548.205 фор. дозволише зем. сталежи само на једну годину. Хтедоше прво окушати, у колико ће довољна бити и пошто се због непријатељских упадаја мењаше потреба, то се према тој мораде мењати и дозвола. Уједно мољаху зем. сталежи надвојводу, да им изда одштетницу и изјаву, да овај њихов нови одношај на спрам хрватске и горњо-славонске крајине ни у коме погледу не ће крњити њихова права [2]. Услед тога, 1. марта престаде цар да плаћа крајишничке војске.

---

[1] Извод. Прилог 2. код Петер.

[2] In erwegung, dass man hiernach sehen kann, wie weith sich des Landes neue Einlag thut erstreckhen und wie etwa künftig die bewilligung angeschlagen könne werden, zu dem sich bald bei diesen gefährlichen Zeiten durch des Feindes einfahl ins Land und Verwüstung folgends Veränderung der Bewilligung erfolgen möchte. Auch möchte der Erzherzog einen schadlosbrief und herausgeben, dass solches an ihren Freyheiten ohne Schaden und nachtl. seyn. (Извод из одговора од 1. марта 1578. код Хилбургхаузена). Прилог уз бр. 7.

§. 8 Устројење унутарње-аустријског дворског војеног савета. Опредељења за употребљење горње суме новца.

Брушким указом беше предложено и одобрено и устројење једног дворског војеног савета са седиштем у Градацу. Овај би се састајао из 3 штирска, 2 крањска и 2 корушка саветника тако, да она земља из које се бирао председник стави једног саветника мање. Овај је војени савет имао задаћу, да упражњена заповедничка и капетанска места попуњава са способним урођеним крајишницима, а ако не би било ових и са другим, искусним војницима [1]).

На скоро после брушког указа сачињавао је он са тајним дворским саветом вршак свију грана администрације. Само за рачунарство постојала је једна особита контролска власт.

Између других опредељења брушког указа као најважнија истиче се изјава сталежа о употреби и разрачунању оне, за издржавање крајине дозвољене суме новца. По овој обећаше сталежи:

1. Верно разрачунање сувишка после издавања и њихово употребљење на општу цел обе крајине, као и сачињење једне, на то односеће се инструкције за њихове заступнике [2]).

2. Приштеда имала би се за дотичну крајишку област верно сачувати и тачно срачунати. Штирски сталежи изјавише, да ће свој закључак тако да одрже, да ће они своје плаћање рата по ономе, у указу опредељеном наређењу и смештају крајишких војнпошта преко својих благајника извршити, и да ће разрачунање по закљученој подели дати спровести [3]).

3. За крајишничке цељи дозвољени новац несме се на друге цељи обраћати. [4]).

4. Закидање крајина са тако званим „слепим местима“ да се озбиљно обустави; војнички народ при свакоме увршћивању (Musterung) у пуном броју да се задржи и сваки човек да има вршити своју дужност [5]).

5. Обвезаше се сталежи, да ће рачуне својих благајника, пуковника и поверника грађевински и тајинарски (Proviantmeister) на завршетку године подносити дотичним саборима, по одобрењу истих преко својих заступника ваљан извод саставити, остатак

---

[1]). Инструкција од 11 марта. Ун. Аустр. извод. бр. 91.

[2]). Извод код Хилдбургсхаузена. Прилог.

[3]) Извод код истог.

[4]) Изв. код ист.

[5]) „Слепа места“ разумевала су се она, којих плата издаваше се унутарњеаустријским особама, а ове нису служиле у крајини.

војених даћа, хране и других пошта само за издржавање и на опште добро крајинах употребити и спремно држати [1]).

6. Умолише надвојводу да пази на то, да се заостатак државне припомоћи ваљано покупи и према својој цели употреби и подели. Пошто и папе дадоше 40.000 крунаша (талира) за утврђења у крајини, то ће он по свој прилици и овај, као и онај новац, што га прилаже он као земаљски кнез, без одлагања дати да се покупи и отпочети разрачунавање и деобу истога [2]).

Уз ово задржаше себи сталежи право да попуњавају нижа места.

§. 9. војничке опреме у хрватској крајини у исто доба.

Жалосно стање хрватске крајине захтевало је пре свега да се предузму енергичке мере. Чим се видило да је одобрење за издржавање крајина ујамчено, одмах се ваљало изравњати с војском због четири-годишњег дуга, који јој остаде од цара Максимилијана, и одмах је ваљало ићи на то, да се дисциплина учврсти. С тога надвојвода, сталешког одобрења самим током преговора и својим наименовањем за управитеља крајине унапред осигуран, изасла већ у фебр. 1578. једну комисију у хрватску крајину, где изван горње две задаће нужно беше још и друге мере предузети, да се уведе законити поредак. Чланови ове комисије беху: од стране двора Ахац, витез Турн, Јован, (Haus) Кисл од хладног Перуна. А од стране сталежа: Гал од Галенштајна и Фрања пл. Шајер. Пошто многе крајинске поште попадаше, то беше комисији додат и један неимар (грађевинар). Она имађаше ову задаћу:

1. Да у след оставке царем постављеног заповедника крајине потпуковника Јована Ауерсберга, постави досадашњег надвојводског гарде-капетана, ауерског Јована Фернберга, са наименовницом од 1. марта као потпуковника и заповедника, и да га по војеноме реду за таковога прогласи;

2. Да четири-годишњу заосталу царску плату до 1. марта, од кога дана потиче плата из сретстава унутарње-аустријских ста-

---

[1]) Извод из оне, 1578 условљене и унут. аустр. савстницима издате инструкције код Хилдбургсхаузена. Прилог уз бр. 7.

[2]) Extract aus der Fürst. Durchleicht unseres allergnädigsten Herrn und Landesfürsten Landtags-Replika des Landte Steyer, Kärnten, Crain. dat 19 Senner 1578 bei Hildburgshausen.

лежа (корушких и крањских), уз суделовање војеног благајника Волфа, барона Турна, капетана, војвода и заповедника тврђава отсеком изравна;

3 Да крајишничкој војсци немачке и славенске народности, због успостављења дисциплине прочита војене чланке у матерњем им језику и да је закуне; самовласно удалење војника од својих пошта под претњом казни строго да забрани.

4. Да пропутује крајину, прегледи здања, покварена да поруши и за нове грађевине да поднесе нацрт преко додатог јој неимара;

5. Да прегледа кланце и у случају потребе да их утврди.

6. За регулисање тајина (Proviant.) нужне ковчеге, сандуке, млинове (жрвње) и фуруне пак и на таковим местима подигне, да се из ових крајишничке куће у свако доба и брзо са храном могу снабдети [1];

7. Да пронађе најприступније, најјефтиније и за доважање хране до најкрајњих крајишничких пошта најзгодније путове и подвозе;

8. Да згодно смести тешке батерије и пушке, а поремећене да даде оданде одвући са колима, која тајин (храну) носе.

9. Да се постара за засек шума и кланаца, те да би се упадање непријатеља отештало, а подпомогла боља одрбана кланаца [2]).

Ова, са инструкцијом за изведење опредељена наређења довољно означавају примитивне одношаје, у којима живише крајишке посаде и народна војска, и како се мало старало да се како војничким тако и материјалним потребама удовољи. Ово беху прве згодне крајишке уредбе, од комисије са ове и оне стране Капеле, за које се у званичном саобраћају злоупотребљаваше назив „крајишки устав“. Отуда се даје тумачити, што кад се већ и у самим званичним писарницама разбистрио појам о уставности, не могаше се наћи прва основа крајишког устава. По себи се разуме, да како год код страних, тако и урођених најамника поред заостатка четиригодишње плате, не могаше бити ни говора о дисциплини и моралноме образовању а особито код страних, који беху упућени на своју плату, и који, да не помру од глади, беху принуђени своја места оставити да уграбе где шта дочепају.

[1]) Под наименовањем „крајишничке куће“ разумевају се овде крајишке поште.

[2]) Из инструкције од 13 февр. 1578 у бечкој војеној архиви, у оделењу инструкција.

§. 10. Успостављење дисциплине војеним чланцима.

Пошто се брушким указом постарало за материјално биће војске, и да би се ова за ратовање способном учинила, морало се пре свега радити на успостављењу дисциплине и поретка. Сретство к томе пружи војени чланак, који се овде по саопштењу комисије потпуно износи, јер он сачињава основ тадањем војеном сутству [1].

„Прво, ће те се заклети, да ће те најпресветлијем, највелеможнијем кнезу (име и наслов) нашем најмилостивијем господару верно и поштено служити његовога величанства користи потпомагати, а штету отклањати, оним пуковницима, потпуковницима, капетанима, барјактарима (војводама), наредницима, поднаредницима и стражамештерима, које његово царско величанство (кнежевска пресветлост) пошаље покорни и послушни бити, све оно што они вама заповеде и нареде, што су војници дужни чинити, без преговора или одлагања учинити, за то не чинити метежа и ни један бојни поход било против или од непријатеља не одбијати и што је могуће и што нужда захтева учинити.“

„Нека се свака чета у скупу а и делимично у мањима деловима по жељи и захтевању потпуковника и наређених капетана тако и војвода, даје употребити по нужди и прилици саме ствари, како је могуће и како војници ваља да чине, било на походе, страже или посаде.“

„Ви од високоспоменуте кнежевске пресветлости не ћете више захтевати или је присиљавати на повишицу; него ће те за 4 фор. сребра, рачунећи по 60 нов. ср. у 1. фор. бити дужни 30 дана по 1 месецу служити, према томе нека вам се ваша плата 5 дана пре или после свакога рока издаје.“

„Нека се ни један не уписује код 2 капетана и двваред уврштује (mustern) и онда побегне. Исто тако нека не обећава један другоме при увршћивању што год неистинито; који би то учинио, нека се телесно, а по потреби и смрћу казни.“

„Исто тако један другоме оружја и оклопа за увршћивање да непозајима, већ по могућству сваки за себе да буде наоружан, под претњом телесне казни“.

„Исто тако, ако когод прими новца, за који би био дужан

[1]) Др. Мајнерт истор ц. к. аустр. војске 2 књ. 2. гл. стр. 55—59.

служити, и он се без особите дозволе потпуковника или свога капетана (војводе) уклони, тај нека се телесно и смрћу казни."

„Исто тако, ако-би се градови и друга утврђена места на јуриш отела, онда по војничкоме реду остаје сваком оно што задобије; али топови, барут и друго што припада за артиљерију и за оружање места, остаје војеном господару, а који узме ове, тај нека се по пресуди казни."

„Исто тако, ако се заузму градови или вароши на предају по уговору, онда ни један од вас нека унутра не упада, нека не пљачка и не улази у њих без знања и дозволе главног капетана, под претњом телесне казни."

„Исто тако, ви поред ваше заклетве да не држите скупове без знања и воље главног или вашег предпостављеног капетана (војводе). Који би то преступили, оне ваља сматрати за вероломце, те их казнити телесно и смрћу."

„Исто тако, нека сваки војник помисли, да ће ово бити частан и кришћански бојни поход за обрану земље, помоћу свемогућега, против неверних. Зато нека се сваки уздржава богохулења тако и његових светаца, већ нека моли свемогућега да нам дарује победу над невернима. Ако би когод или више њих Бога хулили, нека се телесно или смрћу казне".

„Исто тако, нека нико не оскврњава цркве и у њима нека не станује, црквене утвари не узима, свећенике, жене и девојке, децу и старе људе не туче, ојађава и безчасти, јер ће бити телесно кажњени."

„Исто тако, нека се нико не сакупља ако се 2 или више међу собом побију или покавџе, већ најближи верно и безпристрастно нека их позову на мир први, други и трећи пут. Ако би га ипак и поред тога на смрт претукао, нека га истим начином и одмазди. Али ако неби био убијен нарушач мира, нека се по пресуди телесно и смрћу казни."

„Исто тако, ако је један спрам другог из давна осветом задахнут, нека га избегава и нека му се не свети у овоме племенитоме походу ни речма, ни делом, па и на правди један другога нека не убија из потаје, и који то преступи и не одржи, тај нека се телесно и смрћу казни."

„Исто тако, ако који или више њих дознаду, да неко ради о издаји или о другом злом делу против највише споменутог царског

величанства (кнежевске пресветлости), дужан је он, или они, то пријавити капетану или војводи. Овај ће знати шта му ваља чинити. Али ако би који злонамерно то прећутао, тај нека се по пресуди казни".

„Исто тако, нека ни један не излази из стана, било у плен или на другу страну без знања и воље свога капетана (подпуковника,) или војводе, јер ће бити кажњен телесно."

„Исто тако, нека ни један не ступа у разговор са непријатељима, било то у посади или на другоме месту, без заповести или дозволе капетана или војводе; који то преступи, нека се казни телесно или смрћу."

„Исто тако, где су коњаници и пешаци у једноме стану једно до других намештени, нека пешаци ако је нужда уступе, да могу коњаници сместити своје коње."

„Исто тако, нека ни један пушке не пали на опасним местима и особито ноћу, било у стану, варошима или тврђавама, јер тим би се могла нанети штета; ко ово не послуша биће телесно кажњен."

„Исто тако, ако би један, или њих више у битци или јуришу хтели бегати, онда најближи нека га мачем или копљем прободе и то да му је казна; но ако би побегао, нека се од онога часа сматра за ниткова и за таковога нека се држи док је год жив."

„Исто тако, нека нико не квари, не руши и не разорава пећи или млинове без заповести главног капетана или пећара (фурунције, Brandmeister) и не узима уцене, јер ће бити телесно кажњен."

„Исто тако, ако се довезе и у главни стан доспе храна, нека је се ни један недотакне док се не процени. Нека ни један не излеће из стана да купује хране, него дочека, да се ова на слободно место довезе и процени. Нека од пријатеља, особито кад сте у пријатељској земљи на походу или у стану нико ништа насилно не узима; ко би то учинио и за то тужба дошла, нека се телесно казни."

„Исто тако, ако би потпуковник или капетан преко својих војника или тавничара хтео дати ухватити којега због непослушности или злоставлења, нека га у томе нико не пречи, буни, или одговара или се за онога заузима, јер биће телесно кажњен; но ако би се то збило, и због тога злочинац побегао, онда онај, или они који су га подпомогли, нека се казне у место злочинца".

„Исто тако, нека се сваки окане пијанства, јер који би у пијаноме стању био рањен или злостављен од непријатеља, тај нека се одма одпусти из војске и исто тако казни, као да је био у бегству.

„Исто тако, ако би један или њих више због борења у забави или на други скврњав начин, било у пијаноме или у трезноме стању били рањени, тај, или они, нека се изкључе све донде док неоздраве и њихову плату у војсци заслуже".

„Исто тако, ако буде похода, нека ни један не излази из реда; који не послуша, нека га капетани, (војводе), наредници и поднаредници помоћу и суделовањем простих војника, терају у ред и узму од њега све што има".

„Исто тако, нека сваки остане у обиталишту које му се одреди, нека се не намешта у обиталиште и постељу другога и онога истискује, јер ће га казнити главно капетанство".

„Исто тако, ако се збуде, да главни капетан битку нареди, и ова се са топови и главном заставом одржи и победи, нека вам припадне и изда се месечна плата".

„Исто тако, ако буде, да царскога величанства (кнежевске пресветлости) главни капетан нареди јуриш на једну, зидом и јаркови (шанчеви) опкопану варош, и ова се насилно заузме, онда опет нека вам припадне и изда се месечна плата; но од овога изузимају се кланци, куле, замци и друга мала утврђења, ако се отворе и заузму. Али ако буде, да јуриш није наредило римско величанство (кнежевска пресветлост) па и победи се, за тај није дужно цар. величанство (кнеж. пресветлост) ништа учинити".

„Исто тако ако наступи случај, да не буде новца у свако доба и одма, зато нека се нико не извлачи од похода или страже него ви ћете вашу жалбу преко вође или другог часника поднети капетану, и који би друго што чинио, нека се без сваке милости казни."

„Исто тако, кад буде битка, јуриш или друга победа, шта већ буде, нека се нико не маша добра или пљачке док није дотично место заузето."

„Исто тако, чим се даде први знак за једну или више радња било на походе или страже, или куда његов подпуковник, капетан или војвода нареди, нека сваки одма сљедује својој застави и са овом из стана полази. Ако би то један, — или више — у трезноме или пијаном стању превидио, тај, или они, казниће се по пре-

суди подпуковника (пуковника). Ако подпуковник (пуковник) или капетан пошаље једнога наредника у стан и наложи коме да иде за четом, и онај који неби пошао са првом четом, која за оном полази, и за то би био на смрт претучен, нека се за њега даље нико више не стара."

„Исто тако, кад је узбуна у стану или логору, нека сваки потрчи на место куд је упућена његова чета, а никако без дозволе не иде на друго место."

„Исто тако, ако се нареди једна чета или мање оделење на стражу, нека сваки капетан или војвода или барјактар (фенрик) — био племић или не — сваке чете са подчињеним му оделењем полази на стражу и чува као што се пристоји; који то не учини, или пре опредељенога времена напусти, или другче без знања свога капетана промаши стражу, тај, имао узрока или не имао, нека се по пресуди казни".

„Исто тако, нека у место себе нико не наређује другога на стражу без капетанове дозволе".

„Исто тако, нека ни један капетан оне, који по стану тумарају не узима к себи, и један капетан нека не располаже с људима другога капетана без приволе овога".

„Исто тако најпосле, ако један или више вас преступе и не одрже ове писане војене чланке, то онај или они нека се као вероломци по закону и пресуди казне".

„Ако би из ових чланака што год било заборављено и не условљено, ви ћете под вашом заклетвом то и све оно учинити што садржава војени ред и што војницима приличи".

„Ако би који од вас ове чланке заборавио, тај нека пође пред свога капетана, (војводу) или војенога судца, да га ови на те чланке опомену и поуче".

„Најпосле Његовоме царском Величанству (кнежев. пресветлости) остаје право, ове чланке по нужди и околностима умалити или умножити или баш укинути".

После прочитања војених чланака сљедова заклетва у руке војенога судца.

§. 11. Судски орган и судски поступак.

За руковање правосуђа бирао је себи заповедник једнога војеног судца (Schulteiss) давши му палицу правде овим речма: „Драги пријатељу! ја те са мојим вернима изабрах за сада за војеног

судца јер се надам да си за то способан. Зато предајем ти палицу правде и ти ћеш ми са они 12, које ти себи изабереш положити заклетву на то, да ћеш с њима судити по нашим члaнцима и пресудити како сиромака тако и богатога без призрења на сродство, пријатељство, наклоност, даровитост и изврстност, него ћеш са својих 12 судија над свима тако говорити и судити, као што ви желите, да Бог са својих 12 апостола говори над вама на концу вашега живота, кад се растаје душа са телом!“

Према томе, судски орган беше тада порота од 12 судија са једним судцем на челу, при коме није фалио ни браниоц, јер као што је речено, судац је имао права изабрати 12 судија, који му помогоше ствар разјаснити. Овима би он разложно моћ која му припада и овако би им говорио: „Драге судије и поротници! Мене нареди наш премилостиви господ. подпуковник (пуковник) у име његовога Величанства, да ја с Вама а ви самном судимо о свакоме злу, тицало се то части, тела или имаовине. За то Вас молим, да сваки по своме уверењу поучи и упути другога да радимо тако, као што је част Богу и свету. За то подижите прсте да се закунемо Богу, да ћемо то учинити и да ће оно што одсудимо сваки до гроба прећутати.“ После тога опоменув их на дужност наставио би:

„Прво. Судије су дужне судцу у свакоме погледу покорни бити.

Друго. Судије су дужне заклети се на то, да ће до гроба прећутати све оно што осуде и пресуде.

Треће. Ако који судија или странка споро долази и за њим мора суд чекати, дужни су 1. фор.

Четврто. Кад се отвори суд, нека неустаје ни један судија или поротник без судчеве дозволе са свога места, осим ако има заступника са знањем и вољом судца.

Пето. Нека судија не упада у реч другога са тужбом или одговором, под претњом глобе од 1. фор.

Чим беше суд устројен, дужан би судац ставити шест питања, која се тицаху суда.

Прво. Није ли рано, касно или сувише свечан дан за суд и судницу?

Друго. Ако свећеник пронесе свету тајну за утеху болника, хоће ли он устати, светој тајни страхопоштовање и част указати и онда опет сести и суђење наставити?

Треће. Ако један или више њих седе у суду који нису за то способни, нека ове пријаве да се суд по закону устроји.

Четврто. Ако наступи пожар, потоп, бојна узбуна и побуна, хоћел он устати и у помоћ притећи и ако се још за дана утиша, хоће ли опет сести и суђење наставити, тицало се то сребра, злата, тела, части и имаовипе?

Пето. Ако пошаље заповедник по њега, има ли моћи да преда палицу другоме као своме подпуном заступнику, да се изврши заповедникова воља, и ако још за дана добије решење и одговор од њега, хоће ли опет примити палицу и водити суђење?

Шесто. Има л' он моћи да саслуша суд на ова питања?

Судије би одговориле на та питања одобравајући их. За тим би судац дигао палицу правде и отворио би суђење овим речима:

„Прво. Отварам суд у име Бога свемогућега од кога произилазе сва права.

Друго. Отварам суд у име најпросветнијега и најмоћнијега Рудолфа, римскога цара и умножача државе.

Треће. Отварам суд у име пресветлога надвојводе Карла.

Четврто. Отварам суд у име високородног господина Фернбергера, прев. надвојв. Карла подпуковника немачке војске и четах (народне војске.)

Пето. Отварам суд даном ми влашћу и палицом, које ми повери споменута власт, и нико да ми не приговара ни у суду ни ван овога, било каквим речма, изван постављених бранилаца; нека ме такође ни један од мојих приседника не наговара (покуше за се задобити) јер ће бити кажњен.

Ко има посла пред судом, нека ступи пред правду и нека се одговара као што је право."

Најпосле опоменуо би судац све судије и околину на неподмитљивост у пресуди и претио би онима глобом од 1. фор. који би покушали да га задобију за своју страну.

Ко би имао посла са другим, одпочињао би и упитао би се код суда, да ли је то дозвољено по пропису царкога права (закона.)

Пошто би се суд отворио, ступа тавничар као јавни тужилац и моли за себе једнога заступника. То исто учини и међу тим доведени оптужени.

Тавничар би тада преко свога заступника (нека врста државног одветника) поднео јасно и опширно тужбу против злочинца.

Бранилац оптуженога покушао би опет побијати све оптужбене тачке. За тим би, у случају нужде, било предузимано и саслушање сведока. После свршеног саслушања сведока одгодила би,

се седница и определио би се други дан за ову, а дотле би се поближе разбирао учин.

Друга седница отварала се са истим формалитетом као и прва; и у овој прочитали би се добивени извештаји.

Оба браниоца (тужитељев и оптуженога) поново би узимали реч и заступали би своје назоре о учину. Први би упућивао на дотичне чланке против којих се оптужени огрешио и захтевао би да се прочитају. Кад обе странке исцрпе своје назоре о учину, онда би браниоци и саветници заузели своја пређашња места међу судијама, да се изрече одлука.

Ако се тицало тела и живота, оптужени би пао на колена и молио би за милостиву пресуду, ако неби био упоран.

Судац би за тим удалио све особе који неспадају суду и предузео би гласање.

Први глас даје тужитељев заступник.

Судије би дебатовале међу собом о пресуди која ће се изрећи и коју је судски писар морао на основу дебате списати.

За тим би се позивале натраг удаљене особе, и тужитељев заступник дао би да се прочита пресуда оптуженоме и целом скупу, и искао би овршбу. Судац би сломио палицу и препоручио би Богу душу одсуђенога. Овога би, пошто је примио утеху своје вере, одвели на губилиште, где би тавничар опоменуо гледаоце, да к срцу приме судбу свога друга, а особито да се уздрже од пијанства које води највише на злочин. Најпосле проведе џелат осуђенога наоколо да се опрости од војника, — и хајдука. И онда би пала грешна глава уз пратњу свећеничких молитава. [1])

II. ОДСЕК.

Од примања крајишке администрације надвојводом Карлом до поширења јужне границе услед карловачког мира. 1699.

§. 1. Наименовање унутарње-аустријског надвојводе Карла за администратора крајине 1578.

За Максимилијаном II. дође рудолф II. у посед како немачког престола тако и земаља свога оца (1578). Овај кнез премести своју престоницу у Праг, где се на скоро више предаде болести свога времена, студији алхимије (златотворства) него што се то

[1]) Др Мајнерт. Историја ц. кр. војске, као горе.

слагало са његовим владалачким дужностима. Војништву крајине не могаше он већ и због географског положаја земље обратити нужну бригу. Где беху нужна брза наређења, мораде оно (војништво) осетљиво трпети због закашнења и промашавања добрих прилика. Уз то се увери цар, да му због удаљености крајинах од Прага и примитивних путова не могу за времена стизати вести о случајевима који се тамо ненадно догоде, те да би своје мере нужном брзином могао предузимати. [1])

За то наименова надвојводу Карла за свога намесника у администрацији обе крајине. Са овим изађе он на сусрет не само жељи унутарње-аустријских сталежа, већ испуни жељу и самога надвојводе, који на наваљивање сталежа мољаше за то место још Максимилијана II.

Приликом позивања Карла на администрацију крајинах јако је падала на вагу и нада, да ће он тим већу бригу обраћати на крајине, што у њиховој обранбености лежаше извесна гаранција за сигурност његових сопствених земаља, јер оне сачињаваху заштитне бедеме његових алпијских земаља.

§. 2. Положај надвојводе Карла према цару.

На каквом се темељу оснива гатка монаха Винковића и његових последоватеља о устројењу маркграфства, кога заметак он приписа цару Максимилијану и кога би спровео Рудолф, најбоље показује инструкција од 5. фебруара 1578, у којој је тачно обележено надвојводино пуномоћије и његов положај према цару.

У овој инструкцији опуномоћава цар надвојводу, да он у ратним стварима горњо-славонске и хрватске крајине, а особито у онима које не подносе дуготрајни пут молбе, по околностима наступелих опасности или приспелих уводских извештаја све тако удеси, као да би он сам тамо био.

Ту исту пуномоћ доби и за непријатељска упадања, палења и друга насилничка непријатељска дела у време мира. При оваковим вероломним нападајима могаше он заузимати градове и тврђаве и употребљавати све мере, које му се свиде згодне и стра-

[1]) Са овим речма мотивира цар у уводу инструкције за надвојводу његово наименовање. Инструкција се налази у држ. војен. минист. регистратури под бројем 10 (Инструкције.)

тегички корисне за одржање обе крајине и својих алпских земаља, за извојевање нових користи и одржавање кланаца.

Би му дозвољено, сразмерно према опасности, да и унутарње-аустријски позив војске, пешака и коњаника, делом или у целини може покренути и, или под својим или под заповедништвом једнога војеног саветника, против непријатеља повести. Само за опасне и значајне случајеве морала се учинити пријава цару, као год што се, при изведењу важних подузећа чим је само могућан био пут молбе, морала ишчекати његова одлука.

Решење за офензиван и дефензиван (нападачки и обранбени) рат задржа цар себи.

При упадању великих непријатељских хордија, у колико је то допуштала дозвола немачке државе по обранбеном реду [1]) за одклонење опште опасности, беше му осигурана помоћ царско-аустријских земаљских области.

Примање и одпуштање крајишких пуковника припадало је надвојводи. Ови су зависили од њега ради својих наименовања, и морали су га слушати и од њега налоге примати. Наименовнице морале су се тако стилизовати, да се цар као војнички господар предпоставио надвојводи. И њихово намештање и скинуће могло се само са царевим знањем спровести и наименовнице морале су се њему на увиђење подчети.

Слободно му беше повисити или смањити и у опште променути стање војске обе крајине по размерици урођеника или дошљака, по величини опасности; но само са царевим знањем. И Бан Горње-Славоније и Хрватске, би на њега упућен са подчињеним му војничким народом, у колико се тицало ратништва. [2])

Надвојводи је ваљало настојати око тога, да крајишки ратници служе и живе по прописима војених чланака.

Пошто одржање Леграда и Канкже беше од велике стратегичне важности, то му је са тамошњим пуковником ваљало ступити у што бољи службено-пријатељски одношај и овај подржавати, јер обојица беху упућени на узајмичну потпору. Даље је налагала инструкција уредно плаћање војске, наглашавала њено тромесечно увршћивање, оправку војнички поседнутих пошта, њихово

[1]) Види прво доба § 7.

[2]) Бан беше дотле и у војничком погледу самосталан и заповедници крајине беху упућени да се с њиме споразумевају. Др Рачки на разни мести његове државо-правне расправе у Књижевнику 1866.

благовремено снабдевање храном, набавку муниције и надгледање куповања хране из комисијонског и провијантског звања. Она је захтевала издржавање поузданих увода, осигурање против ненадног нападања, а при непријатељском упадању подкреплење крајишких пошта са најближим посадама и земаљским војеним позивом. Иначе администратору крајине би наложено да строго пази на то, да се тумарањем у непријатељску област од стране крајишника и поданика не нарушава мир, и не даје повода непријатељу на репресалије. Но пуковници, капетани или војводе не беху спречени, да при победноме сузбијању непријатељског упадања, овога гоне и у његову област, да од њега плен преотму и да га одсудно сатру. Али је то смело бити само тада, пошто се најпре поуздано сазнало, како непријатељ стоји, и пошто је било до неке мере извесно, да ће бити успеха, да се иначе ратници не жртвују у лудо. У осталом овакове репресалије нека се покушају и спроведу под заштитом оба крила са стрељачким пешацима и коњаницима, а особито у кланцима.

У смислу брушког указа додао се надвојводи у помоћ и унутарње-аустријски дворски војени савет, који се употребљавао и за комисије и новачења у крајинама.

Најпосле упути му цар целу припомоћ немачке царевине [1]) и наложи му да са надвојводом Ернестом, коме би поверено заповедништво над посадом дуж целе пограничне линије од Драве до у Ердељ, подржава поверљиву преписку и овоме, ако би затребало у свему у помоћ притече, што је с друге стране било и овом наложено. [1])

Из садржаја ове инструкције јасно се види, да је надвојвода био само царев заступник у администрацији крајине, кога са инструкцијом ограничена пуномоћ никако не беше снабдевена са оном прерогативом (правом) са којим беху снабдевени маркграфи, нарочито они аустријских источних страна.

§ 3. Признање надвојводе у његовоме достојанству од угарских и хрватских зем. сталежа.

Наменовање, како надвојводе Карла тако и Ернеста мораде цар као уставни краљ Угарске и Хрватске поднети на уставну

[1]) Инструкција као горе, број 10.

[1]) У истој.

расправу, и њихово достојанство дати припознати у овим краљевинама.

На ту цел извести он 1. фебруара 1578. отворени угарски сабор о оба наименовања и позва сталеже да се они у предметима, која се тичу војске и обране крајине, обрате на оба надвојводе и њих слушају. Себи и сталежима пак задржао је равнање других ствари и правосуђа. Обострани зем. сталежи увидеше потребу ове, положајем и стањем државе оправдане мере и не одупреше се бог зна како, предопостављајући, да ће се од сад боље постарати за крајине. С тога обоје признаше pro generalibus in rebus bellicis Majestatis suae caesariae-regiae gerentibus (Располагање његовог краљевског величанства у опште у ратним пословима) но с' тим ограничењем да се исти у војничким стварима, које се тичу угарске посаветују са угарским саветницима, а у предметима горњо-славонске и хрватске крајине споразуму с. Баном, како из њихове власти у овим земљама неби поникла повреда слободе и устава[1]).

§ 4. Прве административне мере надвојводе Карла.

Она комисија која из Чернембла би послана у хрватску крајину (I одсек § 8.) није ни извршила била своју задаћу, кад се већ посла и друга у горњо-славонску крајину. И ова је због осигурања дисциплине и руковања правосуђа, требала да заведе војене чланке и исплати војску, а уз то и многобројне четнике (народне војске) да подели у плаћене и не плаћене, и да сагради кошеве (амбарове) за храну и стоваришта за муницију [2]).

У ово време спада и организовање тајнога савета, дворског војеног благајништва и дворске коморе у Градацу, што све на скоро ступи у службене одношаје са горњо-славонском и хрватском крајином.

Надвојвода свестан замашаја своје задаће и уверен, да половне мере нису довољне против заклетог непријатеља кршћанства, нареди још у јесен 1578. концентровање подчињене си војске у један стан, да предузме војничко вежбање и тим одржи непријатеља у довољној даљини.

Због овога концентровања позва он 15. јула, преко ново именованог подпуковника и заповедника горњо-славонске крајине Ти-

---

[1]) Саборски чланак Др. Рачки у књижевнику 1866.

[2]) Инструкција од 15 јула 1578 У. А. војени списи.

туса Халека и горњо-славонске сталеже, да још пре 10. августа добро наоружани дођу у стан, и нареди на ту цељ потребну храну и довоз исте. Али како тај позив изађе без предходнога споразумлења, то га сталежи, који строго чуваху своја уставна права, с негодовањем примише. Многе велможе напустише сабор под страним упливом; а они који дођоше позиваху се на трећи саборски чланак, и по томе упутише своје пуномоћнике с тим додатком, да су они готови скупити се и надвојводу подпомоћи и под царском заставом, али само под заповедништвом свога Бана. Уједно уложише свој протест против тога поступка [1]).

§. 6. Зидање горње-Карловачког града 1579. и његове повластице 1581.

Година 1579. знаменита је са нових, у развиће војничке крајине засецајућих надвојводиних аката. Уз та наиђе и једна моровлашка сеоба. Надвојвода, коме свако умножење народа допринесе нове обранбене снаге, даде овим бегунцима тражено уточиште и одреди им, уз домобранску дужност, места за насеље и даде им 1580. повластицу, сличну онима, које је већ више пута издао.

Док се ова населбина смештала, дотле је он обратио своју делателност на утврђивање земље, јер све оне војничке и фортификаторне припреме које је наредила комисија год. 1563 и 1578. беху, нарочито у погледу на ове последње (фортификаторне) од споредне важности, ма да су због запуштеног стања иначе потребне биле.

Крајина није имала каквог већег утврђеног места за смештање оружја и скупљање војске, које би овој служило при нападању за обезбеђење с леђа, а при одбрани за наслон.

Карло је пропутовао крајину још пре него што ће примити, администрацију војничке крајине, год. 1576 и 1577, те је војене потребе њене непосредним расматрањем сазнао и место за веће

[1]) Они закључише њихов протест следећим речма . . . et hoc fideles regnicolae ad postulationem aucis Caroli in quantum propraecenti proposse suo praestare possent, pro defensione patriae et familiarum suarum suae serenitati ita exhibent ne in usum deveniat, quum regnum hoc Sclavoniae semper fuerit liberum . . . (И ово верни становници краљевине на захтевање војводе Карла, у колико за овај мах према могућству свом буду могли учинити, на обрану своје отачбине и својих породица његовој светлости тако извршују, да се то не уобичаји, будући да је ова краљевина Славонија свагда била слободна.) Др. Рачки у књижевнику стр. 529.

стовариште оружја изабрао. Испрва се колебао између утока Купе и Коране. Најпосле реши се, с погледом на Крањску за онај кут, којега сачињава уток Купе и Коране. Ма да овим местом доминирају висови крижанићеве куле и Дубовца, ипак му се учини, да је због слабог домашаја тадашњих топова обзир на овај пластички моменат земљишта од мале важности за фортификаторну зграду. Пољана, која се према североистоку пружала беше довољно пространа за бојиште, у случају да би ваљало обседнутој тврђави у помоћ потећи, и положај жумберачког крајишког среза с бока, у неколико су изравњавали ове махне земљишта тога. Уз то би и снабдевање с храном, овде подигнуте тврђаве, било олакшано ради реке Купе.

С тога дакле он брзо пође на дело. Кад цар купи земљиште од поседника дубровачког слахилука, грофа Зрињије за 600 фор., удари Карло на дан св. Маргарите (13. јула) 1579. темељ граду, који по њему доби име „Карловац“ (Karlstadt). Простор, на којем се град дизао обухватао је $6^{1}/_{2}$ паорских сесија. У темељ, вели се да је било узидано 900 турских глава. Грађевином је управљао подпуковник и заповедник хрватске крајине Фернбергер ауерски. Надвојвода је утрошио много на ту грађевину. Унутарња-Аустрија осим даване роботе, допринесе и 350.000 фор., од овога Штирска 200.000 фор. Корушка 100.000 фор. и Крањска 50.000 фор. Као надзорници на овој грађевини суделоваху Фрањо пл. Папендорф председник унутарње-аустријског дворског војеног савета и гроф Атанасије Турн дв. војени саветник.

Крањски сталежи дозволише на своме сабору, 17. марта 1579. 100 коњаника и 300 стрељача за обрану ове радње против каквих турских узнемиравања, и ставише 800 раденика из доње-Крањске под надзором њихових месних старешина. И сами нужни алати, као и занатлије: ковачи, дунђери и помоћници, добиваху се из Крањске.

И хрватски зем. сталежи нагонише на учешће у радњи ове грађевине, суседна места Озаљ, Јастребарско, Петровину, Славетиће и Турањ.

Кад град већ толико беше назидан да се могло становати у њему, премести се главни стан крајишког пуковника у Карловац. Овај је дотле био смештен у Стенишњаку, на сличног имена спахилуку грофа Драшковића.

Да би се Карловац могао како треба населити и да би се његов материјални напредак осигурао, на надвојводино посредовање даде му цар Рудолф 24. септембра 1581. повластицу из Прага. Са овом пре свега дозвољава му 2 годишња и један недељни вашар изван града. У једно би допуштено војницима без разлике народности и врсте оружја, непосредно под градским шанчевима куће зидати; но то без повреде одмерене грађевне линије. Ове заједно са земљиштем беху проглашене као њихова слободна и насљедна имовина. Али при продаји имађаху првенство војници тамошњега гарнизона. Ако би једна или више кућа насљедно допали једном или више сродниках Штирске и са овом скопчаних земаља, који не поседоваху куће или насљедно добро, или који не обнашаху војничке службе у крајини, онда се имађаху ове по нај јефтинијој процени продати безкућним војницима гарнизона или, по заповедниковој наредби, у исту кућу настанити војници гарнизона.

У предграђу би допуштено само баште за поврће (зелен) имати и то у даљини од 200 аршина од града [1]).

§ 7. Даље регулисање администрације хрватске крајине и инструкција за њенога првог пуковника 1580.

Од год. 1580. поче се званично разликовати део хрватске крајине „са ове и оне стране Капеле“; јер ове године 1. јануара би наименован за пуковника хрватске и приморске крајине барон Вајгхарт Ауерсберг. На место подпуковника ступише пуковници на чело ове 2 крајишке области. У место хрватске крајине, поче се мало по мало називати „карловачка“, по граду.

Под Ауерсберговим заповедништвом, нареди надвојвода Карло разноврсне војничке и војничко-административне поправке, и определи делокруг пуковника са извесним упутствама.

Усљед предлога комисије од год. 1578. и извештаја о уврш ћењу од 21. Маја и 12. Децембра, као и поводом нацрта хрватске војничке државе од стране комисије, беху регулисана посадна места, снага посадах (пешачка и коњаничка), опредељена плата официра и војника; за одржање дисциплине изван војених чланака би уведен и закон за коњаништво и за увршћивање придодан и један

[1]) Описање горњо-карловачке крајине. У архиви загребачке генр. команде 1777. 31 фасцик. бр. 38

поверенник [1]). Мало по мало употреби се и народна војска за коњанике. Само поверења достојни и искусни капетани, да би служили за узор људима, и који ратнике против непријатеља водити умеду, могли су бити стављени на чело војсци.

Надвојвода сачини и послушницу (Gehorsamsbrief) управљену на све официре и ниже частнике, којом се овима налаже да признаду Ауерсберга за свога пуковника и да му се покоравају под претњом војено-судске казни, по војеним чланцима.

Од тога доба почиње и додељивање официра из пратње надвојводине у службу у крајини, но то без уштрба крајишких официра. Цел беше њихово изображавање у војничкој служби, и за више официрске степене [2]).

Наредбе и мере од год. 1578 односеће се на живеж, беху пооштрене и како комесар тако и руковатељ живежа, беху стављени под надзор пуковника

Кад пуковник, због растеривања непријатеља или одбране, поседне какву варош, беше му забрањено неправедне терете наметати на становнике. На против дужан је био проценити храну преко тавничара или једнога, од стране варошког поглаварства на то упућенога му стручног проценитеља. Он је имао и надзор над топовима и џебаном (муницијом).

Зготовљени део Карловца, јер овај још не беше са свим довршен — беше наоружан и не посредно руковање са топовима и пушкама повери се једноме надзорнику оружнице (Zeugwart) и пушкару (Büchsenmeister)

Како прошле године (1579.) шенлуци (пуцање у славу) узбунише сву крајину, то их надвојвода забрани и пуцање на узбуну уреди тако, да су се најпре морала добро испитати места, где непријатељ упада и да су се морале одржавати боље узајмне свезе на међи. Тек се тада смело пуцати на узбуну крајине, кад се поуздано дознало место, на коме непријатељ хоће да продре.

[1]) У инструкцији од 1 јануара 1580 за пуковника барона Ауерсберга. У држ. минист. регистрат. арт. бр 14.

[2]) Надвојвода говори у горњој иструкција“ . . „nachdem wir genedigstgesinnet seyn vnnseren Fürstlichen Hof dahin zu richten, das auch vm vnnserem Hofgesindt Kriegsl.uth erzügelt werden. Da wir dann deren ainen oder mehr bissweilen Jhme zueschicken . . . so soll es doch Er von Auersperg nicht dahin verstehen, als ob darumben ain ander wolt verdient.r Bauehls oder Dienstman abzusetzen oder dahinden zulassen, sonder allein, wo es füeglich sein khann den — oder dieselben vnderzubringen“.

Са Баном се имала као и до сада подржавати поверена преписка и за случај нужде употребити за помоћ и они ратници, који су њему поучињени [1]).

И на ону, у унутарње-аустријским алпским земљама организовану обранбену снагу (Defensivmacht) имао је пуковник знатног наслона и подпоре. Кад год би непријатељ прешао границу, или би овој само загрозио својом силом, а ова да се сузбије нуждан би био земаљски позив, или припомоћ из Унутарње-Аустрије, пуковник је био дужан да о томе без одлагања известити крањске сталеже, који беху обвезани у свако доба пружити му помоћ. Само је ово требало да бива на основу поузданих извештаја, да се узалуд неби извлачиле најбоље раденичке снаге из земље.

Крајишки пуковник имао је да контролише морепловље сењских гусара, да пропутује приморску крајину и да им забрани гусарство, а преступе строго да казни.

За одржање поредка и добре управе, ако би са мање или више људи ушао у какву хрватску варошицу или село, беше му дата власт да самостално дела и издаје заповести.

Био је властан подофицире и војнике примати и на допуст одпуштати. Али ово последње само из важних разлога и са знањем надвојводе и унутарње-аустријског војеног савета.

Да самостално издаје важније заповести и предузима промене са капетанима, није му било дато, већ сваку такову промену морао је неодложно поднети надвојводи на потврду. Исто тако морала се поднети надвојводи на одобрење свака промена посадне војске, као и свака набавка за војничке потребе, била она ма какве врсте.

Ако се из важних узрока, когод пре времена одпуштао из војске, а захтевао би своју заосталу плату и у томе случају дужан би пуковник о томе разложну пријаву учинити надвојводскоме војеном савету и дочекати решење. Услучају одобрења, добио би одпуштени задужницу од крајинског вој. благајника, и био би упућен на најближе увршћивање, јер се обуставило делимично исплаћивање како код дворског војеног благајништва, тако и код унутарње-аустријских сталежа, да би се избегле којекакве неуредности.

---

[1]) Neben diesen allen war bisshero ain Ban in Windischlanden mit dem Obristen Crobbatischer Graniczen in Nachbarlichen vnnd vertreulicher Correspondenz gestanden, vnnd derselbe in zugetragenden Nothfaale mit seinem Untergebenden Khriegsvolkh Zuhilf zuezogen, so hat sich vnnser Obrister derselben auch zugetrössten vnnd Zugebrauchen" (у истој инструкцији.)

У једно се стаде на пут и тој уобичајеној злоупотреби, што се заробљеним Турцима допуштало путовати и све промотрити по крајини, те им забрани ма и са пуковниковом дозволом да могу прелазити Купу (Кулпу) и крочити на метлиншко земљиште. Пуковнику се наложи да их добро чуване смести само на крајњу границу и да их одма одпусти чим положе одкуп. Ако се неби вратили у своју земљу, тада би их сматрали као да су без сваке законите заштите.

Ускоци, навикли на хајдуковање, остављали би често појединце места где су настањени и тражили би себи ужитка хајдуковањем, у место да га траже у облагорођавајућем их пољоделству. Па пошто слична браћа и из Турске прелазише у Хрватску област и кад би их се довољан број сакупио у шумама, полазише у Турску у хајдуковање, то изазиваше турске бегове на репресалије.

Овим нередима ваљало је да пуковник енергично на пут стане. Ако би пак долазили на крајишку област бегунци безпрекорнога значаја, и да би спасли свој живот или што траже нову отачбину, јер беху присиљени или наговорени да приме веру мухамедову, па се хтедоше повратити у хришћанство, за таке случајеве пуковнику је било наложено да их пријави надвојводи, да би се могле учинити нужне наредбе за њихово смештање.

Јавној сигурности сметали су и Мартолози (турски разбојници). Да би се и то зло искоренило, одреди надвојвода за сваког ухваћеног Мартолоза уцену од 10 фор. и заповеди пуковнику да сваког ухваћенога даде набити на колац и по околини носити ради примера [1]).

§ 8. Стање војске у горњо-славонској крајини 1580.

Народна војска у горњо-славонској крајини мало по мало развила се до главне снаге тамошњег домобранства. Треће године кад надвојвода Карло прими администрацију крајине, показује до душе исказ у стању њеном, наплаћене војске само 22‵2 главе; но међу овима беше народна војска са 1200 глава заступљена; неплаћена није уврштена у тај исказ. Ови наплаћени беху овако подељени:

1. Немачка Пешадија.

имала је . . . . 431 момка.

Од овиих је било

[1]) У истој инстр.

у Крижевци . . .	108 момака,	
„ Копривници . . .	126	„
„ Иванићу	65	„
„ Вараждину . .	132	„
свега	431	„

Међу овима беше 6 капетана, 3 поручика, 1 барјактар, 3 евангеличка проповедника, 4 војена писара, 3 наредника, 5 каплара, 3 фурира, 4 ранара, 9 трабанта (телохранитеља) 4 добошара, 4 трубача, 3 тумача, 8 официрских послужитеља и 4 топције.

2. Аркебузирска кумпанија на коњи. Ова је становала у Крижевци и бројала је 50 момака.

3. Немачка каваљерија. Ова, 89 момака јака, сачињавала је један део копривничке посаде.

4. Од 4 хусарске кумпаније по 400 момака, беху настањени:

на Крижевачкој пошти	100 момака,	
„ Копривничкој „	100	„
„ Иванићкој „	50	„
„ Вараждинској „	150	„
свега	400	„

5. Наплаћена народна војска (Haramien) имала је:

на пошти у Крижевци . . .	460 момака,	
„ „ „ Копривници . .	435	„
„ „ „ Иванићу . . .	200	„
„ „ „ Вараждину . .	195	„
свега	1290	„

међу овима беше 27 војвода, 12 поручника, 54 четовође, 5 трубача.

Велики и мали штаб, састајао се из 11 особа: 1 пуковника. 1. крајишког војеног благајника, 1 евангеличког проповедника, 1, ранара, 1. војеног судца, 1. војеног писара и 4 судска приседника [1]).

§ 9. Нови одношај између Хрватске и Унутарње-Аустрије иза брушког указа.

Веза личне уније, која под Фердинандом обухвати Хрватску и Унутарњу-Аустрију, опет се раскиде његовом смрћу. Осим тога, поремети се та свеза и определењем брушког указа, који трајно

[1]) У рукопису Херцега Хилдбургсхаузеншког, прилог бр. 2. Истодобно стање у хрв. крајини налази се, по надвојводином спомену у инструкцији у декрету пуковника Ауерсберга која ће бити у његовој породичкој архиви

премести у Градац тежиште крајишке администрације и учини да се крајишке области отуђише од матере земље. Али ипак је постојала међу њима заједница опасности и из нужде самоодржања истичућа потреба сложне заједничке обране. Овај нови одношај упућивао их је до душе обоје на узајмну потпору; али је лабавио у оној мери, у којој се умањавала опасност, или у којој су наступали политички обзири. Унутарње-аустријским сталежима, који допринеше толике жртве развитку обранбене способности обојих крајина, као заштити својих Алпа, припада заслуга и признање, да су били вазда свесни те заједнице и да су умели о њојзи водити рачун.

На вест, да су у Хрватској намерали саветовати се о томе, како да осигурају земаљске границе (међе), како да издржавају војску и зидају тврђаве, пошљу они год. 1580. своје пуномоћнике на сабор у Загреб[1]), давши им за то нужна упутства.

Овај су корак опетовали они за време сабора у Вараждину [2]). Заступише се и на сабору год. 1582., да задобију његово суделовање у зидању Храстовице и Бреста [3]). Њихови пуномоћници дођоше и на пожунски сабор 1582., „да заишту издашне помоћи у роботи за зидање градова у Хрватској, за потпору при посади тврђава и за друге обранбене и војничке потребе [4]).“ Прешност ових увиђа се из очитовања надвојводе Карла о порушеном стању тврђава, чиме је поткрепио своју молбу на цара за новчану помоћ [5])

Неуспешност ових корака споменутих сталежа имала је свога корена у незадовољству угарских зем. сталежа, који запоставише интересе земаљске обране и опасности од Османлија политичким обзирима. То незадовољство пониче и разви се из тога, што цар није своја права по уставу сам вршио, него их пренео на чланове свога дома, чиме је странцима био припуштен приступ у администрацију. С тога потражише сталежи већ 1580., да се невредимо очува устав, да се администрација повери искључиво урођенима, а странци без сваког обзира уклоне с војничке администрације и политичке службе [6]).

---

[1]) Инструкција од 21 септ. 1580. У арх. вој. експ. акт. регистр. бр. 92.
[2]) Инструкција од 14 априла 1581. у истој бр. 11.
[3]) Инструкција од 18 јуна „ „ „ „ 82.
[4]) Инструкција од 12 јануара 1582. „ „ 92.
[5]) 16 марта 1583. Регистер. бр. $7^{11}/_{2}$.
[6]) Др. Рачки, расправа у „Књижевнику“ 1866. стр. 530.

Ови захтеви, проведбом којих се условило расправљање краљевих предлога, добише у дебати тако оштар израз, да угарско-краљевски наместник, надвојвода Ернест, нађе за најбоље, да Пожун тајно остави и сабор одгоди. Исти захтеви поновише се год. 1581 и 1582.

У Хрватској особито изазва ово незадовољство избор Штирца Унгнада за бана, и то тако, да овај најпосле би принуђен уступити народноме љубимцу грофу Ердедији и свој отпуст изискати [1]).

Год. 1586. опет оде унутарње-аустријски ђенерал као пуномоћник на хрватски сабор, да испослује бесплатне раденике, а год 1587. би заиста послан надвојводско-дворски војени саветник Ерасмус Праун као главни повереник грађевина у крајини, да руководи ове радње око утврђења [2]).

После три године поновише они то своје посланство на сабору. Тада се тицало.

1. Дозвољења бесплатне радње и подвоза за оправу искварених фортификаторних предмета [3]) на карловачком граду, на копривничкој, вараждинској, св. ђурђевачкој, крижевачкој, цркведичкој, домбровачкој и иванићској тврђави;

2. Издржавања 400 четника за одбрану дивљачких упадања Мартолоза;

3. Дозвољења једне количине бесплатног тајина (хране).

4. Употребљења народног позива у будуће при упадању непријатеља, као што учини то прошле зиме вараждинска жупанија.

§. 10 Смрт надвојводе Карла и његови наследници у администрацији крајине 1590.

Последњи дани надвојводинога живота беху суморни, као што беше и сам политички хоризонат тада. Он не доживе ту радост, да би војничкој крајини дао онај снажни темељ, који би способан био, да по његовој жељи крвноме непријатељу хришћанства импонује и да га у корди држи. Дрске му се наде разбише о стене, које на пут одлучности воље његове ставише политичке околности, из ових простичући одпор и оскудица у финансијалним сретствима.

Онај мали рат, који је букнуо на граници и кварнерском каналу, беше претеча блиском рату с Турцима, којега пак он не доживе. Он испусти своју душу 7. јула 1590.

[1]) Инструкција од 18 априла. У А. вој. изв. акта. (без броја).

[2]) Инструкција 15 јануара 1581 (без броја.)

[3]) Инструкција 15 јануара 1587 (без броја.)

За њим дође на владу у унутарње-аустријским земљама његов 12 годишњи син Фердинанд, под старатељством цара Рудолфа, надвојводе Фердинанда из тиролске лозе и херцега Виљелма баварског.

Овоме опет за наследника би наименован 1592. надвојвода Ернест [1].)

На овога су се још пре његовог наименовања, 13. септ. 1591. обратили хрватски и горњо-славонски сталежи због исплате шестомесечне плате бановој војсци и због топова и муниције за наоружање Сиска [2]). Уза се доби он потпуковника маркграфа Бургауа; али се већ 1593. то промени, јер га замени надвојведа Максимилијан [3]).

§ 11. Нове сеобе из Босне и турске Хрватске 1597. Образовање кулпалнске или петрињске крајине 1598.

Максимилијанов долазак на администрацију није давао изгледа делима мира, па ни онакима, која би била стварана и намењена рату. Тај долазак обележава излазну тачку 13 годишњег рата између крста и полумесеца, који се сврши са Ситва-торошким миром.

За време тога рата знатно се умножи у Хрватској народ, који повелик број ратника даде крајини за њезин даљи развитак.

Нешто због несносног турског господарства, потиснути са свога огњишта, нешто гоњени жељом за слободом вероисповести, а може бити још и побуђени сјајном, на Купи добивеном победом, дођоше још год. 1595. изасланици из Босне с молбом, да се уступе њиховим изаслачима она дворишта и добра између Уне и Купе, која оставише хрватски поданици. Они хтедоше земље обделавати и границе бранити од Турака. Пуномоћ им је била потписана: Архимандритом Радославом, војводом Војаком, кнезовима Вогином и Сингоном, Манојлом Јасбшом, Богданом, арамбашом Новак-агом, Дракулом одобашом и др. [4])

Али преговори о овим насеобинама запеше и не свршише се по жељи.

Но већ год. 1597. пође за руком обазривом деловању вараждинског пуковника грофа Херберштајна, да задобије за насеље више

[1]) Инструкција од 1. нов. 1591. У а. вој. експ. акта. Регистр. бр 95.

[2]) У. А. вој експ. засеб. акта. Регист. бр. 35.

[3]) Инстр. од 1 нов. У. а. вој. експ. засеб. акта. бр 95.

[4]) Код Хилдбургсхаузена. § VIII.

хиљада породица из Турске-хрватске и тако зване „Мале влашке“ под предвођењем кнезова Вуковића и Плашиновића.

Између више насеља, која онда пређоше на хрватско земљиште, означава се као најзнатније оно, коме се на Уни придружи Ермајнски (Зрмањски ?) митрополит Гаврило [1]).

Утицајем унутарње-аустријског надвојводе Фердинанда, добише ови насељеници повластицу од цара Рудолфа II. којом беху опроштени од сваке порезе; но за уживање уступљених им земаља обвеза их на војничке дужности против Турака, због чега се ставише под војничко заповедништво [2]). Управо насеобина између Купе и Уне сачињава излазну тачку кулпанске (купске) или петрињске крајине, премда хрватски сталежи већ и пре тога покушаваху одржати ову област у обранбеноме стању. Један повелики део насељеника настани се у вараждинској крајишкој области [3]).

§ 12. Опадање крајине.

Како се народ знатно умножио на земљишту крајине с тим војеним насеобинама, то се мислило, да ће се у току 14 (ваљда 17? — Превод) века јаче развити ове области; али се зби противно [4]), јер наступише моћне препреке.

Неуморни хрватски историчар Др. Рачки означава 17. век као периоду борбе хрватских сталежа за очување хрватског државног права против изгреда заповедника војничке крајине и народа у њој. Такође доказује он и тежњу сталежа, да се отклони страна војска из крријине [5]). Тим је означио Др. Рачки највећу препреку развићу крајишких сбласти. У атмосфери ове борбе не налажаху побуде да подпомогну то развиће хабсбуршки кнезови, како цар тако и унутарње-аустријски надвојвода. Наклоност томе могла је тим мање пониħи и наступити, што је тридесетогодишњи рат исцрпио сва финансијална сретства хабсбурговаца, у коме се за ослабљење царске моћи, хабсбуршке куће и постигнуће земаљског господарства у првој линији и под копреном религије хрваше пијонири Француске.

Изгреди стране крајишке војске, којих биће не беше осигурано поседом земаља, осниваху се на неуредноме издавању плате,

[1]) Код Хилдбургсхаузена §. VIII.
[2]) Код Хилдбургехаузена и т д.
[3]) „ истога „ „ „
[4]) „ истога
[5]) Види његову расправу у „Књижевнику“ 1866.

ово деморализова официре и просте војнике, те их наведе да се сами за се почну старати; па како наклоност расте према задовољавању, то их одведе на изгреде у великим размерама. Тим начином подивљани странац светио се урођеницима за мржњу, којом га ови предусретаху јавно. Прави узрок овоме жалосном стању био је тај, што поред свег брушког указа издржавање војника није било тако ујемчено, као што би то морало бити, кад се хоће да одржи дисциплина и нравственост у војсци. За то покуша унутарње-аустриски надвојвода Фердинанд, Карлов син, још пре него што је примио администрацију крајине (1603), да заведе бољи ред у пренебрегнутим односајима плате. 13. јануара 1600. предложи он крањским сталежима, да ови положе за год. 1599. одобрену суму новца у звање хрватског војеног благајништва, да приме хрватску крајину, ако не на дуже време, оно бар на 1 годину, и ову издрже по тадашњем стању војске [1]).

Крањски и корушки зем. сталежи заиста примише год. 1600., да потпуно издрже горњо-карловачку крајину [2]), но ставише услов, да то примање одобре сви сабори. Но чини се, као да је овај покушај опет пропао.

Али се нереди у издржавању војске ни тим на дуго не укинуше. Већ год. 1602. мораде цар свога камералног царинара Швамберга послати на сабор у Љубљану, да извиди све нереде, који се починише приликом последњега увршћивања у војнике, како би

---

[1]) . . . . („Dass Sy ihr ferttige auf das nächsthin verwichene 99ste Jahr Gestellte Gränizbewilligung welche sich mit aussgang des bald Eingehunden Monaths Februari wehrenden jahrs enden wirdet vnd So weit dahintensteht, in das Crobbatische Kriegs Zahl Ambt völlig christ vnd würklich erlegen lasse vnd über das nun hinfür alss von dem ersten Marty Lauffenden 1600 jahrs, wo nicht Länger jedoch nur auf ein Jahr anzurichten, ein ausgezeichnetes vnd benandtes Kriegsvolkh, wie sich dassslbst an der Crabbatischen Gnniz-jeziger Zeit in der anzahl befindet, unterhalte.“ . . (Извод прилог уз бр. 83 прилогу херцога Хилдбургсхаузеншког.)

[2]) Краински сталежи говоре у њиховој изјави од 8. марта 1746. . . „Diese getreueste Landschaft hat anno 1625 mit vnd neben der getreuesten Landschaft in Kärndten die Karlsstädter nach einer (einander) 25 J. hindurch nemlich ab anno 1600, da die gränizübernamb Ihnen Landschaften das allererstemal angetragen und respective postulirt worden.“ . . . Код Хилдбургсхаузена прилог 83.

се кривци могли казнити [1]). Овоме издата инструкција изражава царево топло саучешће крајишкој војсци и баца чудну светлост на стање наплаћивања.

Међу тим је било и тренутака, у којима се унутарње-аустријским сталежима олакшавало издржавање војске. Тако је надвојвода Фердинанд, као администратор крајине, 25. окт. 1609. послао свога дворског саветника Албина, Грасвајна витеза вајерског, сталешког заступника Ђорђа старијег. Штубенбергера и свога земаљског саветника Пранка од Прукса као повеpенике за вршћивање у вараждинску крајину, да после Ситва-торошког мира сведу на половину велики број тамошњих хусара и четника из ратног доба. Осим тога ваљало им је распустити поздерску војску (Weitschäwerischen Trupen), која је после пада Кањиже била употребљена за посаду Ђурђевца и пала на терет штирским крајишницима (ваљда сталежима? превод.) [2])

Посљедице неуредног плаћања војске настуише и на други начин. Српски војнички насељеници горњо-карловачке крајине закључише, да се због заостале плате и оскудице згодног места за насеље, врате натраг у Турску (1604) [3]) и тек је после две године пошло за руком преселити их у Брлог и Гушић, кад оно сењски надкапетан Гушић поред отштете уступи ова своја добра [4]). Кад хрватски сталежи поднеше надвојводи Ернесту своју жалбу, због насиља пуковника Траутмансдорфа, његових капетана и војника, поднесе је до душе овај краљу, због чега беше пуковник позван на одговор. Али већ 23. априла 1613. беше и сам угарски палатин принуђен замолити цара, да изда војницима више месечну

[1]) Цар говори у инструкцији од 21 децембра 1602 , . . „so beuelchen wir dass er ihnen diesen Articol vor allen Dingen also und dermassen anbeuelige vnd das arme gemeine Weesen engelegen seyn lassen wolle, darmit der gleichen Yrbende ganz schödliche eigennuczigkheiten bei denen in teressirten Personen, welche sich etwo mit beuertes Armen Soldaten eroberten harrten Schweiss vnd bluet theilhaftig gemacht bei Vermeidung vnnserer ungnade vnd straf genzlich eingestellt vnd wie sich die sachen im Grundt geschaffen befinden vnns darueber sein gehorsamsten Bericht zur weiteren einsicht und bestraffung anderen zum Exempl verbergeben werde.“ У. А. вој. зас. списи lit. 26. У регистр. арх. вој. минист.

[2]) Инструкција од 25. окт. ex vindicis.

[3]) Решкрипт цара Рудолфа од 20. марта 1607. Регистр. бр. 7 на надвојводу Матију, у држ. вој. минист. регистр. архиви.

[4]) Као горе.

плату, како би се једном могло на пут стати харању, и у случају да се ова опетује, кривци примерно казнити.

Барон Бетинг би одмах отправљен крањским сталежима, да пожури исплату заостале плате [1].

У овако расклиматаним одношајима јасно је, да у томе добу није могућан био напредак и снажан развитак крајине.

§. 13. Нова насеобина у горњо-карловачкој крајини 1605.

Али супрот ове кобне околности, појавише се нови пришелци из Турске (Власи). Ови беху насељени прво у Гомирје и Моравицу (иначе Вараницу), но после раширише се и преко Врбовске, Дрежнице, Равне-Горе, Смрзене-Пољане, Старалице и Мркопаља. На молбу њихових кнезова и војвода даде им цар Рудолф II. 4. септембра 1605. упутницу (Provisionsbrief) са којом беше им упућена годишња потпора од 200 фор. од крањске потсаборнице, на коју их цар упути. Ту упутницу обнови и Фердинанд II. [2]).

§. 14. Издржавање горњо-карловачке крајине од крањских и корушких зем. сталежа 1627.

Финансијално питање горњо-карловачке крајине, као што је већ горе примећено, супрот брушкога уговора и поново захтеваног издржавања ове, оста још прве четврти 17-ог века нерешено. Крањски и корушки сталежи беху на то вољни, док је претила турска опасност њиховој земљи. У зраку мира охладни и њихова ревност. На надвојводино захтевање од 13. јануара 1600. издржаваху они горњо-карловачку крајину, поред годишњег понављања тог захтевања, све до год. 1625. Видили смо већ са каквим нередом беше то вршено и како је јако трпила због тога дисциплина и образовање војске. Неизвесност тако многих природи остављених бића у најживотнијем питању, могаше под околностима и опасност нанети и није се могла даље трпети. За то цар покуша приволети крањске и корушке сталеже, да формално приме на се издржавање ове крајине. Сталежи изјавише се најпосле за то, али

---

[1]) Регистр. бр. 29 као горе. Извештај пуковника Траутмансдорфа. Регистр. бр. 12 у истој архиви.

[2]) Списи загребачке генр. ком. Прилог уз бр. 100. фасц: 4—1767.

покушаја ради само на једну годину и под таковим условима, који илузорним чињаху свако развиће ове крајине.

„Попуњење пуковничких и места угледнијих часника истина остаде цару, но по староме обичају, поред претходног кандидовања и означења за то способних лица из обеју земаља, Крањске и Корушке. Иноземци беху искључени“.

„Сталежи да не буду власни без царевог саизволења умножавати или умањавати крајишко-војничку државу; но могли су измењивати просте заповеднике, (подофицире) неспособне војнике и попуњавати места ових. Али ако би наступила нужда, да се војска умножи, то онда имађаше цар надокнадити сувишак трошкова, и у случају непријатељског нападања, онај део, који се обрати на одбрану земље, имали би подмирити сталежи, а што ово превазиђе, да подмири сам цар“.

„У случају да нема опасности по земљу, она уштеда, која се постигла од војничких плата, да се употребљава на оправу поремећених крајишких места (тврђава)“

„За издржавање унутарње-аустријског дворског војеног савета одобрише крањски и корушки сталежи само предујам од 600 фр., с том изјавом, да његово издржавање припада самоме цару.“

„Даље обвезаше се сталежи и на издржавање горњо-карловачке крајине, но само под тим условом, да им у томе не смета ни цар, ни когод други“.

„У крајини налазећа се артиљерија и џебана имају се по инвентару предати. Напротив обвезаше се сталежи, да за случај предаје крајине тако исто у доброме стању натраг предаду све те примљене ствари, изузимајући оне, што допадну непријатељске руке, или се покваре без њихове кривице“.

„Да за време издржавања крајине не пречи и неузнимирава сталеже ни цар, ни когод други.“

„Да се, пре него што ови приме издржавање крајине, уз суделовање земаљских повереника, предузме изравњавајуће увршћење (Abrechnungs-Musterung)“ [1]).

У финансијалноме теснацу, кога цар допаде усљед последњег угарског устанка турског и тридесетогодишњега рата, сви ови

---

[1]) Код Херцога Хиндбургхаузеншког „Извод из одговора и изјаве, које дадоше крањски сталежи у сабору 25. јануара 1625. држаном“ (прилог уз бр. 83)

услови беху признати [1]) уговором одобрени [2]) и још сталежима издаде се и отштетница [3]).

Са тако условљеним примањем крајине постаде гòрњо-карловачка крајина неко уточиште деце крањских и корушких земаља, а више пута и таквих, који и не беху способни за свој позив, а

[1]) ....„Souil nun erstlichen das Haupt begehren wegen übernembvnd vnterhaltung der Crabatischen vnd Meergränizen anbelangt, weillen Ein Er: Landt. u Kärnthen gegen in Handen Lassung der bishero gehabten erzeigungsmitteln auch einreichung der begehrten schadlosverschreibung auf dieses 1625. jahr vnd auf versuchen derselben zu vnterwinden sich allergehorsambist erklärt die Landtags Commissari auch in ihrer Replica solch Einer Er. Lor. allerunterthänigste erklärung von Ihro Kays. Maj. wegen zu Dankh angenomben, also hat solches seinen richtigen weeg. Љубљана 17. априла 1625. Извод код Херцога Хилдбургехаузеншког.

[2]) ... „nun haben wir zwar vermerkht, des etliche in vnsern Landtags propositionen begriffene Punkten ihr vollständige erklärung nicht erraicht, Sintemalen Ihr Euch aber wegen übernamb vnd unterhaltung der Crabbatisch vnd Meergrenizen neben Einer Ehrsamben vnserer getreuen Landschaft in Cärnten auf das Heurige Jahr nunmehr gehorsambist Wilfähriger erklärt.... alss wöllen wir in sonderbarer ansehung dessen besagten Heurigen Landtag auf weiss vnd weeg wir Ihr bis dato von obgedachten vnnseren Landtags-Commisarien verbeschiden worden Hiermit gnädig beschlosen ... zu besten gethane treugehorsambist bewilligung zu gosten wollgefallen vnd dankh vermerkht vnd angenommben haben". Код Хилдбургехаузена. Прилог уз бр. 83.

[3]) „Wir Ferdinand der Ander.... bekennen für Unss Unssere Erben vnndt Nochkhomen mit disem Brieff vndt thuen Kundt........ die Stände Gemeiner Landschafft vnsers Hörzogthumbs Crain das verschine Ainthaussendt Sechs Hunderth fünff vndt zwanzigiste, Sechs vndt zwanzigiste, vndt Sechs Hundert vnd Siben vnd zwanzigiste Jahr, dessen Termin den lezten Februar nechst khommenden Ainthaussendt Sechs Hunderdt Acht. vndt zwanzigsten sich widrumben endten wirdet zu mithilfflicher abzahlung vnsers durch den nunmehro Ein lange zeithero wieder Vnssere vndt Vnssers Gesambten Hauss Össterreich Rebellen continrirenden schweren Krieg verursachten vnerschwinglichen schulden Lasts die zu erhaltung der Crobbatischen vndt Meergrenizen vndt des daselbsten dienenden Krieghs Volkhes Item wegen der Vösstung Petrinia also woll auch auf der Graniz Gebeüe, wie nit weniger auf die Munition vndt Proviants-erzeigung, Immassen die fürgeloffene acta vndt Landtags-schrüften solches vmbstöndigkhlich, vndt in specie vndt theils in ainen Geraumen Termin theils auch dieses Jhr hiumb würklich zu Laisten vndt zubezahlen zugesagt vndt versprochen Also das wir solche Bewilligungen zu besonderem Gefallen vndt Gnaden vm Ihre Einer Ehrsamben Läufft vermörkht, vndt wollen solche Gethanen bewilligungen (deren würkhlicher Laistung wir Unss dan auch Vnföhlbahrlich vndt Gewiss versehen) Ihro hiemit gnedigst zuegesagt vndt versprochen haben." Код Хилдбургехаузена Прилог уз бр. 83.

још чешће таковых, који и не служише у крајини и биће ових тек онда сазнаше, кад су примили незаслужену плату. На скоро за тим осигура и племство себи уточиште за беспосличаре у карловачкој племићској кумпанији. Делимично плаћање војске у роби постаде трговачка радња [1]).

§ 15. Први уставни и управни штатут за вараждинску крајину 1630.

Из претходног и историчког нацрта произилази то, да у 16. веку још не беше уставног и управног штатута у потоњем смислу, и да чисто војничка администрација беше произведена само по упутствима. Из повеље Фердинанда о сеоби Срба, год. 1538. произведеној, може се само закључити, да оно, тада из војничких обзира учињено поделење тако зване „виндишке“, управо горњо-славонске крајине [1]), у копривнички, крижевачки и иванићски капетанат са пододелењем у 14 војводстава беше основ и за политичку управу. Али како у горњо-славонској (вараждинској) тако и у хрватској (горњо-карловачкој) крајини не беху тада потпуковници, потоњи пуковници и главни пуковници, њихови главни органи, већ онај из прве отаџбине насељеника пренешени завод кнезова са њима додатим одборницима. Против злоупотребе њихове слабо ограничене власти бранише их нови избори, који прво биваху толико пута, колико то захтеваше нужда дотичне особе или опште добро. У будуће беху само годишњи избори.

Први главни пуковници уздржаваху се у почетку од сваког уплива на политичко-административне ствари. Народ руковаше сам своју неповређену самоуправу (Selfgouvernement). Тек кад горњо-славонски војнички народ, при истребљењу протестантизма у Штирској, и у 30-то годишњем рату као добровољачка чета (Frei-corps) важне услуге показа цару Фердинанду II., поче овај своју пажњу обраћати и на њихову унутарњу управу. Неуредно плаћање војске и из овог породивши се морални и дружбени распад, који морално расточи и не војнички део народа, захтеваху озбиљно регулисање односаја.

5. октобра 1630. у Регенсбургу датирани, на цареву заповест израђени уставни штатут прими из његових руку (при свечаној

[1]) Хилдбургсхаузен у прилогу бр. 83.

[1]) У 17-ом веку доби ова има „вараждинска“ од Вараждина, као седишта главног пуковника.

аудијенцији) једна из 12 вараждинаца састављена депутација. Први спис, који се у крајини бави са грађанско административним уређењима. Овај се одржа до Кордуиног организационог покушаја, који знатно дирну у народну самоуправу. Поред свега тога даје се он схватити као први корак, да се политичка управа потчини војничкоме заповедништву. Гдекоја наређења тога штатута служила су и за основ потоњих организација. Удешен према тада обичним околностима, носи је он и народни карактер. Са слободним избором управних органа имао је сам народ контролу у своји рукама.

Овај штатут делио се у 5 отсека, који расправљаху о магистратима, оправосуђу, о поседу добара, о приватним и јавним преступима и о војништву.

I. О Магистратима.

Отсек о магистратима садржавао је ова опредељења:

„Свако влашко (српско) место између Драве и Саве бирало је себи кнеза, који, поред нужне способности за то звање, морао се обвезати и на тачност. Његов слободан избор беше на ђурђев дан обављен и потврдом главнога пуковника условљен (чланак 1.)“

,,Све, у копривничком, крижевачком и иванићском капетанату настањене општине бираху за сваки капетанат по једнога, у земаљским законима посвећеног човека за капетанатског сутца (Supremus Comes), који претседаваше у једном из 8 приседника састајећим се суду, ови судише и решаваше по овим штатутима у свим парницама и расправама.

Избор оборкнеза и приседника обављао се на Ђурђев дан, или непосредно предходећег или за њим сљедећега дана, тако, да сви кнезови дотичног капетаната са 2 или 3 општинске старешине или заклетника дођоше у капетанатско место и ту изабраше оборкнеза и приседнике. Имена изабраних магистратлија поднеше главноме пуковнику, који их у име цара потврди, или ако је против њих имао основне сумње, онда их пријави монарху и изиште његову потврду.

Сваке године, у исто доба, отступише сви у служби стојећи сутски чиновници и на исти начин бираху се други на њихова места; но услучају, ако би добро народа захтевало, да ови и даље остану у својим звањима, онда се то мора у обзир узети и потврда ни је се смела одрећи (члан. 2.)

„У случају преступа против земаљског мира и општега добра

у свим оним случајевима, који имадоше смртну казну за посљедицу, морали су кнезови злочинце хватати и дотичноме надкапетану, и то у руке тавничара предати. А оборкнез са приседницима морао је међу тим против ухваћенога истрагу повести, кривце војничкој власти предати, која је овима с призрењем на сутски поступак судила; али не на новчане глобе или конфисковања, већ на телесну казну, на јавне радње и сличне казне (чланак 3.)

„На против, у мањим случајевима имали су кнезови ухитити кривце и добро их сачувати све донде, док неставе довољно јемства или док судови неотпочну свој рад, онда би их предали суду. који је по обичним законима против њих поступао (члан 4.)

„У даљу дужност кнезова спадало је, не само да воде протоколаран исказ о свим кућама у своме округу, већ и о породицама и мушким главама од 17 година горе, а још и на то да пазе, да породичне старешине добро хране и негују све мушке главе од 17 година горе (члан 5).

„Ако пређе когод из Турске, или са друге стране, и жели да се настани у капетанату, о томе морао се дотични капетан известити. Али ако се тицало само пресељења или настањења такове особе, која је тамо већ уживала закониту заштиту, онда довољно беше да о томе просто знају оборкнез, приседници и кнез (члан 6.).

„Да кнезови, колико год је могуће, са највећом пажњом и опрезношћу предупреде сваки преступ. Али ако би, против сваког очекивања, који од њих постао учесник преваре, крађе или другога преступа, и то се на њега посведочи, таковог кнеза, као непоштенога, оборкнез подиже од службе, сходно преступу и ношеноме достојанству казни га са новчаном глобом. Ако ли је пак злочин био тако велики, да се морао са смртном казном осветити, онда би кривца предали војноме суду. Како у првом, тако и у другоме случају поставила би се на његово место друга способна особа (члан 7.).

„Даља дужност кнезова била је, постарати се и за то, да се што пре уапсе и под тавничарев надзор ставе све по имаовину опасне особе. Украдене ствари — у колико је то могућно било — полагале би се код суда и још за времена имале су се вратити власнику натраг (члан 8.).

„Сви тајни и јавни скупови, изван оних за избор оборкнеза, приседника и кнезова, беху под теретом смртне казни забрањени.

Наступи ли пак нужда, да се морао скуп држати, онда се за то имала изискати дозвола од главног пуковника (члан 9.).

„Заклетва судаца, приседника и кнезова, коју ови полагаху са призивањем Бога живога, пречисте и преблажене деве Марије и свију светих, садржавала је и тај завет, да ће бити верни и послушни Богу, кришћанској држави, цару, његовим насљедницима и законитим угарским краљевима, његовим генералима и надкапетанима, да ће све пријавити што се клони на штету државе и противи доброме моралу; да ће они над сваким појединцем, који допадне сутске истраге, безобзира на особу, богатство или сиромаштво, молбе, поклоне, наклоности или мржње једино и искључиво по своме уверењу тако, као што ће они пред Богом одговарати, истиниту и праведну пресуду доносити, и ову по могућству и извршити (члан 10.)

2. О Правосуђу.

У погледу правосуђа састајао се сваки капетанатски суд из 1. натсудца и 8 српских заклетих приседника, којима би додат и један заклети бележник. Изостајање једног или два приседника није пречило сутске седнице и у место запреченог претседника могао је тој седници претседавати и један приседник (члан 1).

„Дан седнице опредељавао је надкнез са приседницима; но између позива и сазивања (citation et evocation) морао се одржати рок од 15 дана, а трећи позив остао је и последњи (члан 2.).

„Ако једна или друга странка не беше по сутскоме пропису позвана, онда претставша није морала преговарати и одговарати. Но ако не дође оптужени и на трећи са претњом глобе (Birsagium) пропраћени позив, за то је прописивао закон, да се против њега упорнички поступак (in contumatiam) поведе, са тужитељем расправа предузме и овоме коначна и правовољана пресуда изрече, а противника му на наплату парничких трошкова одсуди. За позив дужан је био оптужени глобу од 80 угарских динара, а за сваки следећи двоструку положити. Од ове глобе, која се називаше „Birsagium“ добивао је натсудац, приседници и тужитељ по $^{1}/_{3}$. (члан 4.).

„На законитим наређењима или особитим околностима неоснована одгађања седница, течај суда отежавајуће расправе, тако и прекидања ових под видом доцнијега предузећа беху строго забрањена и велика важност полагала се на то, да се, са ис-

кључењем запречујућих формалитета, кратак и брз усмени поступак постигне, да се пази на пристојно и часно понашње, и да се пресуда изриче једино на предлежећим доказима и околностима Али у случајевима, које није садржавао уставни штатут, имало се судити по особитим, у крајини проглашеним, или по општим, у краљевини важећим законима (члан 6.).

„Само трезвене и оне особе, које беху у пуној власти свога разума, смеле су се пуштати под заклетву и није се смело трпети, да се по славонском обичају један на спасење душе другога, већ сваки на своју душу заклиње (члан 7.).

„Само је онај могао сведочити, који је што чуо и видео, а судбени стол је решавао о том, који сведок највише вере заслужује (члан 8)

„Против натсутске пресуде могао је сваки за 10 дана пријавити призив на главног пуковника. Ако то пропусти, онда пресуда постаје правомоћна. У року од једнога месеца морао се призив извести и још пре изтечења другог продуженог рока свој ток отпочети. Ако је једно или друго изостало, онда се белешка пријављеног али неизведеног призива више није узимала у обзир и пресуда првостепеног суда могла се извршити, што се, поред наплате парничких трошкова, и онда збило, ако је рекурсу фалила законита форма (члана 9.).

3. О Приватним и јавним преступима.

У дужност кнезова и приседника спадало је извршивање оних пресуда, против којих се није рекурирало за 10 дана. Ко се том противио, бивао је по околностима кажњен.

У случају отпора са оружаном руком, предао се дотични војничкој власти за кажњење. Ни један од ових случајева није пречио ток овршбе (чланак 10.)

Тако исто кратак беше поступак у приватним и јавним преступима против власништва.

„Сваку крађу, која не превазиђе суму од 30, или ако је са разбојством изведена, 20 царских форината, казнио је надкнез затвором у окову или без тога и са јавном радњом. Код веће суме предао се окривљени војничкој власти, која није судила на новчану већ на телесну казну. Тако исто поступало се и са онима, који би учинили преступ по други или по трећи пут, ако и ова

поново учињена штета све заједно узевши превазиђе 40 форината“ (члан 1—2.).

„Ако би насилно штогод један од другога узео, и то би себи присвојио, тај би се имао нагнати да врати туђу имаовину, да надокнади штету и осим тога био би кажњен са 4, а по увиђењу суда и са више, али не преко 8 угарских форината. Ако је био оштећени и телесно но не смртно озлеђен, онда би се осудио кривац и на већу, но 16 форината не превазилазећу суму“.

Ако би кривац био сирома, а преступ са особито отежавајућим околностима пропраћен, онда, како у првом, тако и у другоме случају био би осуђен на затвор, јавну радњу или другу сходну казну (члан 3.)

У случају распре и нарушења мира, скопчаним са крвопролићем, казнио би се кривац по увиђењу суда са 5 или више, но никада преко 8 угарских форината и био би приморан да озлеђеноме сав трошак и ранарску награду платити. У другим случајевима, ако не би било крвопролића, него би се само потргле сабље, а после туче побеђени само са масницама измако, тако и у другим сличним случајевима, био би кривац одсуђен на полак и цео, но никада преко 4 угарска грошића. Оне, који би потстакли таку кавгу или нарушавање мира, имали би се казнити сваки са полак или целим, но никада са више од 3 угарска грошића“.

Са обзиром на такове особе могли су сутци, по природи саме околности, баш у означеним случајевима судити и на затвор, јавне радње и на саму телесну казну (члан. 4—7.).

Потстицачи позивали су се и онда на одговор, кад нико не ступи као тужитељ, ако су по величини изгреда и другим околностима сутци то за нужно пронашли и онда се повео против њих и казнени поступак (члан 9.),

„Непослушне синове и оне, који би се дотакли својих родитеља, казнио је суд, по природи учина, са затвором или другом сходном казном. Али ако је захтевао учин оштрију казну, онда се кривац предавао војничком суду. У малим преступима и свим оним случајевима у којима родитељи не ступе тужбено изостао је сваки поступак“. —

4. О државно грађанском праву.

II о грађанском и то о поседном праву садржавао је штатут по гдекоја кратка опредељења у 9 чланака (de rerum dominis.)

„Свако село или варошица имала се сопственим ункама против сусетства омеђашити“ (члан 1.).

„Уговори о храни или другој покретној имаовини важили су само онда, ако су били бар пред 2 до 3 сведока закључени“ (члан 2.).

„Ко је хтео своју кућу, њиву или друга земљишта продати, заложити или ма под каковом титулом и ма из ког узрока даље дати, тај је морао то учинити пред својим кнезом и 2 или 3 сведока, јер другче уговор није важио (члан 2. [1]).

„Сваки, који није могао доспети до на своју њиву а да не ступи на суседову, било то пешице или на коли, тај беше на то властан; но морао је пазити да не чини штете“ (члан 3.).

„Заложи ли когод своју имовину па не могне у условљеноме року заложену суму исплатити, тај се дужник на веровниково захтевање имао опоменути на своју обвезу, и ако та опомена и по истечењу три месеца остане безуспешна, онда кнез са 2 или 3 месне старешине имао је да прода заложено добро, из добивене цене да намири веровника, а преостатак дужнику да уручи“ (члан 4—5.).

„Ко ужива туђу имаовину и преко условљеног рока, тај је морао надокнадити ону штету, коју кнез пронађе“ (чланак 6.).

„Последња наређења (Testamente) требоваху сведочанство кнеза пред 4—5 особа или једног свећеника пред 2—3 особе, но при томе морао је бити и један заклети бележник или у место овога 2—3 законита сведок“ (члан 7.)

„Умре ли старешина без деце, онда је претстајао газдинству најближи сродник са заосталом удовицом. На против, ако је остало деце за умрлим, онда је руковала газдинством удовица са тутором или куратором, и најмлађе дете, без разлике пола, равно другима имало је право на наслеђе које му је припадало (члан 8.)

---

[2]) Qui autem domos, uti etiam agros et alios fundos vendere aut oppignorare aut quocumque alio titulo et quacumque de causa aliis dare voluerit id ut coram Knezio et duobus veltribus testibus faciat necesse est, alias contractus nullam vim habeto.“ Art. II. (Који пак куће, а тако исто њиве и друго земљиште продати, или заложити или под каквом другом титулом и због ма каквог узрока другима дати буде хтео, то ваља да учини пред кнезом и пред два или три сведока, иначе нека уговор нема никакве силе. гл. II.)

„Волове, коње, краве, козе, свиње, вино и сваковрсну храну слободно беше Власима (Србима), као и другим становницима, по законитим установама краљевине, како у обранбеном срезу, тако и изван овога по вољи продавати и куповати, извозити и увозити. Само у последњем случају морали су плаћати законито уведене порезе и ђумруке (члан 9) [1].

У опште државно-грађанска права и становиште у горњо-славонској крајини беху обележени још са повластицама цара Рудолфа II. и Матије I., које цар Фердинанд још пре подарења штатута по краткоме уводу са сљедећим речма потврди (15. новембра 1627.)

„Исто тако, као и наши претци римски цареви и угарски краљеви, њихова величанства Рудолф II. и Матија I. особиту милост и наклоност показаше влашком (српском) народу (natione Valachorum) кад се овај под извесним вођама и главним старешинама исели из турских области и настани у оним седиштима, која он сада у извесним крајевима Хрватске и Славоније притежава, тако признајемо и ми из сопственога искуства, да је влашки народ са својом војничком службом, стражом и одбраном државних граница до сада много и велики заслуга стекао у корист и на добро како именованих, тако и пограничких земаља и целог хришћанства“ [2]).

„Са обзиром на ту, како по славонску и угарску краљевину, тако и по друге земље нужну и жељену обрану, ми, по примеру наших предака, наклоњени смо најмилостивије наредити, да у будуће, као и досада, влашки народ никаквим скучавањем и узнемиравањем нетакнут живи у својим обиталиштима, јер ми себи задржавамо њихову заштиту и главну управу тако, да они највишој управи нашега Величанства и наших насљедника, законитих угарских краљева, и ником другом, буду потчињени, за то је наша озбиљна воља, да у будуће они буду потчињени и послушни онима, од нас и наших насљедника по нашој вољи и жељи намештеним заповедницима и управитељима (Gouverneu-

[1]) Statuta et privilegia Valahorum in generalatu Varasdinensi, data Ratisbonae anno 1630. 14 aprilis (Штатути и повластице Влаха (Срба) у вараждинском генералату, дано у Регенсбургу 14 априла 1630 (у банској архиви бр. 33 А. 300.

[2]) Овде се морамо сада тога држати, да источно граничећа се Доња Славонија беше у турским рукама.

ren) и тако живе, да никоме ни у особи, ни у имаовини штете нечине. Онда ће бити наша брига, да се учине нужне мере за њихов сигуран и безопасан опстанак у земљама угарске круне, да они, по пређашњим и садашњим дозволама слободно и неограничено живе у оним областима, које, по законитом праву државе, припадају овој, или у онима, које по повратноме праву (Heimfallsrecht) или на други начин припадају нашем краљевском фискусу, исто тако и на оним поседима садржављана, којима на то припада насљедно право, ако би ове ми или наши насљедници откупили или променили [1]).

5. О Војништву.

Државно опредељење овога генералата захтевало је да Фердинанд у штатуту од 14. априла 1630. своју пажњу обрати и на војништво. Он у томе одреди ово:

„Да сваки, под платом стојећи крајишки војник, по ономе, за друге плаћене војске важећем закону, дужан буде своје дужности верно и послушно испуњавати, што се односи и на оне, који војничке дужности истина безплатно врше, али са обзиром на ове и знатна права уживају (члан 1).

„Војводе су морале бити људи беспрекорног војничког понашања, чистог предживота и од најмање сумње ма каквога бесчасног преступа слободни. Али ако би се они огрешили и тужени били због каквога преступа, онда дотични капетан уз суделовање својих официра, међу овима бар 3—4 војводе, могао је истрагу повести, дотичнога по кривици казнити или га вишој војничкој власти предати (члан 2).

„Ако су војводе између својих хајдука (Haramien) имали таковог, који је због преступа био окривљен и оптужен, тога је капетан са својим официрима и војводама свог капетаната дужан на исти начин судски испитати, мале преступе осудити, напротив веће вишој војничкој власти уступити (члан 3).

„Тако исто поступало се при свакој распри и кавзи, која се изметала између војвода и хајдука, или између војвода и друге на-

[1]) Историја вараждинске-св. ђурђевачке пуковније- Рукопис. I отсек 10—12 табак.

јамничке војске, а није се тицала поседа земаља или других непокретних добара [1]).

Распре последње врсте расправљане су у седницама судаца и приседника.

„Кад војводе, барјактари и други официри (подофицири) умру, или буду судском пресудом лишени свога звања, онда општина предложи главноме пуковнику друга заслужна лица на њихово место [2]) (члан 5).

„У дужност војвода спадало је, да по досадашњем обичају заведу и издају хајдуцима плату и друга примања (члан 6).

„Пошто су се сви Власи [3]) (comunitas valachorum) већином посветили ратним и војеним дужностима и за то уживали разноврсне повластице, то су били дужни, па били плаћени или не, да сем посаде, што је остајала у шанчевима и тврђавама, сваке године још у шумама и на равницама између Саве и Драве праве засеке, те да тиме спрече и задрже Турцима или другим непријатељима приступ и упадаје у хришћанске земље (члан 7.)

„Захтевало се од њих још и то, да помажу у радњи при оправци тврђава, које су подигнуте за њихову одбрану, а по потреби и при подизању нових (члан 8.)

. Непријатељске заседе или друге сумњиве припреме ваљало је одмах верно пријавити цару или његовим генералима (члан 9.)

„Преко домаћих граница сва три капетаната није се смело пропустити да непријатељ продре кроз отворене пролазке, напротив, сви влашки становници, неизузимајући ни оне, који су бесплатно служили, били су дужни да поседну ове пролазе довољним бројем стража и пошта и да их бране (члан 10) [4]).

„У случају нападаја, или других сумњивих и важних непријатељских припрема, имали су сви становници сваког капетаната, па

---

[1]) . . . quae autem (lites) circa fundos aliasque res immobiles orientur eae solis judicibus et assessoribus subsint decidendae (statuta de re militari. Artic. 4. Које се пак (парнице) изроде око њива и других непокретности, те ваљ да решавају искључиво судије и приседници (штатути о ратништву тачка. 4.)

[2]) . . . „alii bene meriti per communitatem Generali commendabuntur“ Artic. 5. (. . . „Остали, који су заслужили, биће од комунитета (општине) генералу препоручивани.“ Чл. 5.)

[3]) Под називом „Власи“ у целом овом делу разумевају се Срби.

[4]) . . . „suis sufficientibus excubiis et vigiliis tueri et custodire obligati sint“ (Нека су обвезани да бране и да чувају својим довољним стражама дању и ноћу.)

и сами младићи изнад 18 година, да нападну Турке или друге непријатеље са свију страна и са уједињеном снагом и са пожртвовањем крви и живота сузбити их и растерати.

На ту цељ, на први знак главног пуковника, морало се за 2—3 часа скупити 6000 — 7000 људи на место, које је за то опредељено. Овде су имали дочекати и војнике из удаљених предела, који су се на позив свога заповедника са свим ратним опремама журили на бој, па или се придруживали онима, или их је главни пуковник оправљао на другу страну (члан 11.)

„Кад би народна граничарска војска била позвана да врши војничке службе изван свога обранбеног среза, онда је имала служити бесплатно 14 дана, ако се употребила за пределе од Турака поседнуте, а 8 дана у свим другим случајевима (т. ј. ако се употреби за провинције) и тек по истеку овога рока добијала је оно што и друга војска (члан 12.) [1]).

„Пошто је у вараждинском обранбеном срезу било мало плаћених војника, и већи је део служио без плате, то је генерал морао давати бесплатно, како једнима, тако и другима, довољно олова за ливање куршума, а тако исто и барута (члан 13.)

Ова правила, ма да су била прорачуната за примитивне односаје, опет су створила трајан основ, на коме се извршило даље развиће Крајине. Њина главна определења мало по мало пређоше и на горњо-карловачку крајишњичку област.

§. 16 Вараждински и горњо-карловачки генералат. — Рачунски правац од год. 1635. за вараждински генералат.

Други је појав, на који се у штатуту први пут званично налази, назив „Вараждински генералат.“ Овај назив дошао је од чина генералног пуковника, који је стајао на челу ове крајине. Но како је тај исти случај био и у горњо-карловачкој крајишњичкој области, то се мало помало и она поче звати „горњо-карловачки генералат.“

[1]) . . . si contra hostem extra provinciam ducentur, absque stipendio in partibus Turcis subjectis per 14 dies, in aliis vero provinciis per 8 dies castra generalis sequentur, quibus elapsis ut reliqui stipendia accipient.“ (Кад против непријатеља изван покрајине буду вођени: без наплате ће у турским крајевима 14 дана, а у другим покрајинама 8 дана ићи уза стан генералов, а кад то време истече, добијаће исплату као остали.)

Тадашња Крајина дакле састојала се од тога доба из два генералата: Вараждинског и горњо-карловачког и Купске или Петрињске крајине.

Са овим је истина био уздигнут спољни углед и положај крајишњичких области, али под спољашњим блеском још су многа зла подгризала животну снагу Крајине, поглавито у рачунарству и другим околностима, које су с тим биле скопчане. Недостајала је снажна контрола. Цар Фердинанд II. хтеде тиме да попуни ту празнину, што за вараждински генералат наименова једног војеног повереника (Mustermeister). Из инструкције, коју је цар дао овоме поверенику, виде се и сви недостатци, које је цар тежио да уклони и који су изазвали неопходност да се уведе тачно рачуноводство

„О стању војске и сваке посаде морао се за основ разрачунања и издавања плате водити један регистар (Mustrregister), а бројно стање војске код капетаната није се смело мењати без особите царске дозволе.“

„Војници морају у местима своје службе увек бити у пуном броју. Како тако звана слепа места, чији служци истина вуку плату, али службу у крајини не врше, тако и уживање више места не сме се даље трпети. Ко преко отпуста и дуже изостане од службе, одбија му се плата за то време и долази у уштеђевине.

„Без узрока да се не чине премештања, а свако премештање да се уведе тачно у уврсницу (Musterbuch), што не сме бити без царске заповести.

„Места, која попуни главни пуковник, имају се тачно забележити, заједно са временом кад је то било, а уз то да се приложи пуковничка наредба, која се на то односи.

„Разрачун(Abrechnungszettel) морао је потписати, како главни пуковник, тако и војени повереник. Економ (Proviantmeister.) управитељ живежа (Proviantverwalter) и настојник над џебаном (Zeugwart) морали су примљену храну и џебану тачно означити у разрачуну.

„Ако какав војник умре, погине у боју или падне у ропство, па главни пуковник одобри неку месечну плату за његов откуп или помагање његовој удовици и сирочадима, онда се о томе морао начинити особити разрачун; али то упражњено место морало је остати непопуњено све дотле, док се та плата издаје, јер главни пуковник и тако није био овлашћен да ван прописанога времена предузима попис и попуњавања.

„Погрешке, које су учињене при разрачунавању, а нису се могле подмирити одбијањем од плате, морао је накнадити војени повереник.

„По свршеном војачењу (Musterung) морало се тачно означити време од кад и докле су вођени разрачуни као и каквих има уштеда. О исплатама морао је војени благајник водити платежни регистар.

Контрола над целим крајишњичким рачуноводством била је поверена градачком војеном књиговодству. [1])

§. 17. Војено-географски односјаји горњо-карловачког генералата за време војачења год. 1657.

Горњо-карловачки генералат био је у по где чему заостао иза вараждинскога, коме су од времена брукског уговора штирски сталежи више пажње поклањали.

У првоме генерелату разликовала су се два дела, а то су део са ове и оне стране Капеле. Последњи део по своме положају звао се „Приморска крајина.“ Граница ове крајине пр жала се од реке Купе дуж Глине и дољаче Коране, планине Плишевићске до виса Попино брдо (Пупана) у планини Черменици, па даље венецијанској Далмацији и одавде обалом јадранскога мора.

I У источном делу била су 2 надкапетаната: горњо-карловачки и жумберачки са Слуњом, и 4 капетаната: Турањски (Thurner) Огулински, Бариловићски и Туњски (Tuiner). Осим тога држане су још архибушка чета као телесна гарда главног пуковника горњо-карловичких немачких чета, 2 хусарске чете и 3 војводства (вода). По регрутном протоколу од год. 1657. било је оволико плаћене војске и са оваком платом.

1.	Главни пуковник са . . , ...	10.192	фр.
4.	војена повереника и ранара	842	„
100	момака архибушке чете	15.432	„
4	тако звана „бихаћска“ коња	336	„
100	хусара	5652	„
254	момка, као горњо-карловачка немачка чета, заједно са региметским судом . . .	21.192	„
13	тобџија	1.596	„

[1]) Инструкција Фердинанда II. од 20. јула 1635. — У. А Изводна акта lit. 99 у регистр. архиве држ. војеног минист.

200	момака у жумберачком и слуњском надкапетанату	12.182	„
134	момка у турањском капетанату	7.539	„
221	момак у огулинском капетанату	12.498	„
84	момка у бариловићском и скрадском капетанату	4.815	„
81	момак у туњском капетанату	4.560	„
21	момак у оштаријанском војводству . . .	1.188	„
28	момака у каменском „ . . .	1.394	„
1249 „		99.436	„

Изузимајући казарско војводство, које није имало плаћане војске. Дакле плаћена народна војска била је несразмерно мања од вараждинске.

Корушки сталежи рачунали су плату само за 11 месеци, а дванајсти био им је слободан. Шест месеци плаћали су у готовом новцу, а пет месеци у чоји, рачунајући ову 3 фр. по рифу. Ко је добијао издржање у натури, томе се одбијала половина од новца и чоје.

II. Приморска Крајина састојала се из сењског надкапетаната, са потчињена му три војводства и оточког капетаната

У надкапетанату били су подељени:

У Сењу: 1 надкапетан за немачку чету од 19 момака са издржавањем од	3.180	фр.
Од страже слободна места за Сењане 21 момак са издржавањем од	3.048	„
Стражмештари, фрајти, трубачи немачке чете, 14 момака, са издржавањем од	1.968	„
1 заповедник тврђава заједно са немачким војницима у тврђави, 16 момака са издржавањем од .	1. 800	„
1 надзорник џебане са тобџијама 8 момака са издржавањем од	1.032	„
1 хрватски стражмештар, са возарима и трубачима 8 момака са издржавањем од	982	„
3. сењска војводства, 109 момака са издржавањем од	7788	„
свега 252 момка, са издржавањем од	25.272.	„
Код команде у Брињу, 65 момака са издржавањем од . . . . . . , ...	3.540	фр.
„Код команде тврђавице више Оточца 22 момка са издржавањем од	2.280	„

Код команде тврђаве више Прозора: 20 момака са издржавањем од	1.704	„
Код команде тврђаве више Леденице: 17 момака, са издржавање од	1.068	„
Код надкапетаната у Оточцу: 129 момака, са издржавањем од	7.296	„
Стража на Реци и Трсату и шумска стража у Сењу, 12 момака, са издржавањем од .	1.152	„
Провизија	528	„
Дрварски комесар у Сењу	48	„
За ноћно осветлење сењске тврђаве . . .	24.	
Свега 287 момака, са издражањем од	18.780	„

У свој приморској крајини 530 момака, са издржавањем од . . . . 44.052 фр.

У целоме генералату 1784 момка, са платом од 143.488 фр. [1])

Она, на 10.182 фр. процењена плата главног пуковника састајала се: из 400 фр. готовине, из уживања дубовачкога спахилука, који су му уступили корушки сталежи, од конфискованих зрињијевих спахилука Шварце и Звечаја (тако звани „генералови бостани"); даље из прихода тако званих грлићских и трчићских Срба његове јурисдикције; из прихода горњо-карловачке, звечајске и капелске царинаре; из новца за пасоше и две трећине глобе, која падне код генералатскога суда [2]).

Приморску крајину плаћали су крајишки сталежи по својим домаћим вредностима (курсу), при чему се на немачкој јединици вредности губило 7½ кр. по 1. фор. Плаћали су 6 месеци у житу, 3 месеца у чоји и 3 месеца у готовом новцу тако, да је са месечном платом од 4 фр. излазило у житу 21 фр. у (4 рифа) чоји 10 ф. 30 кр. и у готовом новцу 10 ф. 30 кр. свега 42 фр. при чему је по немачкој вредности остајало 6 фор. добита свакоме момку [3]).

---

[1]) Из извештаја ген. Ф. М. Л. и главног пуковника горњо-карловачке крајине грофа Фр. Ауерсберга на цара Леополда. У регистр. држ. војен минист. бр. 1.

[2]) Из извештаја херцога Хилдбургсхаузенског З. прилог Б. бр. 5 При херцоговом извештају на цара Карла од 7. марта 1737.

[3]) Из Ауерсберговог извештаја.

§ 18. Устројење генералатског управитеља (Generalamtsverwalter) **за горњо-карловачку крајину 1658.**

Наименовање војеног повереника у вараждинском генералату било је довољно да поврати поредка у тамошњем рачунарству. Али стање горњо-карловачког генералата, који је и пространством био много већи, захтевало је радикалније помоћи, делом да се њоме помогне радња главнога пуковника и он у случају нужде изузетно зостуни, а делом пак да се у појединим гранама администрације води контрола. Па ту цељ год. 1658. буде трзатски гроф Ђорђе Франкопан наименован за генералатског управитеља, а његов званичан делокруг обележен једном инструкцијом. После, кад су и председници дворског војеног савета били именовани за главне пуковнике, њихова места често су заступали генералатски управитељи.

„Генералатском управитељу стави се у дужност, да годишње бар три пута сва крајишка војничка места осматра, па где нађе злоупотребе, да предложи главноме пуковнику да се отклоне, а ако се то не учини, онда да пријави то унутарњем аустријском двор. војеном савету.

Кад год главни пуковник куд год отпутује из генералата, генерални управитеље ваља да дође у Горњи-карловац и да све официре, који би се куд год удалили, позове на вршење дужности и да стане на пут злоупотреби, да се у отсуству главног пуковника не разиђу и сви официри, а град сам да оставе.

Да би се избегао обичан неред при дељењу пљачке, који је изазивао штету и огорчење међу људим, генералатски управитељ био је дужан да поново уведе у томе стари поступак, који је обележен царском инштрукцијом и тиме да отклони раздражење и жалбе међу простим људима

„Ако су у борби са непријатељем ухваћени и заробљеници генералатни управитељ имао је да пази, да ови заробљеници не иду по граду из куће у кућу, и да не обилазе поште и проматрају положаје, пролазе и град, већ да се у апсани добро чувају.

„При регрутирању морао је суделовати и генералатски управитељ и ту уз главнога пуковника помагати да се упутства војенога повереника тачно врше, а непослушни да се по закону заслуженом казном казне.

„У његову званичиу дужност спадало је и контролисање, на бављење и тачно награђивање поузданих увода.

„Он је био позван, да по извештајима, који су прибрани од ухода о кретању непријатеља развије велику пажњу и опрезност и да са својом војском постигне што је могуће већу корист, а опет да је не излаже опасности и да „цењени народ“ не доводи до пропасти. Напротив треба да гледа, да непријатеља што више оштети без губитака својих људи.

„У његов делокруг спадало је, да све гласове и вести, што их добија од ухода, на време саопштава своме претпостављеном главном пуковнику, а ако су важније да извести о њима и сам унутар. аустр. двор. војени савет.

„У случају, да сењски надкапетан, при наступању какве велике опасности, заиште помоћ од горњо-карловачког генералата у таково време, кад овај није у опасности, то генералатски управитељ о томе ваља да извести главнога пуковника; но у преким случајевима и кад одлагање може бити опасно, онда, ако не сам, а оно бар једнога крајишничког капетана треба неодложно у помоћ да пошље. Пође ли генералатски управитељ лично у помоћ сењском капетану или предузме ли с њим какав дозвољени упадај у непријатељску област, онда о команди треба или да се на леп начин споразуму, или да то коцком реше, или наизменце да командују да не би због распре и оклевања, што би отуд могле произићи, постигла земљу каква незаслужена несрећа. Али овај поступак био је само према сењском надкапетану грофу Серину прописан, јер после промене тога заповедника припаде генералатском управитељу право заповедништва у целом горњо-карловачком генералату.

„У случају да главни пуковник нареди какав упадај у непријатељску област, али пре но што се тај упадај изврши он отиде из генералата, дужан је да извести тачно генералатског управитеља о снази и раду изаслане војске, како би овај за сваки случај потпору спремну држао и у случају нужде могао је послати онамо, где прети опасност.

„За унапређење послова око зидања града у Горњем-Карловцу генералатски управитељ био је дужан да настоји, да суседни поданици; који у граду заштиту уживају, и од њега користи вуку са ручним пословима припомогну. Али у томе је морао поступати мудро, да не би изазвао огорчење и какву несрећу.

„Генералатски управитељ морао је хусарску чету, која је под њим била, одржавати потпуно на броју по пописном протоколу и

обнављати је по старом обичају, но пре тога морао је коњаништво добро наоружати и опремити.

„Најпосле цар је наредио, да генералатски управитељ за свој званичан труд од сваког пљена, што се од непријатеља отме, одмах за главним пуковником и још пре поделе међу момцима „почасну награду“ добије, да му то нико не сме порећи, иначе он је био овлашћен да упорнога преда у пуквввнички суд на каштигу. [1])

Кад у томе звању грофа Франкопана замени гроф Серин, буде на њега формално пронешено и заступање главног пуковника. То је једна прерогатива (претходно право), која беше од сада са звањем генералатског управитеља скончана.

§. 19. Државно-правни и војнички одношај жумберачког надкапетаната у време нерегулисане крајине.

Жумберачки надкапетанат имао је у горњо-карловачком генералату особити положај. Он је био год. 1535. насељен српским бегунцима (Ускоцима), а од 1540. заповедао је њиме један капетан. Овај капетанат истина је био потчињен главноме пуковнику горњо-карловачког генералата; али већ његов изложени положај и његов позив на спрам Крањске као и његове повластице од год. 1544. условљавали су његов изузетан одношај. Овај изузетни одношај, као и њихов државо-правни положај, виде се из инштрукције (27. маја 1665), коју је цар Леополд I. дао ново именованом надкапетану „над плаћеним и неплаћеним ускоцима у Крањској“, грофу Парадајзеру, барону од Мајхауа и Ласе, те да се по њој управља.

„По садржају ове инштрукције надкапетан дужан је био после цара покоравати се унутарње-аустријском дв. војеном савету, а нарочито главноме пуковнику.

„С обзиром на то, што је ово надкапетанство спадало под горњо-карловачку војену команду и уједно било „десна рука“ главнога пуковника, буде надкапетану Горњи-Карловац опредељен за становање и дозвољено му да ускоке и немачку војску под заповедништвом једног поручника држи у Слуњу као посаду, и да је ревносно надгледа.

„Дужност му је била, да на заповест цара, унут. аустр. војеног двор. савета и главнога пуковника са својом војском иде против вековнога непријатеља тамо, куда нужда захтева. Осим тога

[1]) Инштрукција од 15. јула 1658. У регистр. архиве ц. кр. држ. вој. минист.

његова војска морала се сва или делимице употребљавати на посаде, заштиту и друге војне службе. Али пошто су ускоци били определени за чување Крањске границе, за посаду тамошњих кланаца и шума, за заклон провијантских довоза и других потреба, то се они нису смели ни на што друго употребљавати, а нарочито ван земље, кад је грозила опасност њином крају.

„Пошто је жумберачки спахилук био ускоцима и њиховим надкапетанима дат на уживање то је морао и надкапетан пазити да се ускоци, како плаћени, тако и неплаћени, не селе са својих места, да се не одају каквом другом занимању или да коме не досађују.

„Због незаконитог понашања треба да се свакоме подједнако суди, да се свакоме правица да. Надкапетану беше забрањено, да, како плаћене, тако и неплаћење, према старом обичају јако не оптерећује. Дужност му је била да жумберачки спахилук и замак цару добро очува, да са насељеним ускоцима њему као господару и Крањскоме владару, па дакле и свакоме земаљском главару, послушан буде, на што се он цару и обвезао. [1])

Ускоци по њиховим повластицама, становали су без порезе, но за то су били дужни да се на позив против старога душмана лате оружја и за неколико дана о свом трошку на њега ударају. Ако би том приликом ухватили кога пашу, бега, санџака или друге угледне Турке, то су се ови сматрали као царски робови, а ускоци су добијали само онај део, који је у крајини уобичајен. Поврх тога још су били обвезани да под плату раде на крајишничким грађевинама [2]).

За грађанско правосуђе постојао је, као и у другим крајинама, завод кнезова, а за казнене случајеве крвни суд из 1 надсудца и 6 приседника, који су бирани из средине крајишника, а у место плате уживали су земљишта као „почастбину".

У грађанским стварима не отправљаше се призив на главног пуковника, већ на унутарње-аустријски војени дворски савет. Из-

[1]) Цар говори: . . mit derselben (Herrschaft) und mehr gedacht angesessenen Uskoken oder Wallachen insonderheit uns als Herrn und Landesfürsten in Krain und von unsertwegen einem jeden Landeshauptmann daselbst gehorsam und gewärtig seyn, inmassen Er sich gegen uns dahin verreversirt hat. Инструкција у регистр. арх. црк. држ. војен. минист. — Расправа о војничкој крајини — Acta Croatica бр. 2. 1699.

[2]) У Истој.

вршивање казни присвајао је себи сам надкапетан и неограничено судио о животу и смрти, а није никоме казнене расправе и смртне пресуде на потврду подносио.

Овоме надкапетанату осми Слуња беше потчињено још Велмерићко и Јенићко војводство.

Надкапетан је истина добијао само 50 фр. месечно плате, но уживао је један мајур на Будињачком брду, сати и по од Жумберка, заједно са поданицима, који су му припадали и који су дужни били кулучити своме господару; даље са орницама, ливадама и баштама.[1]).

У надкапетанату постојали су и војнички подарци: Купћина, Јошица, Острц, Крич, Габор, Петричевац и Костановац, заједно са поданицима [2]).

§. 20 Поравнање између корушких сталежа и овостране горњо-карловачке крајине 1678.

Онај начин, по ком корушки зем. сталежи спроведоше издржавање горњо-карловачке крајине изазва најпосле дубоко огорчење у земљи и доведе до распре, јер Крајишници су држали да су преварени. Кад унутарње-аустријски дв. војени савет и тајна канцеларија на жалбу крајишника овима путем наредбе учини концесије, које су сталежи сматрали као несносне, онда они притекоше цару Леополду I. Овај, да би уклонио судар, сазове једну комисију, у којој по његовоме решењу заступи сталеже Волф, гроф од Розенберга клагенфуртски градски заповедник, а крајишнике гроф Јован Херберштајн, фелдмаршал лајтнант и главни пуковник горњо карловачког генералата, потпуковник барон Сауер, пуковник барон Оршић војени повереник Енгелхард од Вергаца.

У седницама ове комисије, које су држане 22. и 29. јула, 1. и 2. септембра, без сваке повреде права сталешке добровољне дозволе, беше углављен и од цара потврђен онај начин (Modus) плаћања, који је врло карактеристичан за тадашње одношаје и ток саветовања.

„Крајишњици напуштају оне концесије, које им је учинио унутарње-аустријски војени савет.

„Сталежи примају издржавање крајишњичке војске за шест

[1]) Описање горњо-карловачке крајине. У архиви загребачке генер. команде 31 фасц. бр. 38. 1777.

[2]) Извор сљедује код њиховог откупа.

месеци у готовом новцу, у вредности главног благајничког звања и то у оној врсти новца, који код звања утече, и обвезаше се за пет месеци, по старом обичају септембра месеца, тачно издавати плату у „доброј и правој“ ценеда-скерлетској и падуанској чоји, при чему је било на вољу остављено, да се хрђава чоја искључи и не прими.

„Како су сталежи, поред чоје, давали још и сребрну робу, чим би је крајишници хтели добровољно примити, то се морало то вршити по старој цени т. ј. са свим позлаћене па 13. за украсне позлате по 11 и за посребрене по 9 шилинга.

„Да им се по одбитку сравњених 11 месеци живеж са 9500 фр., или ако би то скупо било, онда и у будуће као и досада у лебовима издаје.

„Крајишњици, са искључењем сваке распре због добита на новцу, као и досада примају годишњу плату тако, да дванајсти месец у корист сталежа припадне.

„За паушале (опште потребе) дозвољени новац морао се од сада годишње и у опредељено време редовно уплатити и на опредељену цељ обратити. Џебана се морала тачно набављати.

„За рок, када ће овај нови начин плаћања у живот ступити опредељен је септембар 1658.

„Дв анајесто-месечна плата, која је важила до последњега ав густа, као и остатак суме од последње две четврти, морали су се до идућ ега септембра платити, при чему је требало одржати зах теване ажије од 5 кр. по једноме крунашу или од 2 фр.

„Пошто сталежи за крајину тако велике жртве приносе, то их ваља с поштовањем предусретати, а њиховим благајничким чиновницима ићи на руку и бранити их од увреда и насртаја. Али услучају ако, против очекивања, когод од њих не врши своје дужности, то није слободно одмах на њега дићи руку, напроти пак дозвољено је подићи против њега тужбу пред градским заповедником или сталешким изасланицима, који су што пре морали предузети против тога нужне мере [1]).

§ 21. Постепени ред горњо-карловачких крајишничких официра 1682.

На скоро затим породи се међу официрима горњо-карловачког генералата распра због степена. Ове свађе шкодиле су не само

[1]) Сравнење лежи поред рукописа Херцога Хилдбургсхаузеншког.

служби, но су још биле рђав пример за потчињене и поткопавале субординацију. То принуди цара, те једним решењем (21 марта) изда следећи постепени ред, који је важио у Карловцу и изван овога.

После главног пуковника имао је подгенерал (генералатски управитељ), ако је био наименован, најближи степен. Овоме следовау: сењски надкапетан, надкапетан горњо-карловачке немачке чете, жумберачки надкапетан, горњо-карловачки коњички поручник (Reiterlieutenant), коњички барјактар, карловачки немачки барјактар, и после овога подофицири немачке кумпаније, као што су један за другим долазили и као што је то стари крајишњички обичај допуштао т. ј. колико год подофицира врше заповедништво, којима виши официри, до коњичког и немачког барјактара, ако су у граду, издају пароле (ратне лозинге).

Хусарски капетан, који се у служби мењаше, беше изузет.

Ако се који официр поболе, удали или за неспособног пронађе, онда главни пуковник беше властан једног капетана са села у Карловац позвати. Али то је морало бити по војеном обреду и заповедништво се ономе давало, коме је то по постепеноме реду припадало. Тај пропис важио је само за Карловац.

Изван Карловца и на сели положај главног пуковника и генералатског управитеља оста онај исти. Само је за сењским надкапетаном следовао жумберачки, јер надкапетан немачке чете није се могао из Карловаца удаљавати; онда су долазили турањски и врасићки, оточки, огулински, бариловићки и скрадски, а најпосле туњски капетан. За овим је следовао хусарски капетан и постепено поручници по постепеном реду капетана, којима беху додељени [1]).

§ 22. Борба против опстанка вараждинског генералата у време другог одсека.

Питање вараждинске крајине много је пре дошло на дневни ред пред хрватски и угарски сабор, него што је ова, већим делом насељена област, добила регулисани организам две пуковније и ту се захтевало њено утеловљење матери земљи.

Један такав закључак донешен је год. 1604. Али пошто тамошњи главни пуковник тај корак осуди и као несувремени обе-

[1]) Резолуција од 21. марта 1682. Прилог уз наредбу од 27. јануара 1726. У архиви загребачке генерал команде.

лежи, тај закључак не беше уважен. Али већ год. 1607. опет се истакне тај предмет за саборску дебату и живо се захтевало, да се пуковничка и официрска места са урођеном децом попуне. Кад то питање год. 1608. дође и пред пожунски сабор на дебату, онда и сами штирски сталежи ступише из опортунских и финанцијалних разлога против овог, са државно-правног гледишта умесног захтева хрватских сталежа на ту област. Они изјаве 17. јануара 1608: „Да хрватски сталежи нису власни на истоветне захтеве, као оно угарски, јер су ови за издржавање угарске крајине вотирали порезе и прилоге и тако против њиних захтева, да се заповедничка места са урођеном децом попуне, нема се шта замерити. Напротив хрватски сталежи нити што дају на издржавање ових крајина, нити на поправку тамошње грађевине, што више учинише. Уз то још, та је крајина за то уступљена надвојводи Карлу, тадањем штирскоме земељском кнезу, што они (хрватски сталежи) због сиротиње ни су могли сносити трошкове око издржавања и грађевина. То је учињено још и за то, да се не само алпске загорске земље, већ и Хрватска против османског упадања осигура.

Испред ових разлога, по документованом извештају унутарње-аустријског војеног писара Фрелиха на подпредседника градачког војеног савета о питању вараждинске крајине, хрватски сталежи отступише у толико радије, што им се још и претило да ће им се не само свака даља помоћ одузети, већ ће им тражити и накнаду трошкова око грађења крајишничких тврђава.

Слично је гласило и мњење унутарње-аустријског војеног савета, које овај поднесе 5. депембра 1608[1]) с тим додатком, да у случају, ако би се кадгод ова крајина хрватским сталежима уступила то да буде само уз накнаду оних трошкова, што су од времена постанка крајишке војничке државе учињени како око грађења крајишњичких пошта, тако и на издржавање војничког народа и на набавку џебане, а уз то да се урачунају и због тога претрпљене штете.“

Овај озбиљно предузети преговор утиша за неко време то питање. Али кад га загребачки бискуп год. 1628. пред оном комисијом, што се у Беч сазва, опет истаче, уложише вараждински крајишници енергичан протест против њиховог развојачења код

[1]) Прилог бр. 5. Фрелиховом извештају.

свога главног пуковника грофа Траутмансдорфа [1]). Они изјавише: да ће се пре дати на комаде исећи, него што ће се својих немачких заповедника одрећи и поповима потчинити“ Овај протест поднесе цару кнез Егенберг, унатарње-аустријски намесник, с тим саветом [2]), „да Власе (Србе) у њиховој потчињености одржи и њима у овоме теснацу свако задовољење да.“

Премда су и у будуће на свима угарским саборима сталежи нагибали на уступање вараждинског генералата и на предају „шизматичких (криноверних) Влаха“ и тиме год. 1635. 1539. 1643. 1648. и 1650. изазвали комисијоналне расправе, то се опет меродавни кругови не дадоше придобити да буду наклоњени њиховом државном праву, јер од царске стране на то одређени заступници беху упућени, да само толико допусте, колико они за саветно нађу, да се устанак не би изазвао. Пошто је цар водио рачун о дубокој раздражености у генералату, то, да би предупредио народне изгреде, даде са рескриптом од 11. маја 1635. крајишницима уверење, „да он никад није био тога уверења, да влашке повластице ваља укидати, већ на против да их у уживању ових остави и брани [3]). Поред оваковик царских назора, комисије за грађанску Хрватску нису могле доћи до никаквих повољних резултата.

Много оштрије, но и штирски сталежи, говорио је горњо-карловачки генерал гроф Јован Јосиф Херберштајн у своме извештају од 2. јануара 1682. кад оно хрватски сталежи на сопронском сабору 1681. подигоше тужбу против злоупотребе заповедника крајине и задржавања крајине „Он пре свега нагласи повластице крајишњика и опроштај од пореза, за које они крв и имање жртвују, њихову верност и корисно употреблење за ратне службе, па за све то да се они сада хрватским сталежима жртвују, па указа даље на њихову поновљену изјаву, да су готови пре да се врате под турски јарам, но да подлегну хрватскоме господарству. Он је горко пребацивао неблагодарност сталежа за оне, њима и њиховим поданицима указане одбране, и упути, како на милијоне немачких новаца и многе безплатне радње Влаха, тако и на сигурност која се њима тиме даје, најпосле спомену и зрињијев безуспешни покушај

[1]) Прилог 9 у истоме.

[2]) Прилог 10 у истоме.

[3]) Привр. извештај. Прилог 11 у истоме.

да Влахе за своје издајничке намере задобије [1]). Услед тога цар Леополд остави на миру питање вараждинске крајине.

§ 23. Сеоба Срба после друге опсаде Беча и њихове повластице.

Тек што је борба против вараждинског генералата за неко време престала, букне очајни рат између цара и порте и турске хорде по други пут опсадне Беч. Четрнајесто-годишњи рат, који је за овим следовао, и у коме су се вараждински крајишници са изврсном храброшћу борили, услед добровољног саучашћа многих спољних хришћанских чета, преобрази се у формални крсташки поход и сломи османску дивљу обест и угуши њихов крвожедни фанатизам. Овај се рат сврши карловачким миром (1699.)

За војничку крајину овај је рат био од великог замашаја, он јој даде нов простор и народ за даље развијање. Народ умножаваше се са многобројним доласком Срба из турских области, који су прелазили на земљу угарске круне и славно суделовали при обарању свога дотадашњег тирана. Осветом задахнути, они су се борили као добровољачке чете под предвођењем својих јуначких надкапетана Антонија и Монастерлије, а чинили су велике услуге царској војсци и као уходе.

Већ год. 1686. понуди се Новак Петровић, да преведе неколоко хиљада Срба из Турске [1]). Тим поводом генералу Чакији беше нотификовано, да цар само под тим условом прима тај предлог, ако ће он са преведеним Србима суделовати у рату [3]). Петровић дође са 4892 једноверца, којима се определе за насеобину два села

[1]) Прилог 12 као горе. Писац историје св. ђурђевачке пуковније (рукопис) обележава правосл. владику Гаврила Мијакића од Марче као онога, који је посвећен у Зрињијеве и Франкопанове планове и имао би Крајишнике за њих придобити. Али он већ прве покушаје плати главом, јер народ га ухвати и живога зазида (Табак 11. стр. 3 у истој) Мајлат у 4 књизи своје истор. Аустрије стр. 83. 84 говори „У списима спомиње се влашки владика као Зрињијев присталица; но неда се извидити шта учини он за њега и како беше делателан. Примећује се неки формални страх од тога владике“ — У конференцији од 9. априла 1610. стоји. „Он (владика) долази код Зрињија и излази од њега, нема добре намере, требало би га без сваког зозора ухватити и т д.“ — На жалост писац ист. горње пуковније не означи извор из кога је ту тврдњу црпео. Владичанска столица беше тада у ствари упражњена. Аудитор Колнерус у своме 1738. састављеноме спису: Progratiosa memoria и т. д. доноси о томе неке податке.

[1]) 26. августа 1686. регистр. бр. 76, у архиви цр. кр. држав. војеног минист.

[2]) 26. августа 1686. регистр. бр. 76 у истој.

на сремској дунавској обали. Од ових за војску способни беху стављени под заповедништво коњичког генерала грофа Карафе, а год. 1687. буде Петровић за њиховог капетана наименован [1]).

Исте године, на заузимање баварског изборног кнеза Максимилијана (9 јула.), допусти цар, да се из сизарског бојног стана 5 до 6000 душа римокатоличких Срба (Буњеваца) [2]). настане под одвисношћу од грофа Карафе код Сегедина, Суботице и Боње (Баје прев.) и најближе три паланке уреде за обрану против Турака. Они се за ову концесију обећаше преко својих заступника Марковића и Видаковића, да ће се под заповедништвом једног немачког официра борити против општег непријатеља [3]). Због успешног напредовања хришћанске војске, издане су год. 1688. прокламације на Србе, Бугаре и Албанезе, којима им се обећава скоро ослобођење испод турског јарма. Год. 1689. генерал Пиколомини ступи са пећским [4]) патријархом Арсенијем Чарнојевићем у преговоре. Хришћански народи, којима је турски јарам већ био додијао, понуде томе победоносном царском генералу своје поверење и срдачну потпору. Изгледало је као је наступио час њиховога ослобођења. Одушевљени надом лате се они оружја и придруже царској војсци. И сам Чарнојевић дође у царски стан, и одавде пошље јенопољског владику, Исаија Ђаковића, у Беч са писмом на цара, у коме је у име народа захваљивао цару, што их од турског варварства ослобођава и стару им слободу повраћа, због чега му је народ са потомством обвезан.

Цар прими ову манифестацију тим радије, „што су се Срби, признав његова права као господара и краља, бацили у наручија његове милости, и изјавили, да су под његовом заштитом готови храбро живети и умрети.“

Владика Ђаковић донесе патријарху један патенат (21. августа 1690). у коме је цар Србима осигуравао своју заштиту, слободу вероисповести, избор једнога војводе, слободу од сваког државног терета, осим оне припомоћи, коју сами одобре у време рата, укидање свију злоупотреба, које су се увукле за време турског го-

---

[1]) Интимат од 11. августа 1687. Регистр. бр. 72. у истој.

[2]) Највише решење од 31. августа. Регистр. бр. 11. 22 и наредба на Карафу, у истој.

[3]) 5. септ. Регистр. бр. 43 у истој.

[4]) Пећ (Ипек) лежи између Косова поља и Црне-Горе.

сподарства и уређење њихових одношаја, чим се турски јарам потпуно стресе. Цар је тај патенат овако завршивао: „Дакле делајте, за бога, за вашу веру, за ваше добро, за вашу слободу, за утврђење ваше сигурности! Ступајте на нашу страну без зазора, али при томе неостаљајте ваше породичко огњиште, неговање ваших орница и позовите ваше другове, да вашим трагом пођу. Употребите ову од бог: и од нас пружену вам прилику, која вам се не ће никада тако повољно указати, ако се желите постарати за ваше синове, за вашу драгу отаџбину и за ваше благостање. У осталом ми вас скупа поздрављамо, а по особ шаљемо вам нашу царску и краљевску милост.“

Али кад доцније царска војска ослаби, услед поласка на Француску, и остаде без најдаровитијих војсковођа, те мораде узмицати натраг Дунаву, то патријарх, који је код Турака већ био компромиторан, нађе за добро, да ради свога спаса и у интересу народа, са 36.000 породица остави своју угњетену отачбину. Ове се породице населе у Бачкој, Срему, Словонији и око Будима.

Већ год. 1691. Срби употребе своје право на бирања војводе, јер њихов војвода Бранковић беше тада затворен у Јегри. Изасланици Ђаковић и Адам Фелдварија молили су цара (24. марта) да им дозволи да бирају војводу за оне Србе, који су били у царској војничкој служби. Цар то допусти и том приликом ујамчи им патентом од 2. априла 1691:

„брзу истрагу против затвореног војводе Бранковића;

„избор подвојводе;

„дозволи им особиту заставу са крстом на једној, а царским орлом на другој страни [1]), даље допусти да се издаје хлеб онима, што у стану служе, да им се не дира војена пљачка и да се, кад се непријатељ једном протера, настане на својим старим седиштима, под својим сопственим магистратима и у потпуном уживању својих пређашњих повластица.

„У једно издала се забрана Ђурској, Коморанској, Столнобеоградској и Веспримској жупанији, да од Срба не купе порезе и зимнице и да их у њиховој трговини и прометима не узнемиравају [2])

Већ год. 1691. Јован Монастерлија буде изабран за подвојводу српске милиције (народне војске) и у битци код Сланкамена [3]) задоби с њоме славу редке храбрости.

[1]) Та застава налази се и сада у Ср. карловцима код патријаршије Превод.
[2]) У кронолошким списима. Изводи држ. ратне двор. регистрат.
[3]) Место ове битке означава народ на тако званој „костурници“ више Сланкамена на дунавској обали. Превод.

Год. 1691. добише српски насељеници **формалну повластицу**. У овој им је било:

„осигурано и ујамчено употребљавање старог календара, по источно православној вероисповести, те да их у будиће духовни и светски сталежа не узнемиравају;

„допуштено им је да мирјани и духовенство изберу из своје средине митрополита.

„Овај митрополит доби право слободног располагања над свим црквама источно православне вере, и власт, да владике посвећује, манастирске монахе поставља и силом своје власти, ако је нужно, цркве зида, у варошима и селима источно православне свећенике рукополаже, у кратко, он, као и досада, остаде преставник источно православне цркве и њене целине.

„Он беше властан да у смислу повластица, које су им дали цареви предци, пређашњи помазани угарски краљеви, слободно располаже у свој Грчкој, Расцији, Бугарској, Далмацији, Мезији и Илирској, где год они живе и у колико су му скупа или по наособ верни и одани.

„Даље, да црквеним сталежима, митрополиту, владикама и монасима сваке врсте у њиховим манастирима и црквама остане право располагања тако, да им и у томе нико не сме чинити никакве сметње и насиља.

„Да ови (црквени сталежи) остану слободни од десетка, порезе и уконаковања, и осим цара ни једно друго недуховно лице није имало права свећеника затворити. На против митрополит доби власт размерене казне над потчињеним му свећеницима.

„Цар потврди све источно православне цркве и манастире и све што овима припада, а тако исто и она добра, која су припадала митрополиту и владикама, па ма какове врсте она била, и њиове поседе по дотацији његових предака. У једно обвеза се да ће им опет повратити све оне цркве, које су им Турци одузели, чим их само натраг задобије.

„Он обећа, да не ће трпети, да митрополита и владике у њиним црквеним визитацијама и поучавању општина црквене или светске власти узнемиравају.

„Даље уверавао је цар, да ће сав свој труд око тога положити, да са својим победоносним оружјем и божијом помоћу српски

народ у његове пређашње насеобине поврати и отуда непријатеља истера, како би Срби под сопственим магистратима без икаквога уштрба уживали све своје старе привилегије.

„Он саизволи и то, да сва оставштина свакога православнога, који умре без деце и сродника, припадне митрополиту, а кад митрополит или који владика умре, сва маса да припадне дијецези.

„Најпосле цар хтеде и заповеди, да како у духовним, тако и у световним стварма сви зависе од митрополита као духовног главара“ [1]).

Ова повластица, која је са последњом тачком као неку врсту црквене државе стварала, наскоро је промењена у смислу очување владарске моћи у тумачењу појединих концесија; а поглавито оних тачака, које говоре о духовном правосуђу, о оставштинама без законитих насљедника и о црквама. И сама дозвола слободне вероисповести донела је Србима тешких мука и горких дана, а особито услед ревносне унијатске пропаганде кардинала Колонић и његових оруђа, јежовита и појединих бискупа.

Кад се дође до уверења, да се по негде сувише дозволило, те се то хтеде ограничити и стеснити, онда та радња изазва незадовољство и дубоку разраженост. У вараждинскоме генералату дође до немира, јер су ту загребачки бискуп и јежовите радиле у духу кардинала Колонића, па и међу самим народним владикама нашли своје услужне присталице.

Повластица од год. 1695

Повластицом од год. 1695. није се дирало патријарху Чарнојевићу у његово старо право, да поставља владике, јер цар потврди владике које патријарх постави у Темишвару, Горњем-карловцу, Зринопољу, Мухачу, Сигету, Сегедину, Будиму, Вршцу и Петроварадину т. ј. у оним окрузима, које су Срби под царском заштитом и по наредби двор. вој. савета населили, кад су избегли турско ропство.

„Да цео народ може без икакве зебње и опасности за живот и имање слободно исповедати своју веру у свима у посадама, варошима, крајинама и областима царскога дома и у свим селима, која им је комисија дворског војеног савета одредила, па и иначе

[1]) Привилегија се налази у срем. ген. ком. архиви и код Чапловића: Deinque ut omnes ab Arhi-Episcopio tamquam capite ecclesiastico, tam in Spiritualibus quam in Saecularibus dependant, clementissime volumus et jubemus. (Најпосле да сви зависе од архијепископа као главе цркве, како у духовним тако и световним стварима, то најмилостивије хоћемо и заповедамо.)

на свима другим местима. А и потврди му се и слобода од десетка, коју му од вајкада даде краљ Матија у петом декрету 3. чланку и краљ Владислав у другоме декрету. Католички прелати и камерални чиновници нису им смели пречити, да десетак употребљују на издржавање својих владика.

„Цар наложи српскоме народу и обвеза га, да на општи или посебан позив у свако доба узме у заштиту своје митрополите и потчињене им владике, кад би ови у својим горе поменутим правима били нападнути или притешњени, но притом увек да се држе правде и правице.“

Међу наименованим владикама не спомиње се владика пакрачки. Узрок лежи у томе, што упливом кардинала Колонића цар ту столицу још год. 1694. уступи викару београдске митрополије, Љубибратићу, што овај признаде унију [1]).

§. 24. Нови војнички насељеници у време боја за личко и крбавско грофовство. (1687.)

Док се гроф Херберштајн борио за освојење личког и крбавског грофовства, дође му једна гомила хришћана и молила га је за прибежиште у горњо-карловачком генералату. Ова гомила бројила је 274 породице са 2784 душе, међу овима 747 пешачки стрелаца, 184 коњаника и 294 ненаоружаних за бој способних глава.

Херберштајн их прими и насели 10 села у Будачкој околини.

Велико-кладушки емигранти населише једно, а мало-кладушки два села. Други насељеници населише села Перичин, Матијачић, Печко-село, Пичаничане, Грушковљане (из Острожиа) и Моровласи из Цацина. Прве оскудне године 44 породице из Мрзланаца и Грушковљана отселише се натраг, но друге плодне године опет се врате у своју нову отачбину.[2])

III. ОДСЕК.

Од карловачког мира до устројења две вараждинске пуковније херцогом Хилдбургхаузеншким (од 1699 до 1737.)

§ I. Карловачки мир и нова јужна граница аустро-угарске монархије.

Карловачки мир, који је на начелу uti possidetis потписан 26, јануара 1699. на 25 година, осигуравао је цару као угарском кра-

[1]) У славон. срем. ген. ком. арх.

[2]) Спецификација у прилогу херцога хилдбургхаузеншког.

љу добитке четрнајестогодишњега ратовања, које је дошло после друге опсаде Беча. Угарска мухачком катастрофом, коју проузрокова њено небрежно и страначким трвењем раздвојено племство, горко плати и опет слободније дахну, она доби натраг већи део оних области, које јој је после заузећа Београда (1521) отргнуто било.

Још им остаде под тешким турским јармом богата банатска равница, један део сремског подунавља, један део области између Уне и Купе и плоднији део Старохрватске.

Са овим монархија доби нову, а делом и природну границу. Јужни главни гребен ердељских планин: оста као зид против влашког подунавља.

Од Морарула и то од врха планине Индре Најермице доби Ердељ на линији дуж реке Морише у целоме, и још са где којим речицама, природну границу против турског Баната. [1]) Од Мориша долине Мориша и Тисе делиле су турски део од Угарске. Од ушћа Тисе пружала се граница јужно преко равнога Срема на сланкаменачко, марадичко, иришко, ривичко и велико-радиначко земљиште преко пустаре близу турског села Лађарака, па се савијала на ушће речице Босута тако, да су Моровић, Рача и Товарник опет краљу припали. Тако су остала Турцима три округа, шурочки, сурчински и митровачки. Краљевина пак доби вуковарски округ, петро-варадинско земљиште и одескалкијев део Срема [2]).

Од ушћа Босута беша Сава граница. На левој обали Уне замаци Добај и Дубица, даље јасеновачке касабе и Сута и Нови заједно са округом осташе у турским рукама.[3])

Даље је граница била омеђашена западно према Зермањи хункама и опкопима тако, да цетински и дрежнички окрузи заједно са узаним делом оточке и личке пуковније остадоше у турскоме поседу.[4])

Онде, где су се стицале турске, личке и венецијанско-далма-

---

[1]) Делимична инструкција lit B. бр. 157 у цр. к. тајној домаћој, дворској и држ. архиви.

[2]) Спецификација места у дунавској крајини која беху одређена за зидање чардакова у регистр. арх. црк. држ. војеног минист. Ово омеђашење остало је досада непознато.

[3]) Из инструмената поделе, о уступању Новога бр. 172 у тајној кућној двор. и држ. архиви.

[4]) У истој.

тинске границе беше опредељен вршак Медвеђе главице на Дебелом брду за ознаку границе.[1])

§. 2. Проширење војничке крајине у време карловачког мира.

У време карловачког мира састојала се војн.крајина само из два генералата, вараждинског и горњо-карловачког. Јужно пак од реке Купе била је петрињска или купска крајина.[2]) Ова област пошири се са освојеним земљама. Усљед тога беше народна војска под костајничким, глинским, дубичко-јасеновачким и зрињским капетанима према Уни напред помакнута и већ год. 1696. хрватски сталежи прогласише свога бана за њиховог надкапетана.[3]) Али уступање Дубице и напуштање Новога, по карловачком миру, проузрокова промене у пресељавању народне војске. Са друге стране баново наименовање за надкапетана изазва распру са унутарњом аустријском дворском канцеларијом, која је прогласила право свога правосуђа у војн. покрајинама, које је Херберштајн год. 1597. населио. Гроф Марсиљи буде одређен да ту распру изравна. Али кад српски насељеници изјавише, да под бановим заповедништвом желе остати, остане доондашње стање непромењено. (1899)[4]) Унутарње аустријски дв. савет поново покушаваше измену тог одношаја (1701)[5]), но бечки двор. вој. савет изјави да до даљег коначног решења хрватски бан, па по томе и сама краљевина остане у њеним територијалним одношајима очувани.[6])

Поред свега тога тек је год. 1704. на предлог бечког двор-војеног савета капетанат био на Бана формално пренешен и тим петрињска крајина у самосталну административну крајинску

[1]) Copia Protestationis Dominorum . . . in partibus triplicis confinii. Datum in monte Medvedja glavica in Debelo brdo, 12. Augusti 1699 (Препис ограде госиоде комесара у делу тромеђе на крајини. Дано у планини Медвеђа-главица у Дебелом брду.) у тајној дом. двор. држ. арх.

[2]) Она постаде из места. Сиславића на Купи, Средишке, Стефанговеке (Стефански). Стенавца, Дегоја, Покупског, Клуке, Веракиљевице, Горе, Плетена, Летованице, (Летованци), Небојане, Слатине, Храстовице (од 1592) Деренчина, Пакове, Бреста, Тополовца, Храстелнице, Леанчице, Обровца, на Лоњи, Петрињске и Сисачка тврђаве (у истор. 2 банал. пуковније). Рукопис стр, 2—3. таб. 8. Ова тврдња на сваки начин није подпуна, јер тамо припадаше и Глина, Зрињ и Костајница и др.

[3]) Хицингер. 1. део стр. 26, 27.

[4]) 31. окт. 1699. Регистр. бр. 35 у архиви нр. к. држ. војен. министарства.

[5]) 26. јануара. Регистар. бр. 13 у истој

[6]) 29 јануара. Регистр. бр. 244 у истој.

област претворена.[1]) Од тог времена доби овда област наименовање „Банална крајина."

§. 3. Оснивање два генералата (савско-дунавске, тиске и моришке крајине) 1701 и 1702.

Наскоро после карловачког мира настуни у војничкој крајини оснивањем два генералата на Сави, Дунаву, Тиси и Моришу, напредно развиће.

Царска влада се уверила, да су постојећа два генералата као чувари јужне границе доносили велике користи. Чим су Турци потиснути били преко Мориша, а од чести и преко доње Саве, даде се довољно прилике за постизавање ових користи и за осигуравање онога што је освојено.

Прве мере за заштиту не беху ништа друго, до јак кордон. Овај постави једну комисију под наизменичним претседништвом грофа Марсиља, грофа Рабате, с тим изричним упутством, да већину замака и чардака на граници поруши, те тиме Турцима, ако би упали, неда ослонца за даље операције.[2])

Али наскоро се показало, да су ове мере непотпуне и већ год. 1700. морадоше природну одбрану четири јужна речна корита боље утврдити.

Особито Славонија и десна дунавска обала ниже Вуковара беху згодне за остварење таког предлога. Пошто је Славонија на ново освојено, рукована је као фискална имаовина, јер је управа јој била у рукама царске коморе. Простор непосредно уз Саву није имао поред краља специјалног господара. Комора, чим је примила Славонију под своју администрацију, подели је у округе: У ђаковачки, пожешки, мало-влашки са сирачким спахилуком, у вучински, веровитички, валпо-петротићки и осечки.

У аустријском Срему лежаше вуковарски округ, петроварадинско земљиште и одескалкијев део Срема. Међу овима, па и у самим окрузима, постадоше спахилуци услед царских дотација и прекупљивања. Осим леве савске обале беше земља од чести пу-

---

[1]) 29. маја. Регистар бр. 153 у арх. ц. кр. држ. вј. мин.

[2]) Швеар 4. део, стр. 177 у историји градишканске пуковније. Рукопис од Илића.

ста, од чести шумовита, која само културниваторску руку чекаше, са својим мочарима.

У комисији, којој беше поверено да подигне један генералат на Сави и Дунаву и један други на Тиси и Моришу, учествовао је генерал барон Шлихтинг, једно време командујући генерал Славоније, кнез Лихтенштајн. гроф Ламберг, пуковник барон Лефелхолц и Колберг, а генерал Нехем од војничке стране; од стране дворске коморе гроф Карафа; од стране угарске дворске канцеларије гроф Надаждија[1]). Под претседништвом дворског војеног саветника Дила, царског камералног саветника и главног надзорника Каланека, беху основне линије обележене, по којима имаде комисија при извођању своје задаће поступати. Основање народне и чардачке војске, независност од жупанија (на Тиси и Моришу), мирно уживање поседа земаља, слободна вероисповест и слободно уживање шума беху оквири, у којима се подизање народне војске имало спровести. Карафа је пречио брзо извршење тога предлога, терајући према кнезу Лихтенштајну о озицију на конференцији, у Бабиној-греди, а после опет паде у нерадиност[2]). И дворска је комора припомогла томе, заваравајућ комисују пустим обећањима, а не хтеде исплатити 150.000 ф., који су за војску определени били. Сам цар не могаше се бриге отрести, да ће то одугонлачење српски народ до очајења довести и приморати, да, нуждом гоњен, натраг у Турску побегне [3]).

Још већу сметњу створи снажан отпор, на који наиђе подизање народне војске у бачкој и бодрошкој жупанији. Тамо између војске и жупанија дође до крвавог сукоба и већ се читава села вратише натраг у Турску[4])

Све ово није ни мало узнемиривало комисију у њеним пословима, и ако је она слабије напредовала. Народ и марву је пописала; приход земаља и издржавање војске определила; крајишнике је снабдела са њивама, ливадама и пашњацима, па и са шумама; јасеновачки предео је баналној крајини приделила, велику Краљеву и караулу Струг је посела.

Генерал Шлихтинг одмери ланац чардака у дистанцијама од ½

---

1) Инструкција од 31. јула и 15. августа. Регистр. бр. 326 у архиви ц. кр. држ. вој. минист.

2) У кронолошким списима. Изводи ц. кр. вој. минист.

3) 1701. фасц. 4. у архиви славон. сремске генер. команде.

4) Извештај генерала Нехема из Петроварадина од 25. априла 1702. бр. 343, у архива ц. кр. држ. војен. минист.

часа, почињући од Градишке до Кобаша, кнез Лихтенштајн од Кобаша до Моровића, генерал Нехем од Моровића до ушћа ваљевачког канала из Тисе у Дунав, 1½ часа више Титела. Низ стража од чардака Кошутарице па до Моровића, припадаше савској, а онај даље на десној дунавској обали до више Титела дунавској граници[1]).

Чардаци на Тиси и Моришу беху по истим дистанцијама подигнути.

I. Стање војске.

Редовна народна војска посавске крајине била је са такозваном комисијоналном уредбом од 30. новембра 1702. установљена, а бројала је 1500 пешака и 950 хусара, чардачка војска пак на 3199 момака подигнута[2]) тако, да се од они 100 чардака сваки поседне са 32 момка. Исто тако је покушавано у први мах сваки чардак посести само са 32 момка, а по сваки 6 чардака формисати једну чардачку кумпанију од 180 момака. Те тако се састојала чардачка војска из 9 кумпанија посавске и 6 кумпанија подунавске крајине. Овој последњој изван Паланке и Вилова беше утеловљен и Ковиљ, Тител и петроварадински шанац (то је онај стари преко од' Мајура, прев.) и последњи беше поседнут са 2 хусарске и 1 хајдучком кумпанијом, и тамо би пренешен и илочки капетанат.[3]) Како посавска тако и подунавска крајина подпадаше под славонско главно заповедништво у Осеку.

Док посавска милиција беше непосредно потчињена кобиљском и бешканском, а подунавска илочком надкапетанату, имађаше потиска и поморишка своја 2 надкапетана, у Сегедину и Араду, а бројала је у почетку 1900 момака. Но пошто се овима 1703. утелове и Халмаг (Halmagis) и Деч (Décs) а крајина се продужи до Тотвардије, нарасте снага војничка на 2100 хајдука и 1543 хусара. Те исте године се утврди чардачка војска посавске крајине на 3199

[1]) Акт у Моровићским чардачким листама од 8. октоб. 1702, славон. списи бр 547 у архиви ц. кр. држ. вој. минист. Онда беху : шанац код Сикиреваца са 1 харамбашом, 1 барјактаром, 11 каплара и 74 момка, онај код Копанице са 62 момка, код Новиграда са 72 момка, Брод са 80 хусара и 207 хајдука, Краљева велика са 100 хајдука и 50 хураса, код Кобаша са 100 хусара и 140 хајдука поседнути.

[2]) У истој.

[3]) Регистр. бр. 265 у архиви ц. кр. држ. војен. минист.

али и сеоска (народна) војска нарасте на 2450 момака. Ова је била употребљавана за гарнизонске службе у унутрашњости.

II. Подела војске и њене грађанске прилике.

Као основно начело, по коме би се имало спровести васпостављење милиције, служиле су одредбе резолуција од 15. августа 1700. и 23. маја 1702.

Ове су ишле пре свега за тим, да оделе обранбенике од контрибуената и становништво земље су овако делиле:

1. У стално служећу земаљску војску (Landmiliz.) и чардачки народ, даље још у такове, који су већ вршили војничку службу, но који због немоћи не могаху даље служити (Emeriti). Ове ставише под војничко правосуђе. Даље имађаху још једну 4. класу (Exempti). У ову су спадали прекобројни, који су остали под провинцијалном влашћу.

2. Усљед овога двоструког правосуђа подели се земља у војничко подајништво и провинцијална земљишта. Војничка подајништва беху подељена народној војсци на уживање, но с том разликом да их онај који служи ужива место плате, а после их је морао оставити своме посљеднику. За службу неспособнима пак (Emeriti) беху она подељена на уживање за живота, и то тако, да после њихове смрти припадну фискусу, или ако би насљедницима допали, да потпадну под провинцијалну контрибуцију.

III. Издржавање.

Прекобројни добише слободне 3 године, да би се тиме задржали у доброме расположењу и привукли још друге, који би вољни били иселити се.

Издржавање војске у посавској и подунавској крајини разликоваше се од онога у потиској и поморишкој.

2 генерала, градски заповедници, штабске странке (официри) аудитори, и варошки потпуковници добише ову плату у готовоме новцу, нижи и виши официри уопште само једну трећину, а две трећине им се надокнађаваше уживањем додељене им земље и то по сљедећем размеру;

a) У славонскоме генералату.

Генерал у Осеку	5,000 фор.
„ „ Петроварадину	4,600 фор.

Пуковник и заповедник	
„ „ у Осеку	4,000 фор.
„ „ „ Броду . , ...	2,000 фор.
Потпуковник у Градишци	1,500 фор.
2 мајора у Осеку и Петроварадину, по 500 ф. . . .	1,000 фор.
2 профуза са момцима, по 300 ф.	600 фор.
1 џелат	400 фор.
2 тумача у Бро. у и Осеку, по 450 , ...	900 фор.
3 надкапетана по 600 ф. трећину са	600 фор.
8 капетана по 300 ф. „ „	800 фор.
19 хаднаћа коњаничких (Rittmeister) по 180 фор. . .	1,140 фор.
14 војвода по 144 ф. трећину	672 фор.
19 коњичких барјактара (Cornet) по 108 ф.	684 фор.
14 пешачких барјактара по 96 ф.	448 фор.
19 коњичких стражмештара по 72 фор. , ...	456 фор.
14 пешачких „ „ 48 фор.	224 фор.
56 каплара коњичких (Decurione) 48 фор.	672 фор.
38 „ пешачких „ 36 фор.	608 фор.
950 хусара по 36 фор.	400 фор.
1400 хајдука по 24 ф. . . . . , .	11,400 фор.
Свега . .	38.104 фор.

У накнаду за две трећине плате добише официри у земљи:

	орaће		косаће	
1 надкапетан	312 јутара		$69^{5}/_{16}$	600 □'
1 капетан	156	„	$34^{21}/_{32}$	300 „
1 хаднађ	$90^{15}/_{32}$	„	20	1300 „
1 војвода	$74^{1}/_{4}$	„	$16^{1}/_{2}$	186 „
1 корнет	83	„	$18^{14}/_{32}$	200 „
1 барјктар . . . . . ,	$49^{1}/_{2}$	„	11	—
1 коњич. стражмештар .	$37^{10}/_{32}$	„	$8^{9}/_{32}$	300 „
1 пешачки „ .	$24^{1}/_{8}$	„	750 □'	$5^{1}/_{3}$ „
1 коњички каплар . .	31	„	$6^{28}/_{32}$ „	500 „
1 прост хусар	24	„	5	—
1 „ хајдук . . .	18	„	4[1])	—

При премеривању земље за простаке прво би примљен за мерило посед од 9 до 10 јутара; но овај беше недовољан у посавској крајини због тога, што је Сава топила земље и што су ове

[1]) У прилогу аката бр. 547 о васцелој организацији оба ганералата у архиви ц. кр. држ. ратн,. министарства.

коровом обрасле. Гдекоје земље, које лежаху у првој (подунавској крајини), беху способне за позне, а друге само за пролетње усеве. Слатина се мораде прво урбарном учинити. Да би се дакле то изравнало, мораде се напустити оно прво премеривање. По томе су се два јутра које потопљене земље, а које слатине бројала у 1 јутро, те се узео у призрење и трошак хусара и хајдука око опреме. За то би додељено хусару 24 јутра ораће земље и 5 јутара ливаде, хајдуку 18 јутара ораће и 4 јутра ливаде, код првих као еквиваленат од 36 фр. а код последњих од 24 фор.

Уживање ових земаља беше слободно од сваке порезе, ако официри и прости продаваху или за своју потребу куповаху плодове земаља у опсегу генералата. Само је куповање или продавање земље изван границе генералата подлежало порезивању. Слободно беше увожење дрва за гориво и грађе, исто тако и жировина.

Ова повлада беше дозвољена и ислуженима за њиховог живота.

Сваки крајишник доби за свој посед једну исправу (Schutzbrief).

Ако се народна војска отправи у другу крајишку област за службовање, онда добија месечно сваки хусар 3 фор. и хајдук 2 и хлебац. За намиривање ове плате беху обвезани контрибуенти оних војничких кућа, које поседаваху „иберланд“ са имаовинском порезом. Плата генерала до каплара доле текла је из камералне касе.

а) У потискоме и поморишкоме генералату.

Ова определења у пуноме садржају важила су само за посавску и подунавску крајину т. ј. у области славонскога генералата.

У потискоме и поморишком генералату, услед других одношаја, биле су нужне модификације. Генерал, заповедници и штабске странке истина добише пуну, а народни официри трећину своје плате у готовом; но издржавање војника битно се разликовало. Тамо је добијао један хусар 18 фор. и 6 кибли (џакова) готове хране, хајдук 12 фор. и 6 кибли, тако, да број од 3851 момка потребоваше за храну 60.714 фр. у готовом и 25.182 кибла жита[1]).

Плаћање и издржавање овога генералата би наметнуто најближе лежећим жупанијама, као бачкој, бодрошкој, чонградској

[1]) 22. августа 1703. бр. 193 у архиви ц. кр. држ. вој. минист.

арадској, зарандској, бекешкој и торонталској, и то по сопственом разрезивању. За случај мањка важило је правило, да недостатак суме дикастеријална комисија упути народној војсци. Део хране покривала је дворска комора из закупа десетка именованих 7 жупанија, од клира или из својих економских извора.

IV. Особита определења за потиски и поморишки генералат.

Особите околности на Тиси и Моришу захтеваху и особита определења.

„Стање војске могаше се установити само са саслушањем угарске дворске канцеларије.

„Овај крајишки генералат не сачињаваше особиту провинцију.

„Али како је српска милиција са жупанијама измешана била, то да не би жупанијски чиновници ове угњетавали и у поседу узнемиривали, би намештен један краљевски кнез, који је у области између Дунава и Тисе и између Тисе и Мориша заступао интересе Срба и сачињавао предрачун за контрибуцију.

„У свакој жупанији, коју са свим или делом населише Срби, постави се и један под-кнез, који дужан беше водити особне и делимичне ствари ових, и помоћу додељених му приседника или местних старешина разрезати и покупити контрибуцију.“

„Све на жупанију гласеће налоге истина отвараше над- или подјупан, али је дужан био да ове одмах достави српскоме над- или под-кнезу, или где је дворска комора заступала земаљског господара, њеном вишем чиновнику у војничкој области пак генералу или заповеднику.“

„Разрезиваху ли се жупанијски трошкови, онда од случаја на случај позива се кнез са под-кнезом да са својим приседницима даду саизволење.“

„За размерење правичне контрибуције постојала је наредба, да се са једним на то одређеним жупанијском војничким и камералним чиновником уз суделовање српскога кнеза и под-кнеза и ових заклетих приседника по кућама предузме попис земаља и иметка и само после овога праведно подељење спроведе, а и спахије са 16 делом њихових десетака увуку у саучашће.“

„За клир и цркву имало се у сваком селу излучити 3 сесије

земље и то 2 за пароха а 1 за сеоског учитеља. Све беху слободне од свакога терета.“

„Жупанијама и спахијама беше забрањено бегунце из последњега турског рата пречити у намери, ако би се ови хтили у своја стара седишта враћати, већ њих под теретом тешке каштиге по земаљским законима отпустити.“

„За припрегу се морало плаћати, осим ако је употребљавана била за царску џебану. за пренашање војничког одела (Montirung), за пртљаге при промаширању, пошто се узакоњено ограничење спровело и за пренашање хране. Она се могла у једном или другом случају употребити само онда кад се покаже упутница од комесара или камералног чиновника. Па и путови у важној царској служби не беху бесплатно.“

За бесплатну радњу определише се у Сегедину 8 о пешачких раденика из бачке и чонградске жупаније и из пограничних врло насељених варошица и села и онда ако би и ове, као Кечкемет, Кереш, Халаш и Циглет биле утеловљени крајишњичким окрузима, по 20 кола са 4 или 6 волова и 2 слуге на кола, и то годишње за 8 месеци поред редовног мењања и поред строге забране њиховога употребљења на приватне цељи.

Удаљенијим местима беше допуштено ту радњу откупити са новцем и то пешаку са 12 крајцара, подвоз са два коња или вола са 30 кр. а са 4 коња или вола са 1 фор.

Слична работа беше установљена за Арад. Али генерал је морао то тражити при састављању главне репартиције. Тамо се тицало зарандске, арадске, бекешке и торонталске жупаније[1]).

V. ПРАВОСУЂЕ.

а) Судски орган.

Устројна комисија признаде за неизбежно нужно, да се у оба генералата немачким генералима и управитељима генералата остави право казненога судства и изрицање телесне и смртне казни. Његов орган беше војени суд, који са приседницима из камерала, из грађанства или из народа имађаше судити кривце.

Генерал је давао извршити пресуду кад ову потврди дворски војени савет.

[1]) 27. августа, регистр. бр. 89 у извод. спискова архиве ц. кр. држ. воjеног минист.

Потреба ове повластице код народа, који је на тако различите начине управљан, као што беше случај у Славонији због камералног, воjеног и спахиског поседа, показа се устројној комисији тим неизбежнија, што се, пошто је Славонија натраг отета, налажаху административни органи у првој фази државно-грађанскога развића и исто како са ове, тако и с оне стране Дунава није имао магистрат за то дораслих особа, којима би се са поверењем могло предати и руковање правосуђа.

У расправа турских трговаца са урођенима, или у случају тужбе због изгреда, обраћали су се дотични на генерала, а његова је дужност била да их измири. У грађанске ствари и у новчене глобе није се мешао генерал, јер му не беху поверене камералне, грађанске, правне распре и жупанијски правни односаји.

Најпосле указа се потреба за тумачима вичним земаљском језику једнога тумача за источни језик, који се такође у оба генералата употребише при судским расправама.

б) Војени чланци.

Из првих војених судова произиђоше наскоро зем. аудиторијати.

Зарад регулисања војничке службе и увођења строге дисциплине, би наложено дворскоме војеном савету и пуковнику барону Шлихтингу, да на земаљски језик преведу и публикују војене чланке.

„Са војеним чланцима обвеза се заклетвом народна војска на верно вршење царско-војничке службе, послушност према својим официрима без преговора и метежа, без насиља и погрде, било пред непријатељем или у маршу и на стражи. Непослушни имађаху се казнити по судској пресуди са казном у војеним чланцима опредељеном."

„Сваки војник је дужан био под теретом телесне и смртне каштиге уздржати се безбожних речи и дела, особито лакомислене псовке и богохулења.

„Сваки војник, коњаник и пешак, морао се снабдети са добром пушком и сабљом и са тима доћи на увршћење.

„У главну дужност народној војсца спадало је у целини, у одељцима или у четама тамо поћи куда јој се заповеди, било то на маршеве, страже или у гарнизоне, како то захте царска служба или заповедникова заповест."

„Она је имала бранити породиље, трудне жене, болеснике часне девојке и цркв. служитеље и под теретом телесне и смртне каштиге не смеде их вређати.

„Под теретом те исте каштиге би заповеђено штедити цркве, манастире, болнице и школе и забрањено пљачкање и кварење овнх.“

„Комесарима који су им били одређени дужна је били навојска сваку част и поштовање указивати.“

„Било је забрањено без воље и знања заповедајућег генерала држати тајне скупове. Ко би преступио ову забрану, метеж и побуну ковао, или би се дружио са таковим особама, прећутао њихов план, тај је учинио кривицу вероломства и без сваке милости имао је допасти смртне казни.“

„Ако не дође на стражу наређени, тога је имао заповедајући официр или њега замењујући часник по пресуди казнити. Болешљиви морали су измолити дозволу од свога претпостављеног официра за изостајање.“

„Изостајање од страже без претходне дозволе имало се казнити без сваке штедње.“

„Ко заспи на стражи, или ову пре измене остави, тај да плати то својим животом.“

„Како на царскоме, тако и на земљишту других власти није се смело ништа насилно или бесплатно узети или пљачкати, ко то учини, тај се имао казнити поред накнаде штете још и по тежини злочина телесно или смрћу.“

„Кога ухвате на крађи, убијству, издаји итд. тога је имао најближи очевидац ухватити и предати суду. Пијанство није га могло одбранити, него је још доводило до строжије казни. Таки је потпадао под преки суд као и сваки пустахија. Под преки суд подпадао је и сваки официр који би био учесник тога.“

„При увршћивању сваки је био дужан казати своје право име и презиме, старост, место рођења или овоме најближе лежеће место.[1])

„Забрањено би алармисање без знака и заповести заповедајућега генерала или официра који њега заступа или без крајње нужде.“

---

[1]) Тада беху становне колебе расуте по 2 или 3 или баш посепце.

„Али ако ово наступи, онда је сваки био дужан под теретом смртне казни пожурити се на опредељено му место.“

„Ко би због пијанства у опасности или приликом алармисања промашио господарску дужност или заспао, тај да плати животом.“

„Ко побегне непријатељу, прими турску веру, а после се ухвати, тај да се жив натакне на колац.“

„Иста ће казна постићи и онога, који истина не пређе у мухамеданство, но ступи у турску службу, а после се опет ухвати.“

„Бегунци у непријатељски стан или на другу страну, били су смрћу кажњени.“

„Крађа хришћанске деце и њихово продавање Турцима казнило се осудом на вешала.“

„Ко наговори своју жену да бега у Турску, па је тамо прода или Турцима уступи, губи живот.“

„Нарушење брака, прељуба и блуд казнила се по казненом закону, а скотоложство и врачбина спаљивањем.“

„Ко покраде топничке, џебанске или оружничке арсенале, поквари млинове, тај да се казни телесно и смртно.“

„Ко покраде свога друга или господара, тај да се обеси.

„Ко у царској или непријатељској земљи хотимице пали, тај да буде спаљен.“

„Псовке и увреде казниле су се новчаном глобом, а у оскудици новца телесно.“

„Ко се криво закуне, томе да се отсеку они прсти, које за то употреби.“

„На транжаменту или на другим градским шанчевима под теретом смртне и телесне каштиге нико није смео другче улазити и излазити већ само кроз обичне претстраже.“

„Та иста казн очекивала је и оне, који у бојноме стану или у посадној служби преко ноћ изостану без дозволе свога заповедника или капетана.“

„Ко дође пијан на стражу, бацан је у гвожђе и окове или прогнан.“

„Дужан је био сваки официр да добро отправља поверену му пошту и да на то пази, да се страже ваљано поштују и да се озбиљно казне, који против тога раде. Ко дигне руку на стр.-жу, тај да плати животом.“

„Ако чује један заповедник, пуковник или заповедајући официр једнога официра или војника да говори о предаји једнога ме-

ста или ако дозна такове изјаве, то је онда имао таквога уклонити с пута."

„Онај заповедник, који преда једно место без одбране, казни се смрћу. Ако је томе узрок народна војска, онда сваки десети да се убије, а други су прогоњени као непоштењаци."

„Ко се после сазивања трубом, таламбасом или бубњем без важнога узрока не нађе код своје кумпанијске заставе, тај да се баци у гвожђе и окове."

„Не изврши ли дужност у битци једно веће или мање војничко тело, онда крив официр да изгуби част и живот. Али ако би теретила кривица просте војнике, онда да се од кривих сваки десети обеси, а они други наместе на најопаснија места."

„Иста казна да постигне и оне, који оставе своје заставе, војску или шанчеве, све ако су и издржали три јуриша, ако нису имали наде на ослобођење и ако су полазили на сусрет очевидној пропасти."

„За време битке или друге радње строго је било забрањено пљачкање, све ако је непријатељ и сасвим потучен. Ко прекорачи ову забрану, тога треба официр да убије или прободе."

„Било је у дужност стављено народној војсци и њеним официрима, да заробљене, особито вишег реда, предаду заповедајућем генералу и о томе, поред ознаке степена свакога, пријаву учине дворско-војеноме савету".

„Официри беху опоменути, да не закидају војницима плату и храну. Ко преступи то, да плати сопственом платом и у тешким случајевима са чашћу и животом."

„Капетан или хаднађ (Rittmeister), који превари уврсну комисију, да се са поругом касира."

„Ко поароби једну пратњу за безбедност (Sicherheitsgeleite) тај да плати то телом и главом[1])."

§. 4. Стање и животни одношај вараждинског генералата од год. 1697. до 1704.

За ово време окренуше се прилике у вараждинском генералату на горе, и наступише одношаји, који су се јако дотицали његовога бића.

---

[1]) Из арх. слав. срем. ген. ком. 1702. Овде морамо имати пред очима, да се ови чланци односе на војништво, народ, који тек што је из Турске дошао или је на аустро-угарском земљишту живио, али под турским господарством.

Дуготрајни рат са портом, коме се најпосле придружи и Француски рат захтевао је трошкове, који одведоше коначноме исцрпљењу државне финансије. То принуди владу да се латити ванредних мера и оптерети и државно грађанство порезом необичнога размера.

И на саме крајишнике би разрезана саразмерна количина, а осим тога, због близине бојнога поља, они су још сносили и терет уконаковања војника. То изазва велику раздраженост у вараждинском генералату. Тамошњи крајишњици позиваху се на ону, год. 1580. њима издату и после потврђену повластицу, која их ослобађаше од контрибуције и уконаковања војске. Ова раздраженост поста још већа због заостатка плате код штирских сталежа и достиже меру која је искључивала непристрастну пресуду о стању државе, као и разлику између неопходног, пролазног,и сталнога оптерећења. Неповерење осили се над свим осећајима. Већ год. 1695. подигоше се тужбе против уконановања војника[1]).

Год. 1696. пошљу они своју депутацију са писменом молбом на генерала Капрару, главног заповедника генералата, и молили су за нескрњиво одржање њихових права. Дуге расправе и обавештавања за умирење духова одбише се о сталност крајишњика. Раздраженост је расла све више и више и доведе до оружаног скупа код Копривнице, и она буде формално опседнута. Ова ситуација, с погледом на два рата који су се водили, и што се имало посла са оружаним народом, беше не само сумњива, већ и опасна, јер је могла пречити операције војске против порте. Зато управитељ главног звања и копривнички заповедник Риндсмаул добије налог, да ублажи духове и приволе их за даље ратовање.

Услед тога, овај у једном из Копривнице од 21. фебруара 1691. датираном писму, опомене васцели народ обранбеног окружја између Драве и Саве на верне и важне службе, које они и њихови претци показаше највишем царском дому, преклињаше их успоменом њихових отаца, да одустану од сваке самопомоћи, која би само за њих имала зле последице. Он их упућиваше на незгодна времена, која су настала услед рата са неверницима и под чијим притиском друге царске области морају саразмерно много више да трпе. Само су оне приморале монарха да и од њих захтева ванредни порез, како би покрио неизбежне ратне трошкове. Најпосле позиваше их да сутра дан (22. фебруара) пошаљу

[1]) 27. августа. регистр. бр. 89. у изводу списа арх. држ. војеног минист.

на михаилову стражару своју депутацију од 10 15 или више одборника.

„Рече, да ће тамо он сам бити и онај у њиховој ствари од генерала Капрере одаслани пуковник Красински. Тамо ће чути од овога устмену поруку свога главног заповедника.

Скуп се оствари. Ту најпосле пођe за руком Риндсмаулу и Красинском, а особито наглашавајући ту околности, да и хрватско и угарско племство мора плаћати тешке ратне порезе, приволети оружани народ, који се слегао око Копривнице, да се мирно врати својим кућама [1]).

Али наскоро запрети опасност и самоме опстанку генералата. Цар Леополд још год. 1687. на пожунскоме сабору осигура угарскоме племству разрешење ове крајине и то осигурање понови и хрватским сталежима [2]). Кад се, у смислу карловачкога мира радило око предаје Новога и његовога округа Турцима, дође с тим у свези и питање вараждинске крајине на претрес.

После смрти генералног пуковника и коњичког генерала грофа Капраре заиска цар Леополд изјашнење од бечког дв. војенога савета о томе, били се „горњославонска крајина“ јужно преместила или сасвим укинула. Овај се изјави за укидање (1702.[3]). Хрватски бан, коме би наложено разрешење „Влаха“ (Срба), држаше то за сумњиво због последица, које би могле наступити са оних повластица, које су овим војничким насељеницима издане. Овоме бечки дв. војени савет иђаше с тим упутством на руку, да се из превода повластица на српски све оно што у очи пада и промене потребује или са свим изостави, или само прави смисао од тога изрази. Уз то беше и бан извештен, да је дворска комора позвана, да са наумљеним једностраним пописом и камералним устројством пре времена не ступи на јавност[4]).

Из раздора, који наступи између дворских савета може се истина приметити и увидети царско решење, да се ова крајина разреши, али види се и страх од опасности које дворски савет није делио. Најпосле и сам цар поче се у својим решењима колебати,

---

[1]) Историја вараждинске и св. ђурђевачке, пуковније, табак 14. Стр. 2—4.

[2]) 1. Мај, регистр. бр. 1 и 2 у изводу акат. у архиви цкр. држ. војен. министарства.

[3]) Као под 2.

[4]) Регистр. бр. 74, 79 у извод. аката цкр. држ. вој. минист. арх.

пошто он то разрешење крајине одгоди. Тако беше бану наложено да он за сада само предају Новога предузме.[1])

Овај обрт на царскоме двору проузроковале су сумњиве вести из Угарске, где је Ракоција развио усташку заставу. Тај нагли преображај ствари предочи вараждинцима најјасније решкрипт кога је цар 16. јануара 1704. на вараждинске крајишнике управио и који са свога пунога поверења садржаја не промаши и своју цељ.

„Премда нам, вели цар, са много страна[2]) доказиваху нужност укидања вараждинско-петрињскога генералата, ипак смо се ми уздржавали и тај предлог одбили док се и народ не саслуша. Али пошто су Наша служба и јако загрожено опште добро захтевали, да се из поменитога генералата 2500 до 3000 пешака и коњаника подигну, под заповедништво генералатског управитеља грофа Ханибала Хајстера ставе и против усташа у нашој краљевини Угарској отправе, то вас ми на брзо и тачно извршење овога нашег решења с тим додатком опомињемо, да Ми у садашњим опасним околностима велико поверење на Вашу до сада опробану верност, оданост, као и у свакој прилици показану храброст најмилостивије полажемо, па и сада имате најбољу прилику да поново покажете и Ми то од вас извесно очекујемо. На против Ми вас најмилостивије уверавамо, да ако ви и у овој прилици покажете досадашњу готовост и са вашом обичном храброшћу неверне усташе победити и тако опет нове заслуге стечете, Ми не ћемо допуштати да се Вама ма какав уштрб наноси, већ ћемо Вас снабдети и утврдити са новим цкр. и земаљско кнежевским милостима".[3])

§. 5. Подвргавање градачког војеног савета бечкоме дворском савету 1705.

Догађаји у вараждинском генералату упозорише цара на нужду једнога административног органа у својој непосредној близини, како би се о одношајима хрватско крајишких генералата добро и брзо могао извештавати. Главни орган крајишке администрације доса да сачињаваше оној, са брушким указом створени градачки војени савет. Овај са целом војском доње и унутарње Аустрије беше потчињен тамошњој тајној дворској канцеларији.

[1]) Регистр. бр. 298 у извод. аката ц. кр. држ. вој. мин. арх.

[2]) Решкрипт налази се у историји вараждинске, св. ђурђевачке пуковније. Таб. 16. стр. 3 и 4.

[3]) Као горе.

Тај зависни одношај је шкодио војничкој служби, за то се укине (1705) и градачки војени савет заједно са својим делокругом потчини се бечкоме дворском војеном савету [1]).

§. 6. Грофовства Лика, Крбава и Звониград после освојења им.

У добит од последњег турског рата спадало је и освојење Лике и Крбаве. Пре него што се ове жупаније војничкој администрацији подчине, пређу преко области ових гдекоји озбиљни догађаји. Отаџбина Стубића и Карловића, којих је славно име уврштено у хрватску повесницу, стењала је 61 годину под турским игом, чији трагови за више година остадоше неизглађени. Ова област беше делом и из Турске насељена. Одмах после заузећа наступи и прелазно доба. Цар Леополд пренесе земаљско заповедништво на хрватског капистрана проту Марка Месића из Бриња, који је много заслуге стекао око освојења ове земље и на скоро цар допуни тај акат тиме, што га и у ред племства подиже (1699).

Овај енергични муж отпочне своје мирно деловање са насељењем ове пусте земље и како је уживао народно поверење, то на његов позив покрену се многе породица из приморске крајине, Турске, Хрватске, Херцеговине и Далмације и населе се овде. И сам Месић насели њима своје добро Мушулак и Толиће. Витешкоме Јерку Рукавини и његовим поморским крајишњицима дадоше у насеобину и насљедну својину Брушане. Они Турци, ште осташе у Перушићу и у Удбини, пошто им једноверникe растерају — приме хршћанство и Месић их покрсти.

Месић обрати своју пажњу осим пољоделства и сточарства још и на духовну негу, која је јако нуждна била овим, већим делом под турским игом изопаченим становницима. Он већ год. 1700. сагради цркву у Мушулаку. Његов пример имао је уплива на народ, јер овај на скоро подиже малу богомољу у Дивоселу и Почитељу (истор. личке пуковније).

§. 7. Прве војничке мере у Лици, Крбави и Звониграду 1700.

Али кад ову област купи унутарње-аустријска дворска комора, умешаше се у њену судбу и са друге стране [2]).

[1]) Белешка главног-домоуправит. звања 1, бр. 61 у арх. загребачког глав. запов.

[2]) Sub titulo empti et venditi говори (под видом куповања и продавања) решкрипт од 21. августа 1700. Фасц. 3 бр. 10 у арх. загребачког главног запов. и у арх. држ. воj. минист.

Чим су се утврдиле međe према Турској (1699.), одмах беху изаслани потпретседник унутарњег аустријског војеног савета гроф Јован Херберштајн и Фрања Еренрајх траутмандорфски гроф потпретседник унутарње аустријске дворске коморе, да помакну приморске крајишњике у освојено земљиште и учине друга административна наређења, која су се могла спросвести. Али пошто се на основу затечених прилика у тим грофовствима није могао положити сигуран темељ преустројења ни у политичкоме ни у економскоме погледу, то се они за сада ограниче само на неке војничке припреме. Повереници са оточким, брињским и другим војништвом приморске крајине поседну места: Петровац, Клокоћ, Слуњ, Јасеницу, Ст. Перушић, Прозовац, Бупић, Удбину, Овчију планину са 2 кланца код Попина и Звониграда, Обровац, Драчевац, Вецију (?) и Стариград и устроје из милиције капетанате Звониград, Карлобаг, Сењ, Порторе и Река добију немачку посаду, а плаћање ове прими на се унутарње-аустријска дворска комора.

Војничке и економске струке имале су се тако поделити, да дворска комора као власник земље остане у уживању економс прихода[1]).

§. 8. Уговор са унутарње-аустријском дворском комором (9. новембра 1701.).

Цару не беше довољно само постављање посаде. Он са започетим устројењем крајишке милиције на Сави, Дунаву, Тиси и Моришу хтеде у исто доба и на овим височима поставити једну милицију за чување тамошње границе и за овом лежећих земаља, и то је намеравао постићи са пресељењем милиције из приморске крајине.

Ова задаћа беше поверена грофу Јовану Херберштајну, барону Отмару Терцији, Јовану Кушлану и Хансу (Јовану) Галштајну. Ови пропутују грофовства и 9. новембра 1701. са комором закључе сљедећи деобни уговор:

„Комора задржава себи са оне стране Капеле: Сењ, сво поречје Гачке (дакле и доњу Лику), и замаке, Оточац, Прозор, Брињ, Брлог, Вихић (?), Дабар, Језерану заједно са припадајућим земљиштем;“

„са ове стране Капеле: Огулин, Гомирје, Моравицу, Понике, Добраву и Жумберак са припадајућим му деловима, најпосле замак Слуњ заједно са правом, које је овај све до Мрежнице уживао до сад од Турнанаца (Thurnern).“

[1]) У решкрипту од 21. августа.

„Остали део хрватских висова према јужној граници, т. ј. Крбаву и горњу Лику, задрже за опредељено преселење милиције из приморске крајине и за смештање турских и далматинских насељеника. Осим тога предани су комори и метални мајдани, што се пронађу на војничком земљишту, да их пусти у промет. Крајишњицима пак за то остаде стара повластица за њихово ослобођење од цестарине, порезе од пића и тридесетине, и то уз забрану кријумчарења, а надзор над тим беше поверен официрима. При подели земаља имало се с овима као подарцима (Lehen) поступити и на њих подарнице (Lehensbriefe) издавати.

Како је комора замке у приморској крајини у доброме стању примила, а војници пак добише само једну једину ваљано утврђену пошту, то се комора обвезала, да ће за предложено грађење замака у Лици саразмерно прилагати[1]).

„Преселење приморске милиције не предузе сама комисија, за то беше опредељена тако звана карловачка комисија. Ова добије уједно налог, да определи места за чардаке, да устроји капетанате и да се због издржавања са крањским и корушким земаљским сталежима споразуме, а да се не дотакне њихових уговорених права или других повластица. Али она беше власна уклањати уобичајене злоупотребе при издавању плате и при попуњавању тако званих слободних места, која су сталежи сматрали као безпосличарска звања (Sinecuren) и увести једнаку плату, која се до сада између 8 и 3 форинте колебала. Даље војничко правосуђе имало се строго оделити од камералнога, а да би се оснажила пресељена милиција, одберу многе досељенике Србаље и преведу их амо. Баш кад је комисија хтела горње упутство извести, наступе догађаји услед којих се та задаћа морала одгодити.

§. 9. Тадашње прилике у Лици.

Расположење, које завлада у доњој Лици, мора да је било јако раздражено. То посведочава како страх владе, који она у својим списима изражава, тако и њена бојазан, са којом се она дотиче тога неупитомљивог и подивљалог народа, најпосле и њени планови, са којима она час напред, час натраг ступа. То колебање без сумње подкрепљивала је и ова околност, што на пожунскоме

---

[1]) Прилог уз бр. 10. од 20. маја 1700. и у фасц. 7. писмо и бр. 7. Прво у архиви загребачког глав. запов. Друго у архиви ц. кр. држав. војен. министарства.

сабору дође на дебату провинцијалисање ових грофовства и њиово присаједињење матери земљи.

Народ беше из разних предела прикупљен. Разузданост, у коју обично падају сви они, који из ропства долазе до неке слободе, не даде му да се прилагођава по заповести камералних чиновника и потпомаже камералне интересе.

При таким приликама и поред незадовољства, које завлада у вараждинском генералату, нужно је било јако пазити на то, да се неприлике не умноже. За то карловачки генералмајор Рабата добије налог, да у случају нужде пружи помоћ барону Одербургу, који је вршио камералну управу, али он сам да неступа на личко земљиште, јер због његове војничке суровости могло би доћи до изгреда. Но Рабатина самовоља не даде се обуздати, он у пратњи карловачке телесне кумпаније ступи на то опасно земљиште, сазва једну народну депутацију и на чало њено стави Фрању Портнера и карловачког генералног аудитора. Тако он по својој увиђавности постави неку врсту земаљске управе. Тиме осујети намеру унутарње аустријске дворске коморе, која је преко свога саветника Феберсберга већ била отпочела административне уредбе.

Но пошто је Рабатино дело стајало у опреци са закључцима бечке конференције, и пошто је он формално потискивао уговор са комором, то се распусти народна депутација, коју је он поставио и Фрања Портнер буде позван натраг заједно са генерал-аудитором. Осим тога, пошто не беше још спроведено пресељење приморске крајине у ону камералну област, која је за војништво била уступљена, то је комора стварно вршила јурисдикцију у Крбави и Горњој Лици и пречила је сваки корак карловачке комисије за пресељавање.

По распусту комисије добије налог сењски надкапетан Корониниjа, да под теретом строге одговорности одржи мир у грофовствима, уједно беше упућен, да се ни мало не обзире на наређења за случај да карловачко главно заповедништво у Лици и Крбави почне што наређивати, и да своје извјештаје управља само на градачки или бечки дворски војени савет и на никога другог, и да од ових решење дочека. Ако би наступили озбиљни догађаји и камерални чиновник затребао би потпоре, то да је изискује само од споменутих савета. Уједно беше Коронинији положено, да од времена на време подноси извештаје о покрету Личана и Крбављана, као и о свему што ови буду намеравали[1]).

[1]) О свему томе види прилог уз бр. 65. од 5. септ. 1710 и бр. 150 од 30. августа. У архиви згреб. глав. запов. и арх. ц. кр. држ. вој. минист.

Кад он у пратњи барона Рамшлисела, приступи исвршењу своје задаће, пробуди својим зазорним понашањем у Удбини сумњу становника, који су и иначе већ били неповерљиви, те обојица, кад опазе претњу скупљенога народа, нагну бегати, но народ их је гонио до рибничке цркве, у којој они потраже заклона, но ту их Буњевци стигну и на олтару убију[1]), Народ отера камералног чиновника Паузина и однесе камералну благајну, коју нађе у његовоме стану (1710.).

§. 10. Сењски владика Брајковић утишава доњу Лику (1710.)

У то анархично стање умеша се један свећеник и преклињаше народ са таквим успехом, да се духови прилично утишаше. Личани и Крбављани потпадали су под сењску дијецезу, међу овима и католички буњевци из Пазаришта[2]). Усташки и крвави догађаји нагнају тадашњег бискупа Брајковића, да пође у Лику и он, веран своме позиву као посланик мира, употреби сав свој морални уплив на то, да мир поврати[3])

Томе достојном црквеном главару на скоро пође за руком, да са својим озбиљним и благим поступањем и са говором пуним љубави утиша разуздана чувства, упорност народа тако потресе, а послушност према старешинама тако поврати, да му народ вољно издаде како камералну благајну, тако и сав иметак оних, што су у рибничкој цркви убијени[4]). Његов успех био је тако отсудан, да на скоро дође у тај положај, да је могао писмену изјаву дати оној преселној комисији, која се у Трст скупила, да без зазора може доћи у Лику, јер се више нема бојати устанка. Услед тога добије комисија налог, да настави своју задаћу.

Брајковић крунише своје посланство тиме, што замоли да се поштеде пазаришки становници, а наиме они, који су из страха од коловођа и због очувања својих иметака суделовали у рибничком убиству и препоручи их царској милости[5]).

Премда унутарње аустријска дворска комора са ових догађаја дође до тог уверења, да се у тим грофовствима може спровести само војничка администрација, а на ту цељ још је од год.

---

[1]) У фасц. 1. бр. 68 у арх: загреб. глав. запов.

[2]) Личи су спадале тада и оне кумпаније оточке пуковније, које се и сада с њоме граниче.

[3]) Невиди се из аката, да ли је Брајковић тај корак учинио из сопствене побуде или је на то позван био.

[4]) Црква беше порушена.

[5]) У фасцик. 1. бр. 68 у арх. загреб. гл. запов.

1704. заседавала једна комисија у Љубљани[1]), ипак она покуша да спасе своју куповну цену и дође на ту несретну мисао, да их (грофовства) било у појединим комадима или укупно прода. Али дивљаштво становника и суровост климе одбијали су све купце. Најпосле купи сво земљиште у износу 80 миља гроф Адолф Цинзендорф за 80.000 форината. Али кад га хтеде осмотрити те преко Карлобага дође у Оштарију, примети тако огорчење и мржњу против сваке грађанске управе, да се брзо врати натраг и порече куповину[2]). Кад Личани припретише, да ће се вратити у Турску (1711.), онда комори не оста ништа друго, но да та грофовства уступи војничкој управи. То она и учини једним конкордатом (погодбом) год. 1712.[3])

§. 11. Овојачење Лике и Крбаве под заповедништвом једнога надкапетана. 1712.

а) Општа определења.

Са овим конкордатом беху та грофовства под војничком управом сједињена. Гроф Атимис (Attems) буде наименован за њиховога надкапетана, да му се телесна стража од 24 момка, а Карлобаг му се определи као место где ће становати и сместити своју стражу, али само дотле док се за то не нађе и оправи друго место. После тога пређе оно место искључиво на комору.

„Тада се нареди, да се у та грофовства оправи једна комисија, која ће да извиди која су места згодна за утврђење као и материјал за грађевине и раденичке руке.“

„Нужно топништво, џебана, опрема за копање шанчева и друга слична сретства имала су се узимати из оних арсенала, који су већ били уступљени војсци, само ако је то уопште било могуће а да се ови јако не опусте.“

„Свима приходима, који утичу из грофовства, као и натуралијама и глобама имали су руковати и водити о њима рачун на ту цел наређени војени повереници и заостали камерални чиновници који су били потчињени надкапетану.

„Комисији је било слободно да нареди капитулације (погодбе) или друге прирезе, у колико је то било могуће спровести у државноме интересу и без опасности од побуне.“

---

[1]) 9. априла Cr. 142 R. у Хауеровом прегледу.

[2]) У прилогу херцога Хилдбургсхаузенског.

[3]) Конкордат се налази у препису као прилог херцога Хилдбургсхаузенског.

б) Тадашњи војничко-географски одношаји грофовства.

Кад комисија, предузме свој посао у грофовствима нађе у њима сљедеће војничко-географске одношаје:

I. У Личком грофовству са Звониградом.

заповедничка пошта	вероисповест	**Заповедници.**	коњица	пешака	**Свега**
1. Пазариште	рим. кат. Срби (Буњевци)	1. Профус, 1. кнез, 1 барјактар (фенрик)	43	280	323
2. Смиљане	рим. катол. и православни	1. Заповед. тврђаве 1 кнез и 1 барјактар	170	360	530
3. Брушани	рим. катол. Хрв., Крањци и рим. катол. Срби	Посед рукавинино пород. са 30 за оружје способних			
4. Нови и Диве-село	рим. катол. и православни	1 војвода, 1 барјактар, 1 запов тврђаве, 1 кнез	70	60	130
5. Рибник и Почитељ	исто	1 капетан, 1 војвода, 1 барјактар, 1 кнез	60	156	216
6. Медак	православни Срби	1 капетан, 1 заповедник тврђаве, 1 барјактар, 1 кнез	64	214	278
7. Перушић	рим. катол. Турци	1 капет., 1 запов. тврђаве 1 барјактар	50	181	231
8. Калуђеровац	рим. катол. Хрвати и Крањци	1 плаћени војник и 1 кнез	15	67	82
9. Мушулак	мешовити	племско добро меснћеве породице	10	40	50
10. Будак	рим. катол. Срби и Хрв	1 заповедник тврђаве, 1 барјактар, 1 кнез	20	60	80
11. Широка кула	мешовити	1 заповедник тврђаве, 1 кнез, 1 барјактар	40	165	205
12. Острвица, Билај Барлета	православни	1 капетан, 1 заповедник тврђаве, 1 стражамештар, 1 кнез, 1 барјактар	42	141	183
13. Вребац, Павловци, Могорић	исто	1 капетан, 2 заповедника тврђаве, 2 кнеза, 2 барјак.	90	250	340
14. Радуђ и Ловинац	мешовити	1 капетан, 1 подкапетан, 1 профус, 3 кнеза, 1 запов. тврђаве, 1 барјактар	1[illegible]9	495	694
15. Грачац	православни	1 капетан, 1 заповед. твр. 1 кнез, 1 барјактар	9[illegible]	827	418
16. Звониград	исто	1 капетан, 1 заповедник тврђ., 1 кнез, 1 барјактар	90	265	355
		Свега	1054	3061	4115

II. У Крбавскоме грофовству.

Запо едниш. поште	вероисповест	Заповедници	коњиц.	пеш.	Свега
1. Брувно	православни Срби	1 капетан, 1 заповедник тврђаве, 1, кнез 1 барјакт.	90	326	416
2. Мачин	исти	1 заповедник тврђава. 1 кнез, 1 барјактар	16	114	130
3 Комић	рим. катол. Хрвати из Леденице	1 заповедник тврђаве, 1 кнез, 1 барјактар	18	20	38
4. Средња Гора	православни	као горе	35	100	135
5. Мутилић	мешовити	1 заповедник тврђаве, 2 кнеза, 1 барјактар	37	28	65
6. Висућ	православни Срби	1 заповедник тврђаве, 1 кнез, 1 барјактар	40	86	126
7 Удбина	рим. катол. Хрвати из Бриња	1 капетан уједно и главни заповедник места под 1. 2 4. 6, 1 кнез и 1 барјактар	30	90	120
8 Мекинац, Савшани } православни; Подлапац, Писац } мешовити	православни / мешовити	1 капетан, 4 бар, 4 кнеза, 3 заповедника тврђаве	150	350	500
9. Бунић	православни	1 капетан, 1 заповедник тврђаве, 1 кнез	340	500	840
10. Кореница	исто	1 подкапетан, 1 заповедник тврђаве, 1 кнез			
		Свега	756	1614	2370

Услед тога нађе комисија 1810 коњаника, 4675 пешака свега 6485 момака, који су способни за војничку службу. [1])

в., Основи за устројење надкапетаната.

Војничка комисија за примање грофовства, а на челу ове маршал гроф Гшвинд радила је под одбраном једне карловачке војничке населбине, и нацрта основе за војничко устројење тога надкапетаната.

Штаб беше ограничен на 1. надпоручника, 1 војеног повереника, 1. капетана и ранара. Издржавање телесне страже приме крањски зем. сталежи са годишњим прилогом од 4.344 фор.[2]) Над-

[1]) Из прилога „specificatio locorum et incolarum“ (исказ места и становника 1712 код упутства грофа Атемса бр. 183/VII, упут. аустр. војена акта фасц. 95 у архиви држ. војеног министарства.

[2]) Уговор од 20. августа 1712 бр. 219 В. код Хауера.

капетан у старешинству стајао је одмах за жумберачким надкапетаном. У погледу војништва он је био потчињен карловачкоме главноме заповедништву. На против све извештаје о економском и грађанском стању поднашао је унут. аустријском војеном савету и због тога је тај надкапетан ступио у изузетни административни положај.

Као земаљски (народни) официри буду уведени капетани, профуси, кнезови и барјактари.[1])

г.) **Издржавање.**

Једна од најважнијих задаћа ове комисије било је посматрање и разгледање земљишта за регулисање посаде. Но она у томе раду наиђе на тако снажан отпор, да се у мало не диже устанак. То су били назаришки Буњевци, од којих се 50 момака из Карлобага и Смиљана скупе и заузму претећи положај. За сигурност комисије надкаретан Атемс морао је наредити војнике и изаслати бунићског капетана да растера упорне побуњенике.

На надкапетаново посредовање наложи се карловачком главном пуковнику, да упути сењског надкапетана, да сазове и за марш спремљену држи оточку и косињску народну војску.[2])

При свем том та комисија нађе за добро да одгоди поделење земаља и спроведење тога остави надкапетану за друго мирније време, она установи само посед официра.

1 капетан	доби	15	јутара
1 профус	„	12	„
1 кнез	„	10	„
1 барјактар	„	8	„

Као приходи за војничку касу без разрезивања контрибуције или друге порезе биле су прибројане још глобе и мање таксе од култивираних земаља, под називом „Регалија“ (земаљска права) као и таксе за потврђења и подарења официрских чинова. Ове су износиле за капетана 30, за профуса 24, за кнеза 20 а за барјактара 16. фор. Али цела глоба није припадала војничкој каси, већ само две трећине, јер једну трећину добише надкапетан, судско особље и приседници.

И друга комисија, која се састојала из надкапетана, војеног повереника Левенега и Марка Месића, и поред велике популарности

[1]) Хауер.

[2]) Фасц. бр. 7, 1713, у арх. загреб. гл. запов.

последњега наиђе на јак усташки отпор [1]) јер оне куће, које су још од свога насеља имале више земаља но што је по размеру требало, не хтедоше ништа уступити онима, који су трпили оскудицу. Ова околност ускори премештање штаба и надкапетанове телесне страже у Рибник [2]) да за сваки случај буде при руци.

д.) Правосуђе.

Та комисија нађе да је преко нужно и уведење уређеног правосусуђа, како би се „распуштен и разуздан народ" — као што се конкордат изражава, у законити ред довео, премда је у почетку изгледало да је то готово непостижно. По постављеноме начелу правосуђе требало је да обухвати све гране правосуђа за оне случајеве, који се путем призива или жалбе поднашахуградачкоме војеном савету, беше наређено да се са комором заједно расправљају. Ако се ови не би могли сложити, онда је сваки имао својој дворској власти разложан извештај поднети и од ових решење дочекати.

Али да би се код свију унутар. аустријских власти предупредиле забуне, свакој странци њено право дало и да ове не би морале у свакоме случају рекурирати у Градац или баш и на двор, имала се судска управа поделити у казнену, војничку и грађанску, тако, да се казнени случајеви како код војника тако и код грађана, уз суделовање једнога аудитора (syndicus) или судскога писара, са општинством (communität) заједно пресуде, но да се код призива задржи та разлика, да се, ако је злочин ван сваке сумње, не допусти призив, но пошто ни надкапетани ни општинства нису имали довољно правника, то се свака пресуда пре извршења имала поднети карловачком пуковнику на потврду. У случајевима кад пресуда испада само као обично оправдање, даље, како против судских међурешења тако и против пресуде после ових донешене, допуштао се призив на градачки војени савет, који га је расправљао заједно са комором Призиве против чисто војничких судских пресуда решавао је сам војени савет.

Ако је хтела која странка ду се жали у личним или грађан-

[1]) 8 тачка устројне комисије. дано у Карлобагу 23. јула у арх. загреб гл. заповед.

[2]) 2. тачка исте комисије и у истој архиви.

Погрешке у овој књизи.

Страна —	став —	ред —	у место —	треба
6	2	8	ухрани	у храни
6	2) приметби		Tege	Fege
9	5	5	основаља	основана
10	2	5	supsidium	subsidium
11	у примедби	13	илити	бити
12	2) „	7	а еа	ab ea
17	5	3	сеђење	суђење
18	3	5	добијо	добије
23	1	7	и	па
23	2	6	ово	то
25	21	1	Ђурђево	Ђурђевац
25	последњи	1	0	20
26	5	1	крајине	у крајини
27	4	5	писану,	писану),
28	9	2	горњо-славонск	горњославонске
41	4	1	г оба	гроба
42	6	1	најпросветнијега	најпресветлијега
42	9	5	покуше	покуша
48	2	2	уз та	уз то
56	9	7	простичући	пронстичући
57	6	10	одобашом	Одобашом
64	2) примедби		има	име
73	5	4	сем	осим
73	1) примедби	3	вааљ	ваља
75	7	1	потпсати	потписати
78	последњи	7	добита свакоме момку	добита по свакоме момку
79	1	6	зоступи	заступи
79	5	2	генералатни	генералатски
83	2	1	осми	осим
83	5	6	они	ови
84	2	3	па	по
88	2	3	опсадне	опсадну
89	4	1	21. августа	6. априла
90	1	7	од бог	од Бога
90	2	4	компромиторан	компромитован